

SZEGED

A Város folyóirata

21. évfolyam 9-10. szám

2009. szeptember-október

A TARTALOMBÓL:

A SZIMFONIKUSOK TÖRTÉNETÉBŐL
KAZINCZY-ÉVFORDULÓ
KÉPZŐMŰVÉSZETI KÖRKÉP
SZEMLÉZZÜK A STATISZTIKÁT

Ára: 250,- Ft

Tartalom

TÉGYZET	1	Klasszikus értékek, új történetek- Gyúdi Sándor
EMLEKEZÉS	2	“Jót s jól!” (Rendhagyó irodalomóra Kazinczy Ferencről) – Árpás Károly
	12	Liberalizmus és katolicizmus (Kétszáz éve született Horváth Mihály) – Miklós Péter
	14	“Művésznő, szabad az iratokat?!” (A száz éve született Mezey Mária csodái) – Pohner Zoltán
	20	A filharmonikusok első húsz éve (Dokumentumok, kritikák, emlékek)
	32	Múlt - jelen - jövő (Jubileumi koncert 1919 - 1969 - 2009) – Solymos László
TANULMÁNY	34	Amit feledni nem lehet (Juhász Gyula Trianon-verse) – Kovács Miklós
	44	Életünk adatokban (A Statisztikai szemle múltja, jelene, jövője) – Lakatos Miklós
VÁROSUNK	52	A kőtártól a kőbányáig (A vártemplomtól a Mária-Terézia kapuig) – Horváth Ferenc
	60	Az ember, a város és az autó (Pro és kontra gondolatok) – Rigó Mihály
KÖNYVMUSTRA	64	“A tisztelet tisztelete” (A világ vallásai - könyvek a Somogyiban) – Szőkefalvi-Nagy Erzsébet
	68	Karásban és magányosan (Két szegedi könyvről) – Bene Zoltán
	71	A ló féktávolsága (Trogmayer Ottó új könyvéről) – Sárosi Gyula
VÁROSTÖRTÉNET	72	Volt egyszer egy gyár... (Ötven éve alapították a Kábelgyárat) – Zoltánfi Zoltán
AVATÁS	76	Vizek kutatója (Zsigmondy Béla szobráról) – Dobos Irma

A címlapon Véber Noémi Hubay Jenő emlékére készített festményének részlete látható. A hátsó borítón Tóth Sándor szobrászművész Zsigmondy Béláról készített portréja a Szent István téren. A borító harmadik oldalán Polgármester-portrék.

SZEGED

A város folyóirata
Megjelenik havonta

Főszerkesztő: TANDI LAJOS

Szerkesztő bizottság: Árpás Károly, Blazovich László (elnök),
Gyémánt Iván, Horváth Ferenc, Nagy János, Nagy László, Nyilas Péter,
Szalay István, Turi Tímea, Veréb Simon (fotóriporter-főmunkatárs)

Kiadja a Somogyi Károly Könyvtár

6720 Szeged, Dóm tér 1-3.

Tel.: 62/425-525

Felelős kiadó: PALÁNKAINÉ SEBŐK ZSUZSANNA

Szerkesztőség: 6720 Szeged, Stefánia 2.

Telefon: 30/365-5176, e-mail: szegedszerk@gmail.com

szegedszerk@freemail.hu

Készült a Bába és Társai Kft. nyomdájában

6724 Szeged, Cserzy Mihály u. 11. Tel.: 62/464-015

Felelős vezető: dr. Majzik István

Klasszikus értékek, új törekvések

Sz

egeden, a kultúra városában a naptári év indulásával teljesen egyenértékű jelentőségű határkő az ősz kezdete. Az oktatásban (és a vele összefonódó tudományban) a tanév, a művészeti életben a párhuzamosan futó évad jelenti az igazi periódust. Színházi előadásainkat, hangversenyeket nem évente, hanem évadonként hirdetjük meg, és mindig azt reméljük, hogy a tanulóifjúsággal együtt mi is felsőbb

osztályba lépünk. A bizonyítványunk nem olyan egyértelmű, mint az iskolai – bár a bukás látványosabb is tud lenni. A tanuló teljesítményéről a tanár mond ítéletet, aki nyilvánvalóan sokkal többet tud a tárgyról, mint a diákja, ám a művészi produkciók megítélésében ilyen értelemben nincs külső tekintély. A közönség szeretete, érdeklődése minősíti ugyan a produkciót, de nem elsődlegesen szakmai szempontból. Felértékelődik tehát a szigorú önvizsgálat, a kíméletlen önkritika, a hibákkal való szembenézés, valamint a célokat egyértelműen meghatározó koncepció meghatározása és ennek összevetése az eredményekkel, melyekben persze a közönség ítélete is döntő tényező.

Egy új évad elindításánál minden művészeti műhelynek a tanulságokra kell építeni. A város két nagy művészeti intézménye, a Szegedi Nemzeti Színház és a Szegedi Szimfonikus Zenekar, melyekre megbízatásom folytán döntő befolyással vagyok, tudatos érték-választás alapján határozza meg programját: hivatása az, hogy a művészet igazi értékeit juttassa el minél több emberhez.

A zenekar egyszerűbb eset: a társadalom számára egyértelmű, hogy az úgynevezett komolyzene terepén kell mozognia, és nem feladata, hogy a pl. a könnyűzenei terén fejtsen ki aktivitását annak érdekében, hogy a lehető legnagyobb közönséget érje el. A színház számára korántsem egyértelmű a feladat: elvárják tőle a művészet legmagasabb omainak ostromlását, de számon kérik rajta a popularitást, a nézőszám-mutatók szárnyalását, amit viszont csak olyan produkciókkal lehet elérni, melyek a zenei területen a popzenének felelnek meg.

Hogy hol húzódik a határ a népszerűség minden áron való keresése, illetve a művészi kompromisszumok teljes elutasítása között, az döntés kérdése. Ahol az adott településen több társulat is tevékenykedik egy művészeti ágban (ez valójában csak Budapesten valósul meg), ott az egyes színházak, de még szimfonikus zenekarok is választhatnak maguknak profilt, szabadon elhelyezhetik magukat a popularitás – elitizmus skálán. Kialakulhat és a közönség tudatában is rögzülhet, hogy az egyik teátrum népszínház, a másik művész-színház, az egyik zenekartól a repertoár slágerdarabjaira, a másiktól a legmodernebb kortárs törekvéseknek hangot adó, a beavatottaknak szánt művekre lehet számitani.

A vidéki nagyváros zenekarának, színházának az említett szerepeket egyidejűleg kell felvállalnia; hogy milyen arányban, az földrajzi, történelmi, szociológiai meghatározottságú. Tudatos választásnak kell lennie, mégpedig összhangban az illető város önmagáról alkotott és a külvilág számára sugározni kívánt képével. Szegeden, a kultúra városában, ahol az oktatás és a tudomány a húzó ágazat, másnak kell lenni a művészeti életnek, mint ott, ahol a nehézipar, az energiatermelés vagy éppen a mezőgazdaság határozza meg a város jövőjét.

Színigazgatóként, vezető karmesterként nagyon komoly dilemmaként élem meg ezeket a kérdéseket. Bár minden művész társammal együtt a lehető legjobbat szeretném a közönségnek nyújtani és ezzel a lehető legtöbb ember érdeklődését szeretném felkelteni, az említett megfontolások jóval túlmutatnak azon, hogy egyszerűen a nézőszám minden áron való növelésében lássam a művészi munka célját. Hol húzódnak az ésszerű határvonalak, mik az építő kompromisszumok?

Mindegyik művészeti intézmény most kezdődő szezonja – a repertoárt és a közreműködő művészek listáját figyelmesen olvasva – választ ad arra, hogy hol keressük a megoldást. A korábbiaknál nagyobb arányban szerepelnek a klasszikus értékek. A színházban szerzőként Shakespeare, Gogol, Vörösmarty, Molnár Ferenc, az opera műfajában Rossini, Verdi és Puccini, a koncertpódiumon Mozart, Brahms, Schumann, Bartók remekei szerepelnek. Fajsúlyos műveiken kívül más szerzőktől elsősorban könnyedebb hangvételű darabok kerültek az évad programjába: Feydeau és Tasnádi vígjátékai, illetve jazz-es kompozíciók a zenekari koncerteken. A klasszikus értékek természetesen mai formát öltenek, előadásuk nem lehet porosan tradicionális, de nem keressük mindenáron a meghökkentő újdonságokat a megvalósításban. Ezerféle új csatornán fordulunk a fiatalok felé: a zenekar hagyományos iskolai bérletein és matiné hangversenyin túl meghirdette Hangversenyek délidőben c. sorozatát és Egyetemi bérletét, óvodások és kisiskolások seregének tart a korosztálynak megfelelő, hangulatos foglalkozásokat a Korzó Zeneházban, a színház gyerekbérletben a hagyományos mese-kínálaton túl most gyerekballetet is játszik, diákbérletekben egyaráni helyet kap klasszikus mű (még kötelező olvasmány is) és rockzenével kísért mai vígjáték.

A művészetben (tudományban, oktatásban) nem várhatók gyors áttörések. Idő kell, míg egy szándék széles körben a megvalósulás útjára lép, ehhez azonban csak a tehetség és a szorgalmas munka visz közelebb. A Szeged olvasóinak – Szeged közönségének – eredményes tanévet, az évadban tartalmas művészi élményeket kívánok.

Árjai Sándor

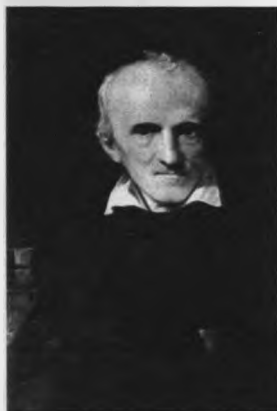

“Jót s jól!”

RENDAHAGYÓ IRODALOMÓRA KAZINCZY FERENC RŐL

„NYELVÉDESANYÁM” – ÖNBEMUTATÁS

KAZINCZY FERENC
1759 OKTÓBER 17 -
1831 AUGUSZTUS 23.

Illyés Gyula szavával kezdtem a bemutatkozást - e szónál pontosabban nem lehet kifejezni az anyanyelvén beszélő, azt munkaeszközként használó ember viszonyát a nyelvhez, mely leginkább bizonyítja, hogy homo sapiens sapiensek vagyunk. Megtisztelő, hogy a 250 éve született Kazinczy Ferenc ünneplése alkalmából magamról vallhatok.

Jánoshalmán születtem, a történelmi Magyarország Felső-Bácskájának régen volt mezővárosában (ma ismét város). Sajátos családi okok következtében otthon nem tanultam meg használni a déli nyelvjárást. Nem voltam csodagyerek, a többiekkel tanultam meg olvasni-írni (bár kézirásom nagyon csúnya volt - most sem sokkal szebb). Viszont nagyon hamar az olvasás lett a kedvenc foglalatosságom. Verseket is próbáltam írni, de általános iskolai osztálytársaim jobbak voltak. Első költeményeim 1970-ben jelentek meg a kiskőrösi középiskola Diákelet című lapjában. Ebben az időben már egyre inkább a humán világ érdekelt, pedig a szakközépiskolában alig volt ennek tanulmányozására lehetőség. Nemcsak színjátszócsoporthoz tartoztam, hanem a régiók mintájára 1972-ben önképzőkört is alapítottam. S 1973-ban döntöttem: magyar-történelemszakra jelentkeztem. Persze nem vettek fel.

Két évig - először borkezelő szakmunkásként dolgoztam, majd előfelvételis katona voltam - csak önszorgalomból foglalkoztam tárgyaimmal, már amikor a lehetőségek engedték. Minél inkább szembesültem a fölhalmozódott tudással, a magyar és a világirodalom jelesével, annál inkább elbátorodtam: egyre kevesebbet írtam.

A szegedi egyetem volt a nagy lehetőség arra, hogy nemcsak tervszerűen, hanem a legjobbaktól tanulva pótoljam hiányosságaimat, erősítsem gyengeségemet, sőt új utakat találjak. Főleg a nyelvek oktatása során éreztem a kihívásokat. Békésiné Fejes Katalin, Büky László, Deme László, Károly Sándor, Nyíri Antal, Szabó József, Velcsov Mártonné órái a magyar nyelv lehetőségeit érzékeltették, tágitották. Balázs Mihályné, Bernáth Árpádné, Janurik Tamás, Irmeli Knivilá, Lessi Viktor, Mikola Tibor, Mokány Sándor, Marku Rainió az észet, a finn, a latin, a német, a nyenyec, az orosz és a vogul nyelvre ismertettek meg - felvettem harmadik szaknak a finnugort. S én, aki a nyelvtan miatt maradtam le először az egyetemről Fekete Zoltánné tanárnőnél gyakorolva olyan tudásra tettem szert, hogy magyarból és finnugorból jelesre államvizsgáztam, sőt 2001-2004 között a bölcsészkarai fölvételi írásbeli teszt írásában is közreműködtem.

Az egyetemen 1978-tól ismét publikáltam: verseim megjelentek a Szegedi Egyetem, a Bölcsész lapjain - bár a költői-írói csoportoknak nem lettem a tagja (túl sok időt elvett a tanulás). Később már fordításaimat is közölték az Életünk a Jászkunság, a Forrás és a Tiszatáj lapjain - harminc év munkáját foglalja egybe az Átvételek - átvételek című kötetem (Bába, 2006).

Először a Zalka Máté Általános Iskolában tanítottam (1980-1982), majd a Vedres István Építőipari/Műszaki Szakközépben (1982-1988). Itt színjátszócsoporthoz tartoztam és önképzőkört alapítottam. 1983-ban kaptam szárnyra a hírt. Nem a summa cum laudeval megszerzett doktori disszertációm miatt - Az észet nemzeti megújulási mozgalom történetéhez (bölcsészdoktori értekezés; kéziratos) Szeged, 1983. -, hanem mert Szeged város csapatával megnyertük az országos Jókai-vetélkedőt. A Délmagyarországban sorra jelentek meg verseim, s megismerkedtem a szegedi kulturális élet szervezőivel, alkotóival. 1988-ban az új Deák Ferenc Gimnázium alapító tagja lettem.

Szegedi kötődésemet eddig csak egzisztenciális létünk jelentette. Feleségem, Varga Magdolna is itt tanított (magyar-történelem szakosként először a Madách Általánosban, majd a 600-asban, végül a Tömörkényben), igazán szegedivé gyermekeink tettek: András Dániel 1988-ban, Johanna Ágnes 1991-ben, Annamária Rózsa 1993-ban született. Mi ugyan csak „gyütt-maradtak” lehetünk, de belőlük már „szegedi pógár löhet”, unokáink akár a „szegedi nemzet tagjai” (Bálint Sándor szavaival).

A Deákban is alapítottam önképzőkört, színjátszócsoporthoz. Tizenöt évig a magyar munkaközösség vezetőjeként mindent megtettem az iskola színvonalas magyar tanításáért. Tanulmányok, versek, fordítások közben három vékony kötetem jelent meg: Az ígéret ígérete (1986), A képbe lépve (1992), Isten szájában kavics (1997). Írtam feleségemmel, kollégáimmal, egyedül

tucatnál több oktatási segédanyagot, tankönyvpótló jegyzetet – s közben elcsábultam a prózához. (Baka István költészetének tanulmányozása, a középiskolai tanítás egyre bátortalanabbá tett, viszont az epikában részben magamra találtam.)

Első regényem, a *Hajtóvadászat* 1994-ben jelent meg az Agapé kiadó gondozásában – hozzá kapcsolódott az Árpádházi Szent Imre (1994., 1995.). 1995-ben tárca-regényemet közölte a Felső-Bácska folytatásokban 1995-ben (Szent Gellért), később a Szeged is. Eztán jelent meg 1996-ban a 11. század történetével foglalkozó *A kereszt jelével* című könyvem (Agapé) – dilógiává változtatva az 1994-es kötetet.

Mivel a kritika nem reagált munkáimra, ismét a tudásomat jobban hasznosító tudományos élet került előtérbe. 1998-ban feleségemmel megjelentettük az első könyvet Baka Istvánról – *Kettős tükörben...* –, 1999-ben öt digitális oktatási segédanyagot készítettem (Szerelem, Vér; Himnusz, Szövegek és stílusok, A polgári Magyarország születése – Mozaik Kiadó). 2003-ban megjelentettem egy észti tanulmánykötetet (*Messze van Észtország... Szombathely*) és egy magyar irodalmi: *Két csengetés között* (Bába). Ez utóbbi még 2001-ben, kéziratos korában az MTA Kutató Pedagógus Pályadíját kapta. Ezeket Egy Madách beszéd elemzése követte (2004), ezt pedig *Az építő-teremtő ember Gion Márton életművéről* (Bába, 2007). Ez a munkám 2008-ban az MTA Kutató Pedagógus Pályadíját kapta – már másodszorra! Több mint hatvan konferencián tartottam előadást, publikációim száma meghaladja a háromszázat.

Közben nem hagytam fel a prózával: 2002-ben jelíges Mátyás-filmnovellám országos megosztott első díjas lett (a zsűritagok között Sándor Pál és Szabó István rendező is ott volt). 2003-ban a diákjaimmal két Deák-könyvet adtuk ki (*A haza bölcsé emlékezete; Az élő szobor* – Bába). 2005-ben a jubileumra ismét megjelent egy verseskötetem (*Venus játszadozása...*; Bába) Bakacsi Lajos képeivel, egy válogatott kötetem pedig a reneszánsz emlékévé első kiadványaként látott napvilágot (*A királyság útja Bába, Szeged, 2009.02.18.*)

2008-ban írtam egy magyar irodalomtörténetet, és 2009-ben megjelent a trilogia harmadik része, a *Gisila abbatissa* (Agapé). Ez a regény nemcsak a 11. század világát idézi, hanem olyannak mutatja be Szent István király özvegyét, Bajor Gizellát, aki méltó a boldoggá avatásra.

A felsorolás csak jelzés; a tárgyiasult világ nem helyettesíti az embert – de munkája közvetít: élményt ismeretet. Bizva abban, hogy mások tovább tudnak lépni, folytatják azt, amit én is folytatok. Magyarul írni, olvasni és beszélni létem kerete, feltétele – remélem, ez így is marad. S talán eddigi életem példává válhat: első generációs értelmiség sorsa nem a bezárkózás vagy valamiféle másodrendű élet. Am gyermekkoromtól megtanultam a munka szeretetét és megbecsülését – legyen az bármilyen nevezetű: elvégzése mutat emberére.

„NYELVÉDESANYÁM” – ÖNBEMUTATÁS

Kazinczy Ferenc, magyar nyelvújítás emblematikus alakja kétszázötven évvel ezelőtt Érsemlyénben született 1759. október 17-én, elsőszülöttként. Apja Kazinczy József, anyja Bossányi Zsuzsanna; a Kazinczyak ősei a Rákóczi-család szolgálatában emelkedtek fel gazdag középbirtokosokká, a kortársaktól sokkal műveltebb nemesékké. Regmecen volt a családi központ. A család-gyermekei Ferenc után: Dienes, Juliánna, László, Klára, Zsuzsanna, József, Miklós.

Nyolcadik életéve betöltéséig anyai nagyapjánál, Érsemlyén Bossányi Ferenc bihari főjegyző és országgyűlési követ házában nevelkedett. Ötéves korában (1764!) írja első levelét szüleinek.

SZÜLEINEK Érsemlye, 1764. dec. 3.

Kedves atyámuram! Édes asszonyanyám.

Végasztalást nyújtó csekély írásom találja vidám orcával asszonyanyámat, kívánom. Igen nagyon ne bánkódjon a Pista véletlen halálán asszonyanyám, atyámuram pedig adjon hálát istennek, hogy megszabadult a vízben való hálástól. Nagyasszonyanyámnak sok nyughatatlansági voltak három hétig, míg himlős voltam, Julis hugom-

asszony igen meghízott, ezzel vagyok kedves atyámuramnak édes asszonyanyámnak szófogadó fia Kazinczy Ferenc msk.

1766-ban családi okok közrejátszásával három hónapig a Debreceni Kollégium elemi iskolájának diákja, majd hazatér – éppen csak megérinti a hely szelleme. 1768-ban befejeződik az otthoni tanulás; legnagyobb öccsével Késmárkra kerül, a cipszterekhez – itt tanulja meg a német és a latin nyelvet.

1769. szeptember 11-én lépett Dienes testvérével és Szirmay Andrással együtt a sárospataki kollégium falai közé. A grammatikai és a szintaxista osztályok elvégzése után a poétikai és retorikai tanulmányok már örömet és szellemi izgalmat okoztak. (Önszorgalomból ógörögül és franciául tanul.) Előbb az antik klasszikusokat (Homérosz, Vergilius, Horatius, Ovidius), majd a kortárs írókat (Báróti Sándor, Bessenyei, Baróti Szabó Dávid) olvassa.

1774-ben váratlanul meghal apja.

1774. naplójából:

„Egy nap március első hetében atyám és anyám látni jövének. Patak háromórányira fekvén

Regmechez, ebéd után elmenének tőlünk". [Néhány nap mulva rossz híreket kap hazulról, átsiet Regmecre, még életben találja édesatyját.] „Március 19-én nevenapja volt. Megköszöntém. Melegen adta rám áldását. Másnap, 20-án, elhala élete 42. évében s özvegyen hagyá anyámat hét élő gyermekkel; a nyolcadik, Miklós, augusztus 15-én született. Anyánk egyik ájultából a másikba mene által. Ránk jöve az este s én és jelen volt testvéreim vetkezetlen, sírva, jajgatva alvánk el. Most megérkezék Biharból nagyatyám is és nagyanyám. Sebeink új meg új felzakadásokat szenvedtek. A temetés után, március 27-én, visszaviteténk Patakra. Házunk rokonai s barátjai közül nem találtaték, kinek gondja volt az árván és vezér nélkül maradtakra. Ki-ki szána bennünket, ki-ki érzé, mily atyát veszítettünk, de még

professzoraink sem vigyáznak fel tanulásunkra.”

* 1775-ben, anyja unszolására adja közre első művét: *Magyarország Geographica, az az Földi állapotjának Le-rajzolását*, mely Kassán jelent meg, s melyet később „hirtelen összefirkált, szurkos munkának” nevez.

* 1776: Tanárai biztatására lefordítja és Kassán megjelenteti Bessenyei György korai művét, a *Der Amerikanert*. A kiadásra Bessenyei elismerő levéllel válaszol. Nemcsak a szerzővel ismerkedik meg, hanem röpirataival is.

1777-ben pesti és bécsi utazást tett.

1779-ben fejezte be iskolai tanulmányait – nemcsak a gimnáziumot, hanem a jogi stúdiumokat is! (A korabeli oktatási rendszerben a jogakadémia meglehetősen rövid volt.)

A SIKER ÉVEI – A KULTURÁLIS KÖZÉLETTŐL A POLITIKAI KÖZÖSSÉGIG

1779-ben Kassára kerül patvaristának, azaz ügyvéd-bojtárnak Tarnói Milecz Sámuel mellé. 1780-ban mély lelki válságba kerül – okáról alig nyilatkozott –, amelyből a

felvilágosodott irodalom, elsősorban Gessner, Wieland segítségével lábalt ki.

1781-ben Eperjesen Toperczer Zsigmond mellett végezte joggyakorlatát. „Szerelmesen s a legtündéribb tájon, melyet képzelhetni, s könyveim birtokában, Eperjesen éltem életem legtündéribb szakát” - emlékezett vissza az itt töltött időre.

Szerelme Steinmetz Ninon iránt – mint minden későbbi szerelem – hirtelen fellángoló, szenvedélyes lobogás volt.

1782-ben jurátusként Pesten élt. Ekkor ismerkedett meg Ráday Gedeonnal, Orczy Lőrincével, a Teleki gróffokkal, Cornides Dániel, Katona István, Schwartzner Márton történettudósokkal. Vágyott a külföldre, de családja megyei szolgálatra kényszerítette. SZÁNTHÓ JÁNOSNAK Regmec, 1782. júl. 4.

„Olvastam Gessnert, kinek az írásai nemes lelket, szín nélkül való virtust, ártatlan és a méznél éde-sebb tiszta szerelemet illatoznak. - Olvastam, mon-dom, Gessnert, s ő vont el azoktól a veszedelmektől, melyekre védelmére elégtelen ifjúságunk rohant; ő képzette szívemet, mely édes tanításait kimondhatatlan készséggel szopta. Hozzáfogtam fordításához, hogy bennem vérré váljon; kevés idő múlva örvendezve tapasztaltam, hogy már írásának mód-ját is magamévá kezdtem tenni.”

1784-től tiszteletbeli jegyző, majd táblabíró lett Abaúj és Sáros vármegyében.

1784. január 16-án Török Lajos gróf nagymester (kassai tankerület főigazgatója) ajánlására vették fel a Miskolcon működő *Erényes Világpolgárok* elnevezésű szabadkőműves páholy tagjai közé. A beavatási ceremónián az *Orpheus* fedőnevet kapta.

1784-ben Kassán telepedett le. A szabadkőműves közösség támogatásával 1785-1791 között tíz északkeleti vármegye (Szepes, Sáros, Zemplény, Ung, Bereg, Gömör, Torna, Abaúj, Borsod, Heves, Jászság és Kiskunság) iskoláinak felügyelőjeként a jozefinus rendszer iskolapolitikájának támogatója, megvalósítója volt. Iskolai inspektori állása előkelő volt, viszonyítá-sul jelzem, hogy négy tanfelügyelő szolgált alatta, mindegyik főszolgabírói ranggal.

1786. Huszonhét éves. Előkelő állásban van; örvend, hogy a népnevelést irányíthatja:

„Minden vallásbeli honfiak nevelésére hathatni s oly kiterjedésű megyében, mint amely reám várt s Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Gömör, Torna, Abaúj, Borsod, Heves vármegyékből állott s Jász és Kiskun kéréletekből: ez a kinézés oly kedves, oly csalogató vala, hogy ennél én kedvezőbbet álmodni nem tudtam”.

Jászberénytől Lőcséig, Egertől Ungvárig állandóan járja a városokat és falvakat, iparkodik rendet teremteni a népoktatásban, alkudozik a papsággal. A németesítő törekvésektől távol áll. Nem pénzért szolgál (bár a jövedelme tekintélyes), hanem hivatásból: nemzete művelődését akarja előbbre vinni. Intézkedik az állam nevében, új népiskolákat szervez, egy fedél alatt egyesíti a katolikus és protestáns iskolákat. Kassán boldog életet él, olvasgat, versel, fordít. Magyar színészet még nincs az országban, a német színtársulat előadásait látogatja. Sokat forog művelt társaságokban.

A nők közül különösen két előkelő testvérpár tesz nagy hatást lelkére: Kácsándy Teréz és Zsuzsánna s Radvánszky Teréz és Polixéna. (Hitvestársát négyük közül szeretné kiválasztani, de vallomásával éveken keresztül késedelmeskedik, végül mind a négy hölgy férjhez megy.) S még ezen kívül ott van a nem azonosítható Júlia.

A szabadkőműves páholy feloszlata után belép az újonnan alakult fedőszervezetbe, az önművelést célul kitűző *Rózsa Rend*be, ahol a Fichtenbaum Kálmán nevet kapta.

* 1788: *Geszner Idylliumi* (Kassa, 1788) című tolmácsolása országos sikert aratott.

1788-ban az ismert Baróti Szabó Dávid vezetésével és Batsányi Jánossal együtt a szabadkőművesek titkos támogatásával megalapította Kassán a *Magyar Museum* folyóiratot. A francia esztétikai nézeteket követő Batsányi átírta a németbarát Kazinczy tervezett előszavát, egyesek szerint ennek köszönhető, hogy irodalmi szövetségük felbomlott. Batsányival azonban kezdettől fogva sehogyan sem fért össze. A tapolcai csizmadia fia, Batsányi túl nyers volt az előkelősködő Kazinczynak, Kazinczy pedig gúnyosan finomkodó Batsányinak: kölcsönösen féltékenyek voltak egymásra. 1789-ben a szabadkőműves támoga-

tók a potenciális olvasókra való tekintettel a polgári Batsányi-vonalat részesítették előnyben - Kazinczy kiválik a szerkesztőségéből.

*1789-ben jelent meg Kayser-átültetése, a *Bácsmegyeynek öszveszedett levelei* (Kassa, 1789). A regény cselekményét magyar földre helyezte, és min-tát igyekezett adni a társasági tónus számára. [Kazinczy nem egy leányt, hanem a szerelmet választotta, ami kevésbé veszélyesnek és jóval kellemesebbnek tűnt. Ez olyannyira szembeötlő vonása volt az ifjú Kazinczy-nak, hogy öccse így jellemezte őt: az lett volna szerencsés, „ha a világnak abban a részében született volna, amelybe több feleséget tartani szokás.”]

1790-ben *Orpheus* címmel maga adott ki folyóiratot. (1788 és 1792 között ötször utazott Bécsbe.)

1791-ben II. József halála után elvesztette iskolafelügyelői állását - II. Lipót új abszolutista rendjének kialakítása során fölülvizsgálta bátyja majd tízezer rendeletét, a többségét hatálytalanította.

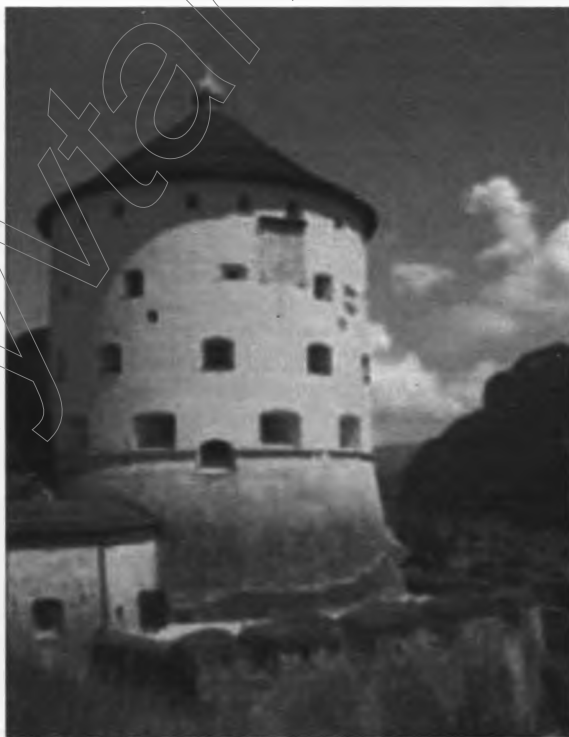
HIBERNÁCIÓ

1794. december 14-én Regmecen őrizetbe vették, Budára vitték. Egyik összeesküvő-társa rávallott; kénytelen volt beismerni, hogy nemcsak olvasta, de terjesztette is a forradalmi kátét. 1795. május 8-án elkészült a királyi tábla ítélete, miszerint, mivel az összeesküvésbe beleegyezett, s a kátét mással is közölte, felség sértővé és lázadóvá lett, ezért az ország törvényei értelmében fejvesztésre és vagyona elkobzására ítéltetett. A végzést a hétszemélyes tábla már nyolc nap múlva helybenhagyta. Az atyafisága kétségbeesve sietett fel Bécsbe, hogy I. Ferenc királynál kegyelemért esedezzek, szerencsére nem sikertelenül. A király irgalmasabb volt, mint a magyar bíróság: Kazinczy nevével húzták meg vörös irallal a vonalát, akik fölötté voltak, azokat kivégezték. Június első napjaiban leérkezett Budára a királyi levél: az elítélt mind életére, mind jószágaira nézve kegyelmet nyert, de főbenjáró bűne miatt meg nem határozott ideig tartó börtönbüntetéssel sújtattott. Szeptember 26-án elszállították Budáról, s megkezdődött heted-fél esztendeig tartó fogsága.

Híven szeretni... (1795)

*Híven szeretni a jót,
Gyűlölni vesztig a gonoszt,
Eszköze lenni az isteni kéznek,
Egy nem haszontalan tagja az Egésznek,
Férjfiak! ez gyönyörű jutalom.*

Fogságom naplója - kézirat 1828.

KUFSTEIN VÁRA

*1790: *Hamlet* (németből - megváltoztatott vég) lefordításával el szeretné indítani a *Külföldi Játzószín* sorozatot - terve a pénz és az érdeklődés hiánya miatt nem valósul meg.

1790. május 21-én Budán őrt állt a visszahozott korona mellett; úgy tűnik, kapcsolatot talált a magyar nemesi ellenzékkel. Az új politikai orientáció közben sem tagadta meg jozefinista nézeteit; 1791-től baráti kapcsolat fűzte Hajnóczy Józsefhez.

* 1790-es évek első fele: kéziratban fordítja Rousseautól a *Társadalmi szerződést* - ezt állítólag eljuttatta Csokonaihoz, aki politikai okokból megsemmisítette. 1794-ben Szulyovszky Menyhértől megkapta a jakobinus kátét. Megpróbálta továbbadni Batsányinak, de a volt szerkesztőtárs csak irodalmi nézeteiben követte a franciákat, ráadásul nem kért a papok irányította összeesküvésből. Kazinczy mindkét illegális társulatnak tagja lett. A nagykarolyi főispáni beiktatási ünnepélyen megismerkedett Szentmarjay Ferencsel.

„A megöregedett hóhér háromszor vága Zsigrayba s ezt látván Martinovics, ájulva dőlt el. A többi egy útésre vészett. A Laczkovics igen nagy teste, leüttetvén a feje, feldönté a székét. Hajnóczinak elébe mentek a hóhérlegények s le akarák vonni ruháját. Nem engedte, hogy hozzányúljanak. Maga vetette le kabátját. Leült a székre csodált nyugalomban. Csak akkor borzada meg, midőn a hóhér kettérepeszté ingét, hogy két vállán lehullhasson s midőn ollójával nyakán az apróbb hajakat elmetszé. Martinovicsot bajjal vonták a székhez. Ott beköték szemeit s a hóhérlegény tartotta a kendő végét. A kopasz koponyáról lesiklott a kendő s Martinovics az öröm mosolyával pillanta körül. Gráciát reményyle. De szemeit ismét beköték s feje repült. Homokkal hintették be a vér helyét s az őt testet kivitték a Buda megett emelkedő tetőkre. Senki sem tudja, hol fekszenek. Másnap reggel a vérhelyen rózsa virított. Valaki rózsákat ása le ott csuprokba.”

1795. október 7. és 1798. június 21. között Spielbergben raboskodik. Kezdetben szörnyű körülmények között, ennek eredményeként nemcsak tetvesedik, hanem emésztési és reumatikus bajai támadnak. Később engedélyezték, hogy saját költségén javítsa a fogvartás körülményeit, de a rab-ság feltételei nem változtak. Erről vall egyik levele is.

KIS JÁNOSNAK Brünn, 1797. nov. 16.

„A Debreceni Grammatikának sok igen jó materiáléjai vannak, de maga a munka egy felette ízetlen és tudatlan himpellér építése, aki az

elementumait sem értette az építésnek, és épített! ... Verseghy Magyar Lexicont és Grammatikát dolgozott fogságában. Budán közlőtte velem plánumát. Sokban igazsága van ... Ha te nekem a vásárokkal úgy küldenél levelet és könyveket, hogy az a traiteurünk leányának à Mlle Josephine (vagy morvásan Pepie) Axmannak kezénél tétessék le, s megtanítanád a hozót, hogy a nyalábot a házhoz titkot nem sejdítő orcával hozza, mintha egy keszkenőben csak valami ruhát hozna, venném csálhatatlanul. Aki a házhoz jön, annak magát a házmesternél, Keipel uramnál kell bejelenteni, ott megelégszenek vele, ha azt feleli, hogy a traktírnek hoz valamit, s egyenesen mehet hozzá: ott pedig készen fogadják el, mihelyt veszik észre, hogy nekem szóll valami. ... [Pálóczi] Horváth Adám mit csinál? Szeretném, ha Hunyadiását (melyet felette rendes megtévedéssel nevezett Magyar Hunniásnak - miért Hunniás,

holott Hunyadiás? és miért Magyar Hunyadiás, hiszen más nyelvű nincsen!) - újra dolgozná. Ha írt valamit, küldd meg. ... Kérlek, amit Horváthról itt írok, s ha tetszik, egész leveletem, neki párban küldd meg; de különben emlékezzél meg róla, hogy nekem itt írnom nem szabad, és így ennek örökös titoknak kell maradnia legszűkebb karikán kívül. Él boldogul, s szeress."

1798. július 6. és 1800. június 30. között Kufsteinben tölti a börtönéveket.

1800. augusztus 25. és 1801. június 28. között Munkácson raboskodott. 2387 napi fogság után királyi kegyelemmel (!) szabadul. Szabadulása után ott-hon élt családi viszályok közepette, rossz anyagi körülmények közepette, megbélyegzett emberként.

Bebörtönzésekor ingatlanainak értéke mintegy húszezer forint volt, ez a rabsága idején részére tett

ÚJ ÉLET KEZDETE - ÖNÁLLÓ CSALÁD

költségek miatt teljesen elenyészett. Anyja nem adott neki mást, csak az általa Széphalomnak nevezett bányácskai dombot és egy csekély szőlőt.

Maris nevű szobalányuknak esett meg rajta a szíve - a kárhoztatott viszony viszonylag hosszú ideig tartott, pedig a leány szűz maradt - orvosi vizsgálatot kért a rokonság.

1804. november 16-án házasságot kötött a nála 20 évvel fiatalabb Sophie-val, gróf Török Zsófiával. Ezt követően Kázmérban és Érsemlyénben laktak.

KIS JÁNOSNAK Kázmér, 1a Jan. 1805.

„Én a házaselet boldogságait magasztaltam. - Rendes, monda Sophie, hogy te, édes barátom, mindég ebből a tónusból szólasz; s én neked azt jövendölöm, hogy te ezeket az örömöket soha kóstolni nem fogod. S miért nem? kérdém megütöközve. - Azt én nem tudom; de látod, nekem úgy tetszik, hogy te valamely leánynak vagy özvegynek házassági jelentést tenni nem is mernél. - Azt gondolám magamban, meglátod, ha a bátyád hazajő s mosolyogtam. - Pepi másnap délig - másnap estig sem jött, s én erősen állék végzésem mellett, nem szólani Sophienak, míg Pepivel nem végzek. Azonban 25dben estve magam maradván Sophieval, egyszer csak azon veszem észre magam, midőn a declaratiónak közepette vagyok. Kedves leány! mondám, te engem ismersz minden részeiben szívemnek: ismered fekvésemet; ismered azokat, akikkel a természet öszveszött és akik, mint tudod, életemet kegyetlenül keserítik; mondd el, reá bírhatnád-e magadat, hogy enyém légy s engem a sírig elkísérj? - „Kazinczy! mi csoda neme ez a tréfának?” - Nem, kedves leány, én nem üzök játékokat; azért jöttem egyedül; szólj, remélhetek-e? - „Tehát úgy fognád tenni a házassági jelentést?” - Nem, édes Sophie! te tudod, hogy sok esztendőnk oltá te vagy szememben az első személy. Sokáig küzdöttem; nem reménylek semmit; de mondd ki, hogy meg legyek nyugtatva. - Sophie ekkor vette észre, hogy majd csupa tűz a képem, majd fagyos, mint a hó. - „Nem, Ferenc, ezt én nem vártam. Látom, hogy nem játék, amit előmbbe adsz: de hiszen mi úgy néztük egymást, mint testvérek, soha sem is álmodtunk erről.” - Az én főm szédelgett, s Sophie érzette, hogy nyugodalomra nagyon szükség-

ge, s elment.

Uná wo werden wir wohnen? kérdé, midőn kis idő múlva visszajött. - Az anyvái lélek! Ez vala tehát a felelet kérdésemre. - Barátom, úgymond, én az anyámmal szóltam. Örömmel fogad el; s míg Susinak vittem a hírt, bejelentett az atyámnál, s neked íme ezt ízeni: ő sokkal inkább barátja Ferencnek, minthogy vele a közönséges úton járjon; a ceremoniel azt kívánná, hogy te szólj az atyámmal, de az atyám azt meg nem engedi; ő szól veled. - Vendégek voltak a háznál. Ott maradtak másnap is. Aug. 27dikén végre a gróf szólt s Sophie a hűség zálogát ujjomra voná.

Elvégeztük, hogy egyikünk a másikra semmit ne költsön; készüljön kiki amint tetszik, s Sophie megígérte önmagától, hogy azt az egypár ezret, amit az atyja néki kikészítésül ád, reszkető türe s csillogó kövekre nem vesztegeti. Én, úgymond, mindég úgy leszek öltözve, mint eddig, csínosan, az új ízlet szerint, de mindég gazdálkodó móddal; ruhám annyit van, hogy újakat éppen nincs szükségem varratni: de ehelyett azt kívánom, hogy te jelenj meg előttem mindég ízletesen. Várj csak, várj, én még megfíjtalak, én törlöm le szenvedéseid könnyhúllatásait.

November 11dikén, midőn az oltárhoz kellé lépni, el nem fogadta vezetője karját. Kazinczy, nun komme! monda s kézen fogva mentünk a pap elibe, s kezünk a stóla által öszvekötvé, öszveszorúlt. Ő fejér atlaszban, kövek nélkül, de gazdag brabanciai csipkéekkel, haja fekete fürtjeiben, s a rozmarint csak kezébe fogván, én egy vasszín selyemmel tűzött posztó magyar ruhában; s oh miért nem festhetem le neked azt a hangot, midőn nevét mondta ki: Török Sophie, és ezt: Szeretem! - Ezt a szót francia modulatióval mondta, nem úgy, mint Debrecenben mondanák, s meg van kötve a kötés, a szerelem legszebb kötése örökre és megmásolhatatlanul.

Németben mi még most is Sie-nek szólítjuk egymást, nem mindég ugyan, de többnyire; nem hiú affektációból, hanem hogy magunkat emlékeztessük, hogy egymást becsülnünk kell. Így megy a titulázás valámíg a nap a firmamentumon van: de ha onnan leszállott, a biztosabb Du áll elő, és rendes, Sophie akkor velem mindég magyarul szól. S azt magától cselekszi, nem az én kérésemre.

Előtted, édes barátom, ismeretesek a házassági élet boldogságai. Ismered, mely gyönyörűség van abban, midőn az én Sophiem ölembe ül, nyakamat átfogja, és házi gondjainkat forgatjuk. Vagy midőn ő még alszik, és én az ő lassú pihegését fülelem. S midőn végre hosszan vont ébredést lihegéséből veszem észre, hogy álma eltűnt, de én még meg nem mozdulok, hogy ha ismét el akar aludni, álma visszatérhessen; ő pedig, az angyal! a legszebb, leglágyabb, legfejérbibb kezet, mely valaha az isteni kéz által teremtetett, felém nyújtja s rám lassan leteszi, hogy lássa, ha alszom-e? Ah, barátom, érzette-e az ily tiszta örömeiket az, aki csak a Volgívaga Vénust tisztelte?

S az én Sophiem - ha meg nem csalnak az apparentiák - anya! Ő az én szerencsém palladiuma, ő az anyaga életemnek, ő a bére hosszas szenvedéseimnek, s karjai közt minden öröm valóságos könyör-

gés a Gondviseléshez, aki bennünket homályos úton vezet paradicsomába.”

A családfő komoly anyagi gondokkal küzdött: fogsága után az őt terhelő számlákat kellett tisztáznia, később gyermekeit (hét született: Lajos, Eugénia, Thália, Ifigenia, Emil, Bálint, Antonin) kellett nevelnie. 1806-ban rákényszerült, hogy könyvtárát kétezer forintért eladja a Sárospataki Református Kollégiumnak. Apósa halála (1810) után a neje örökségét lefoglaló sógora ellen indított - számára kedvezően eldöntött, de haláláig végre nem hajtott - per költségeit is fizetnie kellett. Anyja halála (1812.11.12.) után a testvéreivel való osztozkodás során csak jelentéktelen birtokrészeket kapott, ezeken kénytelen volt egymás után túladni.

Bessenyei kiábrándultan elvonult Biharba, Batsányi külföldön élt (először menekülve, aztán internáltan),

AZ IRODALMI ÉLELET VEZÉRE

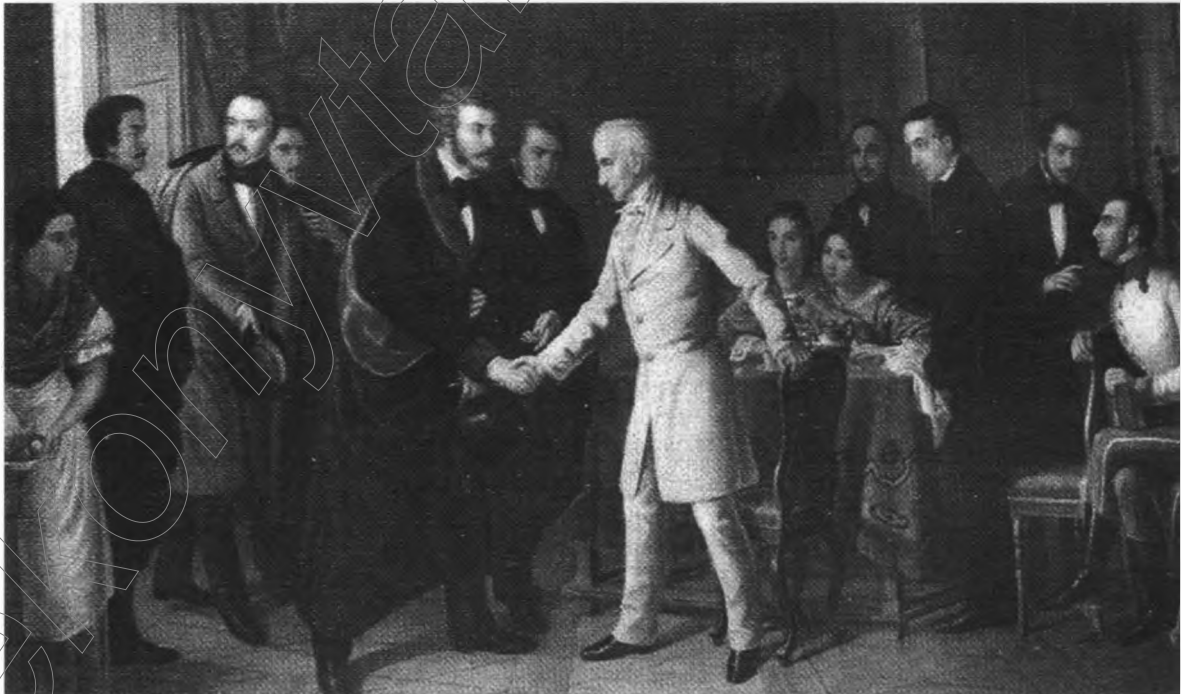
és kiesett a hazai fejlődésből. (Ebben nem kis szerepe volt Kazinczynak, aki a kevés fogságot szenvedett, majd szabadlábbon maradt, később emigrált Batsányit megtette besúgónak, bűnbaknak, s mindent elkövetett, hogy volt harcostársa emlékéit kiirtsa az irodalmi köztudatból. Ez olyan nagy sikerrel járt, hogy 1843-as halála után csak hónapokkal értesült erről a magyar irodalmi közélet.) Verseghy kitűnő munkaerő volt, de nem alkalmas a vezérszerepre (ráadásul katolikus!), Baróti Szabó sem eléggé haladó, sem eléggé politikus. Nem is lehet más az irodalmi vezéralak, mint Kazinczy. Neki a szervezéshez is kitűnő érzéke volt. Munkásságának talán legjelentékenyebb része írdatlan levelezése, amelyet évtizedeken át folytat az egész élő irodalommal. Ezrével írja választekos nyelvezetű, irodalmi és kultúrpolitikai tárgyú leveleit, amelyekkel szervezi és összetartja az irodalmat. Dunántúlon Kiss János lesz az oszlopa, Pesten Vitkovics Mihály és Horváth István, Erdélyben Döbrentei Gábor.

Egy ideig úgyszólván egy egész tudományos akadémia szerepét vállalja Széphalomról. De nemcsak akadémiai szerepet vitt, hanem a kiadókkal való kapcsolata miatt ízlés-diktátori szerepet játszott. Aki nem felelt meg Kazinczy mércéjének, az szigorú gazdasági alapon jelentethetett csak meg kötetet.

1805-ben indul az ún. „Árkádia-pör” - a debreceniekkel veszik össze, mert másképpen értékelte Csokonai életművét.

1806. június. 10-én Széphalomra költözött, önállóan gazdálkodott, de mindig tele volt adóssággal, élete végéig gyötörték az örökösödési, családi perek. 1806-ban súlyos anyagi gondok miatt a sárospataki kollégiumnak adta el könyvtárát.

1808-ban, 1812-ben, 1815-ben újra Bécsbe utazott. Egyik legfontosabb tevékenysége, hogy vezéralakja a nyelvújításnak. Ez a nyelvújítás már ösztönösen megkezdődött a bécsi testőröknél, különösen Báróczinál. De Kazinczy felismeri, hogy mozgalomszerűen, az

ORLAI PETRICS SOMA: KAZINCZY FERENC ÉS KISFALUDY KÁROLY TALÁLKOZÁSA

egész irodalomnak és nyelvtudománynak fel kell venni a rendszeres munkát a nyelv gazdagítására. Törekvése azonnal kétfelől idéz ellenségeket. A konzervatívokat felháborítják az új kifejezések; a túlzók, akiknek lassanként semmiféle régi szó nem jó, óvatos maradinak tartják. Ő pedig szilárdan áll ortológusok és neológusok között: keresi az összhangot a hagyományul kapott anyanyelv és a szükséges gazdagítás között. A történelem őt

igazolta. De kortársai is egyre jobban látták az ő igazát.

A nagy titok (1808)

*Jót s jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted,
Szánts és vess, s hagyjad másnak az áldozatot.*

ÍRÓI ÉRDEM

Szólj! s ki vagy, elmondom. – Ne tovább! ismerlek egészen.

Nékem üres fecsegőt fest az üres fecsegés.

Íz, szín, tűz vagyon a borban, ha hegyaljai termés;

Íz, csín, tűz vagyon a versben, ha mesteri mű.

*1811: *Tövisék és virágok* címmel Sárospatakon jelenteti meg epigramma-gyűjteményét.

*1813: *Kazinczynak poetái berke* (Pest) című verses- és fordításkötete mutatja a legtisztábban Goethe-imitációját, neoklasszicista elkötelezettségét.

Az ortológia első hatásosabb védelme, a *Mondolat*, 1813-ban jelent meg. Ez a gúnyolódó irat voltaképpen az ortológia egyik középpontjában, Debrecenben, készült. Kéziratát Szentgyörgyi József debreceni orvos róttá egybe abból a célból, hogy a Barczafalvi Szabó Dávid iskolájához tartozó neológusokat kicsüfolja; a mérsékelt nyelvújítókra, különösen Kazinczy Ferencre, nem is gondolt; egyszerűen utánozta Schulzot, az egykorú német humorista regényíró, aki a Campe-féle németországi neológusmozgalmat egy bohókás szövegű kiadványában hatásosan gúnyolta. Szentgyörgyi József kéziratát többen lemásolták, sokfelé olvasták, buzgón terjesztették; az egyik másolat néhány év alatt Debrecenből a dunántúli ortológusok tűzhelyére, Veszprémbe, került; itt tette rá kezét Somogyi Gedeon ügyvéd. Ő a gúnyiratot kibővítette, ellátta jegyzetekkel, ajánlással, vezérszóval, függelékekkel, többeknek költségén Veszprémbe kinyomatta, végül nagy igyekezettel terjesztette az ország minden részében. Mindenek előtt a széphalmi vezért iparkodott neveltségessé tenni. A címkép Kazinczy Ferencet számaron ülő lantosnak ábrázolta; fején koszorú és lepke, szájában tüllök, oldalán lant, mögötte gitár, balkezeiben a szabadkőművesek háromszögű jelvénye, szemben vele egy ugráló szatír; előtte egy meredek hegy, a Parnassus, ennek tetején a Pegasus toporzékolt. A kötetet Zafyr Czenczihez azaz Kazinczy Ferenchez intézett ajánlás vezette be; következett a Vezérszó, a magyar nyelv kiműveléséről szóló *Mondolat*, a Híresztelés, a Szótár, a Függelék, közbenközben jeligék Kazinczy Ferenc munkáiból. A szövegeket csak a csatolt műszótár segítségével lehetett megérteni. Nem a tartalom volt a fősúly, hanem az érthetetlen szavakon. A *Mondolat* koszorúba fűzte a neológusok új szavait és erőltetett kifejezéseit; ezzel akarta bebizonyítani, mennyire ostoba dolog a nyelvújítás. A neveltségessé tétel éle Kazinczy Ferenc ellen irányult, de a bemutatott szószórnyetegek és stílusvirágok két hírhedt nyelvújítónak, Barczafalvi Szabó Dávidnak és Vándza Mihálynak, munkáiból valók. A kötet 1814 januárjában jutott el Kazinczy Ferenchez. Egyik dunántúli tisztelője, Radó Sándor somogy megyei földbirtokos, küldte meg neki, leleplezve a névte-

lenség köpönyegébe burkolódzó Somogyi Gedeont. A széphalmi mester maga vitte a kiméletlen gúnyirat hírért Debrecenbe, itt Szentgyörgyi József meglepődve ismert rá a saját munkájára.

Kazinczy 1814-től a sátoraljaújhelyi református gyülekezet főgondnoka. 1816-ban Erdélyben tett utazást.

A *Felelet a Mondolatra* kötet név nélkül jelent meg 1815-ben. Sikere nagy volt. Az ósdiak, különösen a dunántúli és a debreceni írók, nagyon bosszankodtak, mert az Antimondolat szerzői minden gombaságuk mellett is ügyesen vágtak vissza a *Mondolat* élceire. Szembeállították a finomabb ízlést a parasztos maradisággal, az addigi eredményeket a régi tehetlenséggel, az új irány szellemét az ortológus tábor szellemtelenségével. A könyvecske elején Kölcsey Ferenc Bohógyi-életrajzát olvassuk; ezt követik Zafyr Gergely és Zafyr Czenczi gúnyolódó és feddő levelei Bohógyi Gedeonhoz; majd egy párbeszéd Bohógyi és a számar között; a Búsongó Ámor; a Debreceni Grammatika egyik szerzőjének levele; Hőgyész Máté hexameteres levele; egy újabb prózai levél; végül néhány vers és jegyzet. A nyelvújítók örömmel olvasták a sikerült gúnyiratot, Kazinczy Ferenc is jól mulatott a visszavágáson, csak az esett neki rosszul, hogy sokan őt gyanúsították a szerzőséggel. Az alaptalan ráfogást a valódi szerzők: Szemere Pál és Kölcsey Ferenc levelekben iparkodtak megcáfolni.

1817-ben volt az első helikoni ünnep Keszthelyen. A gróf Festetich György köré gyülekező írók közül Kisfaludy Sándor hevesen támadja, Berzsenyi Dániel, Dukai Takách Judit és Pálóczi Horváth Ádám lelkesen védi a nyelvújítás vezérét. (Kazinczy Ferenc nem felel a grófnak, hogy tizenöt év előtt nem mert vele érintkezni; irónikus megjegyzéseket tesz leveleiben személyére és a keszthelyi irodalmi összejövetelre; de mikor 1818-ban emlékfá ültetésével tisztelik meg érdemeit, kiengesztelődik; ettől kezdve magasztaló hangon szól a grófról s költeményt ír tiszteletére.)

**Orthologus és neologus nálunk és más nemzeteknél* (Tudományos Gyűjtemény 1819. 11. sz.) című cikkében Kazinczy módosította addigi álláspontját, „*synkretista*” nézetet fejtett ki, s máig ható érvénnyel fogalmazta meg a nyelvművelés feladatát: *Jól és szépen az ír, aki tüzes ortológus és tüzes neológus egyszersmind, s így egységben és ellenkezésben van önmagával.*”

Ortológus és neológus nálunk és más nemzeteknél (1819)

„Jól és szépen az ír, aki tüzes ortológus és tüzes neológus egyszersmind, s így egységben és ellenkezésben van önmagával. Hamisan lépni a táncban csak annak szabad, aki táncolni igen jól tud, és akit a grácia láthatlanul lebeg körül. S mi szabad az írónak

ezen iskola értelmé szerint? A fentebb nemben mindaz, amit a minden nyelvek ideálja megkíván, a magyar nyelv természete (örök szokása és törvénye) világosan nem tilt, a régi és újabb klasszikusok által nevelt ízlés még javasol is, s a szükség műhatatlanul parancsol. Azon nemekben, ahol az író mindenhez szól, az szabad, amit minden olvasó javálhat.”

1820-tól a Zemplén megyei levéltár rendezésére kapott megbízást; olykor gyalog kellett megtennie az utat Sátoraljaújhely és Széphalom között.

1825-től részt vett Pesten a Magyar Tudós Társaság előkészítő munkálataiban; számítása ellenére nem választották titkárrá. Igaz, a helyette megválasztott Döbrentei Gábor erdélyi ágense volt Kazinczynek, s nemcsak tisztelte a „Mester”-t, de epigonja is volt.

KAZINCZY EMILNEK Emilhez 1825. szept. 14.

„Édes fiam,

Te bizonyos vagy azeránt, hogy én téged is, egyéb testvéreidet is nagyon szeretlek. Az nekem úgy kötelességem, mint neked, hogy engem szeress. Az én szeretetem abban áll, hogy én a te javadat akarjam: a tiéd, hogy engem, mint atyádat, barátodat, gondviselődet, nevelődet tisztelj, s parancsolatomnak enge-

delmeskedjél. Gyermek nem ítélni meg, mi neki jó, mert gyengébb idejű, mint hogy a dolgokat jól és igazán ismerje: neki oly vezető kell, aki igazán akarja javát s ismerje a dolgokat. Az tehát oktalan cselekedet volna, ha te az én akaratommal ellenkeznél, s haszontalan azon felül, mert aki ott nem fogad szót, ahol kell, azt erővel hajtják jóra.

Tudod gondolkozásomat, én neked mindent engedek, amiből károd nincs, s még örülök, ha az, amiben örömed van, téged ügyességekre is szoktat. A faragásolásokat, a rajzolást, a lóra ülést, a puskát, a kutyát nemcsak nem tiltottam, de kutyát neked még hoztam is. De én mindezt csak addig tűröm, míg kár nincs belőle. Neked nem mulatságról kell gondoskodnod, hanem tanulásról; nem arról, ami idődet, gondodat elvonja, hanem ami enged, hogy a tanulást egész figyelemmel űzhesd.”

1826. – Az *Élet És Literatura* és a *Felsőmagyarországi Minerva* hasábjain lezajló illiázi pör megzavarja baráti viszonyát Kölcsey Ferencsel. (Az ellentét később elsimul a mester és a tanítvány között. A széphalmi vezérnek fáj, hogy Kölcsey Ferenc a maga műfordítói elsősége védelmében föltette róla, hogy tudatosan segédkezett egy plágium egyengetésében.)

VISSZAVONULÁS

1828-ban találkozik az ifjú romantikusok vezérével, Kisfaludy Károllyal.

**Pályám emlékezete* többszöri átdolgozásai közül a leggazdagabb és legszínesebb változat az 1817-es évszámot viseli. Ez a *Tudományos Gyűjtemény* 1828-as évfolyamában jelent meg. De még ezzel a szöveggel sem volt elégedett Kazinczy. Hátralevő esztendeiben ezt is átdolgozta.

**Fogságom naplója* kéziratát 1828-ban adta át Toldy Ferencnek. A mű elfogásának pillanatától naplószerűen kíséri végig a 2387 nap eseményeit, a jakobinus pör történetét, a mozgalom vezetőinek kivégzését, majd saját börtönéveit. Nemes Nagy Ágnes *„véka alatt tartott remekműnek”* nevezi Kazinczy börtönnaplóját. Önéletrajzi írása könyv alakban csak 1931-ben jelent meg.

KAZINCZY SÍRJA

KAZINCZY EMLÉKSARNOK - SZÉPHALOM

1830. A Magyar Tudós Társaság igazgató-tanácsa november 17-én Pozsonyban kinevezte az Akadémia legelső rendes tagjai közé. (A történelmi osztályban kap helyet. Szeretné elnyerni az akadémiai titkári széket, mert ebben az esetben Pesten maradhatna, de ezt a csendes óhajtását a Döbrentei Gábor hatása alatt álló főrangúak nem teljesítik. A személyi ellentéteken kívül három oka volt mellőzésének: 1. éltés kora; 2. túlzó nyelvújítása; 3. politikai múltja. Az utóbbi különös súllyal esett a mérlegbe, a Martinovics-féle

összeesküvésbe való belesodródását egyesek még mindig nem tudták feledni, az arisztokraták és papok egyaránt félték a bécsi császári kormányzat felháborodásától, ha a Magyar Tudós Társaság titkári székébe ültetik az egykor halálraítélt forradalmárt.)

1831 áprilisában hosszú útra indul, útleírásain dolgozik. A Felvidéken kolerajárvány dül, közvetlenül a terület lezárása előtt érkezik haza, Széphalomra.

1831. augusztus 23-án a kolerajárvány áldozata lett.

MEGJEGYZÉS

MOCSÁRY ANTALNAK Széphalom, aug. 20. 1831.

„A levél 3-dik lapja szélén a következő sorok olvashatók:

Mély bánattal kell jelent[sen]jem a szegény atyám halálát, mely augusztus 23-dikán nekünk nagy szomorúságunkra történt, a rettenetes kolera betegség esett 21-dikén, s harmadnap múlva elhagyott bennünket örökre az áldott, pecsételetlenül találtuk ezt a levelet, ez volt az utolsó melyet írt életébe. A legmélyebb tisztelettel maradok alázatos szolgálója Kazinczy Eugénia”

1836. A Magyar Tudományos Akadémia megkezdi eredeti munkáinak gyűjteményes kiadását. A köteteket Bajza József és Toldy Ferenc rendezik sajtó alá. (Tiszteletdíjúl ívenként négy aranyat szavaznak meg, hogy az özvegy és gyermekei nehéz helyzetén könynyítsenek; az első kötet 1837-ben akadémiai nagyjuttalmat nyer. Az özvegy ínséges állapotára világot vet, hogy gyermekeit egy-egy jólelkű pártfogó nevelteti fel, így Kazinczy Lajost gróf Teleki József, az Akadémia elnöke. A széphalmi mester után ötven ezer pengőforint adósság maradt: ennyit költött a magyar irodalom felvirágoztatására. Hallatlan összeg abban az időben! Ha nem törődik az irodalommal, adósság helyett ugyanannyi értékű készpénzt hagyhatott volna családjára.

1903. Ebben az évben hal meg Budapesten Kazinczy Ferenc utolsó élő gyermeke, a kilencvenhat éves világtalan Krajnik Imréné Kazinczy Eugénia. Atyját hetvenkét évvel élte túl. (A szent öregnek nőágon számos leszármazottja él ma is, férfiágon sem veszett ki családja. Unokája, Kazinczy Gábor nyugalmazott kúriai bíró, részt vett a nagyatyja emlékére tartott 1931. évi ünnepségeken; másik unokájának fia, Kazinczy Gábor fővárosi műszaki tanácsos, szintén ott volt a százados évforduló megülésén.)

Kazinczy levelezése huszonhárom vaskos kötet. Az 5933 levélből 3200-nál több az, amit ő írt kortársaihoz. Ötéves volt, amikor az elsőt írta, az utolsót már nem tudta befejezni. A köztük eltelt idő hatvanhét esztendő krónikája. Levelezése kor- és kultúrtörténeti dokumentum. *„...huszonöt esztendeig Széphalom a magyar irodalom központja. A szív szerepét tölti be, a szónak élettani értelemben. Levelek áradnak szét a kis házból az ország minden részébe - a postaköltségeknek jelentős része van a nyomasztó adósságban, amelyet később Kazinczy özvegyére és gyermekeire hagy -, a levelek többnyire nem csak a címzett olvasta, tovább keringenek írók és irodalombarátok között, folyóiratokat pótolnak, irodalmi köztudatot teremtenek, nyelvet újítanak...”* (Benedek Marcell)

Árpás Károly

Leged

„Szellem vala ő, mely a tespedő egészét oly sokáig csaknem egyedül eleveníté; s lépcső, melyen egykorú magasbra hághassanak s a szerencsésebb maradék tetőre juthasson...”

(Kölcsey Ferenc)

„Szép és dicső dolog a haza jövő boldogságán dolgozni, kilesni a rejtekben lévő talantumot és azt művelésbe hozni, hogy idővel nagyfényű tagja legyen a társaságnak, s intés, tanítás és példa által kitépni a gyenge elmékből azon bolondságok töveit, melyek ha gyökeret verhetek egyszer, később kitépés által tökéletesen ki nem téphetetnek...”

„Mesterségek dolgában csak úgy fogunk előbb haladhatni, hogy azon igyekezet helyett, hogy szép originálokat készítsünk, a nálunknál szerencsésb nemzetek remekjeit tésszük magunkévá.”

Ki nem érzi, mennyire szegény a mi nyelvünk, ha valaha az az idegen nemzeteknek valamely klasszikusát akarta fordítani?”

„Minden cruditást elkerülni az újításokat nem halmozva, hanem félenken béhozni, hogy az írás egészen tarka ne legyen – s az újítás kedvetlenségeit két úton pótolni ki: 1. hogy az olvasó érezze, hogy arra szükség volt; 2. hogy az újítás édes legyen, legalább ne kedvetlen – ezek az én törvényeim.”

„Az a per, amely íróink között régóta villong, hogy nyelvünket kell-e, szabad-e a nyugati nyelv géniusza szerint modellezni, hogy az ő munkáikat szabad-e példány gyanánt kitenni magunknak még mind ez ideig decisio van. A világosság nincs elválasztva a sötétségtől. Mi napkeleti nemzet vagyunk! ezt kijájtják. Jó, felelek én. Te tehát azt az ifjút, akit a természet a faragásra vagy architektúrai tudományra szólít, ahelyett, hogy a Róma omladékait néznd vele, vagy a Sejne partjaira költözött vaticaniusi Apollót, Laocoont, Torsot etc. az Ázsia kunyhóinak rajzolgatása végett a Dón mellé igazítod? Az a nemzet, amely még csak kezdő irodalmi pályát, ha körülrte oly nemzetek laknak, amelyek már sokra haladtak el a magok útján, észrevehetetlenül azoknak követőjévé lesz, s jól teszi, ha ezen úton annyira megy, amennyire lehet. Debrecen ott akar maradni mindég, ahol volt.”

„Az esztétikus írónak nem azt kell kérdezni: szóllanak-e így és szóllott-e már így más? (ez a kérdés csak a kiholt nyelvekre való), hanem ezt: lehet-e nekem így szóllani, hogy szóllásom elegáns, energikus, új zengésű szóllás legyen?... én tehát neológus vagyok, és azt tartom, hogy új kell...”

„A patriotizmus nem ellenkezik a kozmopolitizmussal: ez amant csak nemesíti...”

„Egy nemzet sem vitte előre irodalmát anélkül, hogy azon nemzetektől melyeknél a tudomány és mesterség már virágzott, izlést, szóllást ne kölcsönözött volna... Mi szeretnénk haladni, de helyeinkből kimozdulni nem merünk...”

„...be kell hatni a nyelv természetébe, annak rejtett szépségeit kell kifejteni, eredeti szépséget kell megadni...eredeti munkákat kell írni.”

„Mi a sokáig gyakorlott fordítást az íróra nézve veszedelmesnek tartjuk, mert ezáltal benne kihál az olyigen szükséges bizakodás önmagához, s arra szoktattatik, hogy másnak segédkarjai nélkül nem járhat. Egyedül azt akarjuk értetni, hogy a gondos fordítás mind a nyelvnek igen sokat használ, mind az izletet sikeresen képzé...”

A nyelv dolgában nem a szokás a fő törvény, hanem a nyelv ideálja, hogy a nyelv az legyen, aminek lennie illik: hív, kész és tetsző magyarázója mindannak, amit a lélek gondol és érez... Azt, hogy a mi műveletlenségének szennyelben szenvedett nyelvünk ezeket a szennyeit végre lerázza, természeti erejét kifejti, a neki tulajdon szépségében élőkél... Új nyelvet a sokaság teremte: a már készet nem a nép, nem a szokás, hanem a jobb írók viszik azon tökélet felé, ahová az felhághat; s az újonnan teremtett vagy származtatott szónak elfogadására mindig hajlandónak fogja magát mutatni a nép, ha az múlhatatlanul szükséges és széphangzású léssen, és ha az író azzal gyakrabban nem él, mint illik...”

Jól és szépen az ír, aki tüzes ortológus és tüzes neológus egyszersmind, s egységességben és ellenkezésben van önmagával... S mi szabad az írónak ezen iskola értelme szerint? A fentebb nembn mindaz, amit a minden nyelvek idálja megkíván, a magyar nyelv természete (örök szokása és törvénye) világosan nem tilt, a régi és újabb klasszikusok által nevelt izlés még javasol is, s a szükség múlhatatlanul parancsol.”

„Hol magamat festem, hol azokat akiket csudáltam, példányaimmá tettem, hol a kort, hol a kosztümöt, hol a tudományos és iskolák állapotját, hol a nyelvét s irodalmát.”

„Nem merni, amit merni kell, gyalázat.”

Liberalizmus és katolicizmus

KÉTSZÁZ ÉVE SZÜLETETT HORVÁTH MIHÁLY

Horváth Mihály

Horváth Mihály 1809. október 20-án született Szentesen. Édesapja Horváth József seborvos, édesanyja Werner Erzsébet volt. A család később Szegedre költözött. Horváth Mihály a szegedi piarista gimnázium elvégzése után a váci katolikus papnevelő intézet növendéke lett. Pappá szentelése (1831) után segédlelkészként Dorozsman, Nagykátán, Abonyban és Kecskeméten szolgált. Első tudományos műveit és politikai cikkeit az 1830-as évek elején írta. 1839-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1841-től rendes tagja. 1848 júniusában V. Ferdinánd császár és király csanádi püspökké nevezte ki. 1849 májusától a szabadságharc bukásáig a Szemere Bertalan vezette magyar kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere volt.

DIÁKÉVEI A SZEGEDI-PIARISTÁKNÁL

Horváth Mihály (1809–1878) történetíró, 1848/49-ben kinevezett csanádi püspök, a Szemere Bertalan vezette második felelős magyar kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere több szállal is kötődött Szegedhez. Gyermekkorában családjával (szüleivel és testvéreivel) egy ideig a városban élt, s később is volt szegedi rokonsága, hiszen testvére Horváth Mária Ivánkovits Károly szegedi kereskedő felesége volt. Unokahúga, Ivánkovits Franciska pedig Mayer Ferdinánd nagykereskedőnek – a napjainkban a Móra Ferenc Múzeum történeti osztályának és kiállításának otthont adó Fekete ház építetőjének és tulajdonosának – lett a második felesége.

Az ugyan nemesi származású, de kispolgári életmódot élő szentesi borbélymester, Horváth József és családja 1814-ben költözött Szegedre. Így Horváth Mihály elemi iskolai tanulmányait a városban folytatta, majd ezek végeztével, 1819 októberében beiratkozott a szegedi piarista gimnáziumba. „A város csak pár héttel azelőtt, augusztus 27-én ülte meg a gimnázium alapításának századik évfordulóját s hálás volt a kegyesrendiek iránt, kik ezen száz esztendő alatt 37 000 fiút neveltek föl a hazának” – írta Márki Sándor a szegedi piarista iskoláról Horváth Mihály (1917) című könyvében.

Ebben az időben az iskola igazgatója Gubiczer Xavér Ferenc volt. Az első grammatikai osztályban (az 1819/20-as tanévben) a nyolcvanhat tanulót minden tantárgyból Eördögh Farkas világi tanár tanította. Az első félévben a kis Horváth Mihály második eminens volt a hittanból, a tizennegyedik magyar nyelvből és a tizenhatodik a többi tantárgyból. A második félévben hittanból a hatodik; a többiből a kilencedik eminens volt. Magaviselethől és a szorgalomból mindig példás és szorgalmas volt szegedi diákéveiben Horváth Mihály. A második és harmadik grammatikai osztályban Lepácsék Mátyás, a negyedikben és az első humanitási osztályban pedig Vidos Innocentius tanította. Ők mindhárman piarista szervezetesek és fölszentelt katolikus papok voltak.

„A kis Horváth a II. osztálytól fogva felváltva már első

vagy második eminens volt, tehetségét tehát derék tanárai csakhamar felismerték és méltányolták. Mindazonáltal a tanintézet kötelékéből 1825 júliusában nem mint első, hanem mint második eminenset bocsátottak el” – olvashatjuk Márki Sándor akadémikus, a kolozsvári (majd 1921 és 1925 között a szegedi) egyetem történetészprofesszora előbb már idézett munkájában.

Gubiczer (Gubitzer) Ferenc Xavér, aki a szegedi piarista gimnázium igazgatója volt Horváth diákévei alatt 1783. november 21-én született Veszprémben. 1798. szeptember 27-én lépett a piarista rendbe Kecskeméten, örökfogadalmát 1805. február 3-án tette Pesten. 1807. október 15-én szentelték pappá, 1812-ben doktori fokozatot szerzett a pesti egyetemen. Gimnáziumi tanár volt Kalocsán (1801–1804), Pesten (1805), Nagykárolyban (1810–1811), Vácott (1812–14), Szegeden (1815–17) és Nyitrán (1818). 1819 és 1829 között Szegeden volt a piarista főgimnázium igazgatója. 1830-tól 1834-ig Besztercén, 1834 és 1838 között Kolozsvárott volt hitszónok, spirituális, illetve hittanár 1839 és 1841 közt Nagykanizsán házfőnök-ként és gimnáziumigazgatóként szolgált. Később a veszprémi (1842–1844), a kalocsai (1845–1847) és a pesti rendházban (1848–1849) tevékenykedett. 1850 és 1857 között Veszprémben volt házfőnök és iskolaigazgató. 1857. június 20-án hunyt el Veszprémben. Szinnyi József szerint négy latin nyelvű munkája jelent meg (1827, 1835, 1836, 1837), amelyek közül legjelentősebb a Kolozsvárott megjelent négykötetes *Doctrina religionis christianae, usui auditorum philosophiae* című tankönyve (1837).

Lepácsék (Lepátsek) Mátyás, aki a második és harmadik osztályban tanította Horváth Mihályt 1789. december 18-án született az Árva megyei Arvánadasdon. 1810. szeptember 29-én lett a piarista rend tagja, szerzetesi örökfogadalmát 1812. szeptember 29-én tette le Trencsénben. 1816. augusztus 20-án szentelték pappá. Trencsénben (1812–1813), Nagykanizsán (1814), Vácott (1815–1816), Nyitrán (1817), a Pozsony megyei Szentgyörgyön (1818) és Szegeden (1821–1822) tanított. 1823 és 1833 között a szentgyörgyi, 1834-től 1841-

ig a breznóbányai piarista rendházban szolgált. 1842 és 1854 között a Breznóbánya melletti Polhora plébániájának volt megbízott vezetője. 1854 és 1863 közt a szentgyörgyi rendház főnöke, majd annak helyettese volt. 1863. december 19-én halt meg Szentgyörgyön.

Knapp (Knap) Mihály 1789. augusztus 5-én született a Békés vármegyei Endrődön. 1807. szeptember 26-án Trencsénben lépett a rendbe, s 1811. november 10-én tette le az örökfogadalmát Nyitrán. 1814. augusztus 27-én szentelték pappá Vácott. Novícius, majd gimnáziumi tanár volt Trencsénben (1808-1810) és Nyitrán (1811-1812). 1813-14-ben Vácott tanult bölcséletet. Gimnáziumi tanár volt Vácott (1817-1819), Léván (1820), Szegeden (1821-1825), Kecskeméten (1826-1830) és Nagykárolyban (1831-1841). 1842 és 1848 között, valamint 1850-ben Szentgyörgyön házfőnök és iskolaigazgató. 1849-ben és 1851-1852-ben a magyar nyelv, történelem és földrajz tanára. 1852 és 1858 között Budán volt házfőnök. Élete utolsó éveit a váci rendházban töltötte. Ott is halt meg 1862. augusztus 30-án. Szinyeyi József Magyar írók élete és munkái című lexikonjában Knapp Mihálynak nyolc műve van felsorolva. Vidos (Vüetz, Vidoss) Innocentius Muraszombatban született 1787. május 9-én. A piarista szerzetesrendbe

1805. szeptember 29-én lépett be Trencsénben, örökfogadalmát 1810. augusztus 26-án Magyaróvárott tette le. 1812. augusztus 28-án szentelték áldozópappá. Szentgyörgyön (1807-1808), Magyaróvárott (1809-1810), Vácott (1811-1812), Nyitrán (1813) és Tatán (1814) tanított, majd a szegedi (1821-1826), később a kecskeméti (1827-1832) rendházba és gimnáziumba került. 1833 és 1855 között Besztercén házfőnök, gimnáziumigazgató és plébános. 1856-tól haláláig ugyanott házfőnök. 1864. november 13-án halt meg Besztercén.

Horváth Mihályt a szegedi piarista gimnáziumban fölkészült és már az ország több pontján szolgált szerzetesek tanították, akik közül Knapp Mihálynak termékeny irodalmi munkássága is volt. A tizenkilencedik század eleji piarista paptanárok a latin nyelvben jártasak voltak, s nagy klasszikus műveltséggel, valamint politikai és (elsősorban biblikus és teológiai) irodalmi tájékozottsággal rendelkeztek. Horváth Mihály később politikusként, kinevezett csanádi püspökként és kultuszminiszterként, az oktatás radikális reformját és nemzeti szellemű átszervezését sürgette a hagyományos oktatási modellt - amelyben neki is része volt - ugyanis elavultnak és életidegennek tartotta.

POLITIKAI ÉS TÖRTÉNESZI PÁLYÁJÁRÓL

Politikai szerepvállalása miatt emigrációba kényszerült, Magyarországon azonban bírósági eljárást indítottak ellene és halálra ítélték. Több európai nagyvárosban - így például Brüsszelben, Firenzében, Genfben - bujkált. A kiegyezés előestéjén, 1867 elején visszatérhetett szülőhazájába, s itthon idővel a Magyar Történelmi Társulat, a Kisfaludy Társaság, az Országos Közoktatási Tanács és az MTA Történelmi Osztályának elnöke lett. 1869 és 1872 között Szeged, majd Budapest belvárosi kerületének országgyűlési képviselője volt. Szakmai elismertségének egyik jele, hogy Ferenc József császár és király történelemtanárnak hívta meg a trónörökös, Rudolf főherceg mellé, s tribunicus címzetes püspökké nevezte ki és a vaskai javadalmas apáti méltóságot adományozta neki. Gyógykezelése idején hunyt el 1878. augusztus 19-én Karlsbadban.

Történeti művei: Az ipar és kereskedelem története Magyarországon a három utolsó század alatt (1840); Az ipar és kereskedelem története Magyarországon a XVI. század közepéig (1842); A magyarok története (1842-1873); A magyarok története rövid előadásban (1862); Párhuzam az Európába költözők Magyar nemzet és az akkori Európa polgári és erkölcsi műveltsége között (1847); Huszonöt év Magyarország történetéből (1864); Kurzgefasste Geschichte Ungarns (1863); Magyarország függetlenségi harcának története (1865); Történelmi zsebkönyv (1867); Kisebbségi történelmi munkái (1868); Williams Roger életrajza (1868); Zrínyi Ilona életrajza (1869); Fráter György (1871); A kereszténység első százada Magyarországon (1878).

Horváth Mihály a tizenkilencedik század nagy eszméje, a liberalizmus vonzásában élt. A korai liberalizmus - amely eszmévilágát az amerikai függetlenségi mozgalom és francia forradalom hívei is vallották - tagadta az egyén, a polgár szabadságjogainak bármilyen alapú korlátozását. Hirdették, s politikai törekvéseikben követelték többek között a törvény előtti egyenlőséget, a polgári szabadságjogok (az egyesülés, a gyülekezés, a szólás, a lelkiismeret, a vállalkozás stb. szabadsága) kiterjesztését, valamint a népszuverenitást és a szabad versenyt a gazdaságban. Ezek nyomán Horváth Mihály miniszterként igyekezett elválasztani egymástól az egyházügyet és az oktatásügyet, s megszüntetni az állam és az egyházak összefonódását (a katolicizmus 1848-ig Magyarországon államvallás volt).

Liberális politikai felfogása, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc alatti tevékenysége miatt a katolikus egyházi vezetés is megnehezítette Horváthra. Ezt a feszültséget tovább fokozta, hogy Horváth Mihály csatlakozott a szabadkőműves mozgalomhoz, s emigrációja idején Genfben megnősült: feleségül vette Marie Michelle Voignoux-t. Őt gyermekük született, akik közül ketten érték meg a felnőttkort: lánya, Mária Kristóffy József csanádi főjegyző (később a Fejérváry Géza vezette kormány belügyminisztere) felesége lett, fia, Jenő pedig miniszteri titkár volt a földművelésügyi minisztériumban s annak felvidéki kirendeltség-vezetője Munkácson.

Horváth Mihály kalandos és változatos életútja, sokrétű történelmi és politikai munkássága révén maradt meg az utókor megbecsülő emlékezetében, mint a tizenkilencedik századi nemzeti liberális politikai elit kiemelkedő alakja és mint a modern magyar történetírás egyik első képviselője.

Miklós Péter

“Művésznő, szabad az iratokat?!”

A SZÁZ ÉVE SZÜLETETT MEZEY MÁRIA CSODÁI

A fenti sorozatcímmel jelent meg 1943 októberében a Délibáb - színházi hetilap -, amelynek Bibó Lajos volt a felelős szerkesztője, szerkesztője pedig Dálnoky János. A neves színésznőkkel és színészekkel készült kérdőíves interjúk életrajzuk valóságos tárháza. Néhány név a kislexikon-Délibábból: Honthy Hanna, Latabár Kálmán, Vaszary Piri, Jávor Pál, Sennyei Vera, Újlaky László, Tolnay Klári és természetesen Mezey Mária! Művésznéven: Mezey.

„Művésznő, szabad az iratokat?!” – teszi föl a lap a kérdést. Mezey Mária pedig válaszol. Íme a válaszok. Neve? *Vallása*: református. *Névnapja*: szeptember 8. *Lakása*: Lorántffy Zsuzsanna 1. *Férjezett, nős-e*: elvált. *Van-e gyermeke*: nincs. *Hajszíne*: vörös. *Magassága*: 162 cm. *Súlya*: 57 kg. *Kedvenc darabja, amiben játszott*: Színház. *Kedvenc filmje, amiben játszott*: még nem játszottam. *Hol kezdte pályáját*: Miskolcon. *Első kiugró sikere*: Esernyös

király. *Hol végezte iskoláit*: Szegeden, Szt. Erzsébet lánygimnázium; Ferenc József Tudományegyetem. *Mi akart eredetileg lenni*: színésznő. *Legkedvencebb szórakozása*: az olvasás. *Legszébb film, amit látott*: Kaméliás hölgy. *Legszébb könyv, amit olvasott*: Mária: Négy évszak. *Kedvenc írója*: Márai Sándor. *Kedvenc zeneszerzője*: Beethoven. *Kedvenc virága*: krizantém. *Kedvenc kölnije*: levendula. *Kedvenc tánca*: nem táncolok. *Kedvenc ruha*:

színe: fehér-fekete. *Kedvenc sportja:* úszás. *Kedvenc állata:* macska. *Kedvenc étele:* tarhonyás krumpli kolbással. *Kedvenc cigarettája:* nem cigarettázom!

A kérdésekre adott válaszok közül hadd emeljük ki az Árpádházi Szent Erzsébet Leánygimnáziumot, ahol Mezei (sic) Mária 1928-ban érettségizett. A 42 tanuló közül néhány név: *Apró Aranka, Basch Éva, Gábor Ilona, Reks Ilona, Vajda Marianna, Vidács Klára, Vánki Karolina, Vittkó Irén, Zsebők Rózsa.* Mielőtt visszatérnék egykori iskolájához fűződő emlékeihez, feltétlenül ismertetni szeretném életrajzának legfontosabb eseményeit.

Mezei Mária Kecskeméten született 1909. október

16-án. Édesanyja a születése után két héttel gyermekágyi lázban elhunyt. „Tizenegy hónapos voltam, amikor mamát kaptam és tízéves nővért. Akkor még Kecskeméten laktunk, de az esküvő után néhány nappal a híres földrengés ránk döntötte a házat, és elköltöztünk. Azóta csak háromszor voltam Kecskeméten. Amikor a nagymama meghalt, amikor „véletlenül” férjhez mentem és amikor apámat eltemették.”

Rövid ideig Székelyudvarhelyen is laktak, de az édesapja, dr. Mezei Pál 1912-ben Szegeden nyitott ügyvédi irodát. Mezei Mária tehát három éves korában került Szegedre, így joggal vallhatja magát szegedinek.

Köszöntő köszönet*

Kedves Ünneplő Közönség!

Engedjék meg, hogy először is megmondjam, milyen boldog vagyok, hogy itt lehetek Önök között. Boldoggá tesz, hogy a Tiszaparti, szép, piros téglás gimnázium ünnepélyén negyvennégy év után újra fölléphetek.

Hiszen nyolc éven keresztül, amíg az iskola növendéke voltam, nem lehetett olyan ünnepély, hogy a tornaterem dobogóján meg ne jelenjek. Az a dobogó volt az én első színpadom, vagy ha úgy tetszik, a starthelyem.

A pálya, amelyet befutottam, hosszú távú terepfutás volt, hol hegynek, hol völgynek vezetett. Megfordultam az ország és Budapest szinte valamennyi színpadán és sok-sok dobogóján is, de fölléptem Szabadkán, Újvidéken, Kolozsvárott, Párizsban és Stockholmban, Kanadában és New Yorkban.

Szép és fárasztó futás volt. Szinte 40 évig tartott. Két évvel ezelőtt, átmenet nélkül, menet közben, kidőltem a sorból, és orvosi tanácsra föl kellett adnom a további versenyt.

Most, hogy itt állok újra, régi starthelyemen, valahogy úgy érzem magam, mint aki mégis célba ért. Ezért, ahogy illik, köszönetet mondok azoknak, akik fölkészülésemben valaha megsegítettek.

Szeged városának köszönöm legszebb emlékeimet, hiszen hároméves koromtól huszonnégy évesig itt éltem.

A gimnáziumnak köszönöm, humán műveltségemet és azt, hogy csírájában fölszírték, s kihajtani segítettek színészi tehetségem. És hadd köszönjem meg erről a helyről, ahová olyan nehezen engedtet fel, életem értelmét: az Igazság szeretetét, Apámnak, dr. Mezei Pálnak, az igaz emberek, aki 1913-tól 1938-ig – 25 éven át – itt Szegeden védte az Ügyet, minden igaz ügyet, és itt is halt meg korán, egy kopott kabátban.

Életemek egyetlen eredménye vagyok.

A színészetet Apám hazugságnak tartotta, nem hitte, hogy áruházban is lehet hárcolni az igazságért. Utam végén hadd valljam be, Apám, igazad volt. Oly hamar bőrrömmé vált áruhám hiába tépdesem 30 éve, húsom is veleszakad már, ha néha, mint itt ma, valódi lényemmel kívánok megszólalni...

A köszönet, a hála és a szeretet virágaitként nyújtom át annak a három keflőnek – aki legközelebb áll e tájhoz és e tájból nőtt emberhez: hozzám – azt a három versét, amely legjobban kifejezi mondanivalómat.

Az önmagát ügyvédé felnevelő kecskeméti mezütlábas, gatyás, napszámos kisfiú házitánítómmal Petőfi Sándort választotta. Szegeden az Ipar utca 16. sz. alatti magasföldszintes, négyablakos, háromszobás, fürdőszobás, „úri” lakásának ebédőasztalát körülülők kis családjának úgy olvasta föl esténként Petőfi verseit, ahogy másutt a Biblia textusait szokták. A gázvilágítású gyöngy-rojtos lámpaernyő alatt, mostohaanyám és nővérem kézimunkázott, én Erzsi cselédünk ölében, Apámmal szemben hosszú estéken át tátott szájjal hallgattam. „Az apostol” ígét. Nem sejtette szegény Apám, milyen végzetes szerepet diktált színésznek született dundi kislánya lelkének fehér lapjára...

A verset – a legkedvesebbet – mely évtizedek óta minden műsoromban, mindenütt elhangzott – először egy tomboló sikerű újszegedi szabadtéri föllépésemmel mondtam el – boldog ráadásnak.

Hadd mondjam el itt ma, a szép szegedi színház színpadán összegző hálaadásnak a biztos búcsúzásnak (Petőfi: Szülőföldemen)

Az én igazi szülőföldem: az épülő, szépülő Szeged régi lebontott Ipar utcája, hiszen ott nőttem fel, s mert csak emlékeimben léteztem, semmit nem változott. Mióta kifüladtam, egyre jobbat futkározom rajta... Agyammal szemben a régi Templom tér fölnagyított, kiszínezett fényképe függ. Véletlenül éppen születésem évében, 1909-ben készült, s régi játszótársam, egy Templom téri gyerek, Altmann Sanyi, a 60. születésnapomra hozta ajándékba.

Házunkhoz közel lakott Juhász Gyula az édesanyjával. Minden reggel ott futott el az ablakunk alatt szakállasan, szápadtan, égő szemekkel. Hajszolt volt és riadt. Gyerekkoromban féltem tőle. Ma tudom: költő volt, tehát igazsághordozó, egy igazság nélküli világban.

Juhász néni, mi, az Ipar utcái és Templom téri, örökké visítva rohanó, önfeledten játszó gyerekek, – nagyon szerettük. Mindig kaptunk tőle valamit, hol zsíros kenyeret, hol simogatást. Tökéletes anyja volt, tehát tudta, hogy minden, ami él, szeretetből él. Amíg felnő, abból, amit kap, azután pedig abból a szeretetből, amelyet ő ad másoknak. De nehezen tanultam meg ezt az egyszerű, de milyen boldogító tételt.

A hivatalos tananyagban a 20-as években természetesen nem szerepelt, mint egyetlen „nyugatos” költő sem. Mi, az akkori tizenévesek, őket tiktük a zászlónknak. Verseiket megszereztük, másoltuk, terjesztettük. Tizenöt éves lehettem, mikor az első Juhász Gyula verset a tornateremben elmondtam. (Testamentum)

Mióta megnyomorodtam, s a Szeretet iskolájában lassan tananyagá lettem, a Keresztre feszített Igazgató lábánál kuporogva, a hozzám beosztott gyermekek bizony néha megszomorítanak. Bizonyosan rosszul fogalmaztam meg magam, azért vizsgálznak olyan nehezen belőlem jelesen, az időnként cserélődő legjobb tanulók is.

A Tömörkény István Gimnáziumhoz a nagy tanító, József Attila illik. Egyetlen egyszer kezet fogtam vele. Tizenhat éves, hiú, kövér, beképzelt „irodalmár” voltam már, nem hittem el róla, hogy igazi költő.

Ki sem nyitottam akkor a megjelent versesfüzetét. Buta-butá kislány kortársa a Csodának! Bizony, a kortársak butasága, süketsege, közönye, gyűlölete, irigysége... tehát szeretet-nélkülisége ölte meg őt. Nekem magamnak mi mindenen kellett átmennem, míg fölszírtém ezt a legárvább testvért, amíg megérttem ezt a nagy tanítót, aki az igazságból táplálkozó emberszeretetével tanít, látít, melegít, vigasztal, szeret: életet ma bennünket, s tartja életben ezáltal önmagát, mindaddig, amíg igaz szót befogadni tudó ember lesz a földön. Ez a valódi halhatatlanság.

ÜZENET

Édes kék szemhéji, enyhén rízsos szájú, miniszoknyás kicsi lányom, ott a szegedi színház stvár öltözőjében, kérlek, olvasd be a mikrofonba, melyet olyan fölszabadult riporteri könnyedséggel tartottál gúllásos magam elé hogy csak dadogni tudtam, ezt az üzenet féle levelet.

* Elhangzott a Szegedi Nemzeti Színházban, 1972. október 7-én

Emlékeit a Vallomástörekékek-ben írta meg. A kötet 1981-ben jelent meg Budapesten a Református Zsinati Iroda Sajtóosztályának kiadásában. Amikor 1972. október 7-én a Tömörkény Gimnázium jubileumát ünnepelte, Mezey Mária-t is meghívták. A szegedi színházban akkor hangzott el *Közszó* köszönet című emlékezése, amelyben a közönség elé tárta szegedi emlékeit. Ebből idézem a legfontosabb tényeket. „Kedves ünneplő közönség! Engedjék meg, hogy először is megmondjam, milyen boldog vagyok, hogy itt lehetek Önök között. Boldoggá tesz, hogy a Tisza-parti, szép, piros téglás gimnázium ünnepélyén negyvennégy év után újra fölléphetek. Hiszen nyolc éven keresztül, amíg az iskola növendéke voltam, nem lehetett olyan ünnepély, hogy a tornaterem dobogóján meg ne jelenjek. Szeged városának köszönöm legszebb emlékeimet, hiszen hároméves koromtól huszonekét évesig itt éltem. A gimnáziumnak köszönöm humán műveltségemet, és azt, hogy csirájában fölismerték színészi tehetségem. És hadd köszönjem meg erről a helyről, ahová olyan nehezen engedett fel, életem értelmét: az Igazság szeretetét. Apámnak, dr. Mezey Pálnak, aki 1913-tól 1938-ig - 25 éven át - itt Szegeden védte az Ügyet, és itt halt meg korán, egy kopott kabátban. Életének egyetlen eredménye vagyok. A színészetet Apám hazugságnak tartotta, nem hitte, hogy álruhában is lehet harcolni az igazságot. Utam végén hadd valljam be: Apám, igazad volt... Szegeden, az Ipar utca 16. sz. alatti magasföldszintes, négyablakos, háromszobás, fürdőszobás lakás-

ának ebédlőasztalát körülülő kis családjának úgy olvasta föl esténként Petőfi verseit, ahogy másutt a Biblia textusait szokás. Házunkhoz közel lakott Juhász Gyula az édesanyjával. Minden reggel ott futott el az ablakunk alatt szakállasan. Hajszolt volt és riadt. Gyermekkoromban féltém tőle. Ma tudom: költő volt, tehát igazsághordozó, egy igazság nélküli világban. Juhász nénit nagyon szerettük... Tömörkény István Gimnáziumhoz a nagy tanító, József Attila illik, Egyetlen egyszer kezét fogtam vele. Tizenhat éves, hiú, beképzelt „irodalmár” voltam már, nem hittem el róla, hogy igazi költő. Ki sem nyitottam akkor megjelent versesfüzetét. Érettségi tételem: Dugonics és a magyarosok iskolája volt.” Színészi pályafutását Miskolcon kezdte. Mindent, amit a mesterséghez tudni kellett a legendás hírv színigazgatótól, *Sebestyén* Mihálytól tanult. Igaz, hogy hősnőnek szerződtette, de aztán mindent játszott. A gyulai Nyári-Szinkör című szerében *Simonyi* Imre költő *Sebestyén* Mihály és Mezey Mária szerepét is méltatta.

Istenem! Színkor! Gyula! és: Sebestyén! S a Társulat! /De milyen!/ Madarász Laci: a bonviván! S a táncos-ász: Rajz Jancsi! és a jellem-sztár: Kemény

László bácsi! S a naturbura: szegény Ladányi Feri! S még itt dudolász: Lili, Neményi!... S most lép be - vit-gyázz! - Mezet Mária: drámai költemény!

Miskolc nagy lehetőségeket kínált a kitűnő színésznőknek. Innen hódította meg a magyar színpadot, majd a filmet is.

„De akkor már a pestieket irigyeltem, fel akartam kerülni minden áron. Csontos Gyula felhívta a figyelmét rám Harsányi Rezsőnek, s ő szerződtetett Paulay Ede utcai Kamara-színházába. Két dráma főszerepét játszottam, mindkettő megbukott. Ekkor következett életem legsötétebb hónapja. *Tarján Vilmos*, a New York bár tulajdonosa felfedezett, hogy „én vagyok a világ egyik legjobb dizőze”! Szentül hittem, hogy valami csodálatos művészi munka vár rám. Nagyot csalódtam. Egy nap aztán nem bírtam tovább, berohantam a Belvárosi Színház igazgatójához, *Bárdos Artúr*hoz és fölszólítottam, hogy azonnal fedezzen fel engem. Az Esernyős király zenés játékokban alkalmazott. Óriási sikerem volt. Ezután megírtam *Névjegy* című kis könyvem, amit átadtam *Jób* Dánielnek a Vígyszínház igazgatójának. Ő ideadta nekem *Sommerset Maugham*: *Színház* című darabjának főszerepét, *Júliát*. Ez volt az első igazi szerepem. S jöttek-jöttek a drámák végre! *Winter*, *Illés Endre*, *Ibsen* - közben pihenésül egy kis operett is. De eljötték a sötétség éve, s 1943 nyarán kioltottam magamban a reflektorokat. Felhúzódtam a Tátrába, ahová a háború kitörésétől kezdve mind sűrűbben és sűrűbben menekültem lelki tartást, ellenállást, egészséget gyűjteni az itthon mindjobban ránk nehezéző, fullasztó emberietlen és művészietlen áramlatok ellen.”

Mezei Mária érett és sikeres színésznő lett

MEZEY MÁRIA: Új ember vagyok, amióta nem dohányzom!

Nyugtam látni. Mindegy, mitől voltam megfutamodva, mindig újrát kellett kezdeni, és a következő lépésnek készülni a hátam mögött. Amikor látnak a színpadon, akkor látnak benne legelőt az új vezetőket, akiket a színház vezetése hívott meg, akiket a színház vezetése hívott meg, akiket a színház vezetése hívott meg...

...Már az új vezetőket látni, akiket a színház vezetése hívott meg, akiket a színház vezetése hívott meg, akiket a színház vezetése hívott meg...

...Már az új vezetőket látni, akiket a színház vezetése hívott meg, akiket a színház vezetése hívott meg, akiket a színház vezetése hívott meg...

...Már az új vezetőket látni, akiket a színház vezetése hívott meg, akiket a színház vezetése hívott meg, akiket a színház vezetése hívott meg...

...Már az új vezetőket látni, akiket a színház vezetése hívott meg, akiket a színház vezetése hívott meg, akiket a színház vezetése hívott meg...

Budapestén. Mísem bizonyítja ezt jobban, mint a sajtóban megjelent róla szóló írások. Ezekből az interjúkból, amelyek *Film Színház Irodalom*, a *Délbáb* hasábjain jelentek meg, jobban megismerhetjük Mezey Máriaát, mint a róla szóló kritikákból. Megismerhetjük színésznőként és filmszínésznőként is.

A róla szóló dokumentumok *Szász Mihály* szegedi zeneszerző folyóirat-archívumából kerültek elő és kapnak most nyilvánosságot. Köszönet érték! Csak úgy minden apropó nélkül... Írás 1942. június 26-án jelent meg a Film Színházban.

„Valamelyik este betévedtem a *Bűnös vagyok* című új Mezey-filmhez és leesett az állam, hogy Mezey a filmszínésznő mennyit fejlődött a legutóbbi időben. Egy bárleánykát játszik, egy olyan külső-józsefvárosi eredetű hölgyet, aki magát a lokál Garbojának képzei, egy romlott karakterű teremtet. Mennyi mindent csinált már az életben, s ha rosszindulatú vagyok mégis elmondhatom róla, hogy - végeredményben nincs is sehol...

- Értem a kérdést. Nincs véletlenül rossz ember. Rossz nő sincs. Mindennek oka van. Nem elég, csak romlottnak lenni ahhoz, hogy az ember egy ilyen figurát játsszék. Ahhoz kell valami egyéb is...”

A tátrai útról visszatérve így nyilatkozott az újságrónak 1942 októberében. „Új ember vagyok, amióta nem dohányzom!” című interjúban.

„Hónapokkal ezelőtt eltűnt Budapestről. A vígszínház ráosztotta a *Christián* női főszerepét, de Mezey Mária visszaadta a szerepet, majd rakétaszerű gyorsasággal elröppent a Tátrába. A zord kérdésekre

cseppet sem reagál hasonló zordsággal.

- Nincs semmi újság! Egyszerűen az történt, hogy elmentem nyaralni a Tátrába és közben súlyos nikotinmérgezést kaptam. Elmentem az orvoshoz, aki kifejtette, hogy sokkal kellemesebb egészségesen élni... Ergo, leszoktam. Új ember lettem. Csoda történt velem. Azután lementem a Balatonhoz, majd újra föl a Tátrába, később vissza a Balatonhoz. De megszabadultam egy rabszolgaságtól.

- Mi van a Vígyszínházzal?

- Hogy-hogy mi van? Beteg voltam, azért adtam vissza a szerepet... Természetesen játszom. Már meg is kezdtem a próbát az Ellenség című Antoindarabból, amelyet Márai Sándor fordított. Október végén mutatja be a Vígyszínház, a Pesti Színházban a Bolond Ásvayné után. Óriási szerep! Úgynevezett Mezey-szerep! Mihályi Ernő és Benkő Gyula lesznek a partnereim.

- Megint új frizúrája van?

- Ez olyan kedves, vicces dolog, elől loknijból copf, hátul copfból konty...

- Megkinálhatjuk egy cigarettával?

- Nem kell. Dögvész a nikotinja! Újjászülettem, amióta nem dohányzom!"

Mezey és Várkonyi címmel közreadott interjú 1943. április 17-én jelent meg a Délibáb színházi újságban. A cikk felvezető sorai: „Kétségtelen, hogy jelen pillanathban a legérdekesebb, de mondhatnánk „legizgalmasabb” színész kettős: Mezey Mária és Várkonyi Zoltán. Ihsen Rosmerholmja számára a legideálisabb szereposztás. A Madách Színház nézőterén szinte vágni lehet a sötétet. A függöny széthúzva, a színpadról szűrődik némi fény. A rendezői asztalnál *Károly István gróf* ül.

A próba szünetében beszélgetünk Mezey Máriával és Várkonyi Zoltánnal.

- Ilyen meg sohasem érezte magam - mondja Mezey Mintha minden sorát én magam találtam volna ki. Mintha Rebeka alakja bennem született volna meg, amikor teljesen el tudtam felejteni Mezey Máriáról, a színésznőről. Régen vártam már ilyen színészi feladatra.

Várkonyi pedig így: - Kettős problémát tükröztet a darab: egy politikait és egy általános emberit. Rosmernek van egy politikai elve, amit nem lehet világosan látni, csak annyi bizonyos, hogy nem szeretné nemesíteni az emberiséget. Új világot akar.”

1944 márciusában pedig Mezey Mária: „Hiszek az

Kláriával - Gyászúró?
Önünk barátságát visszahívni
a nagyvárosi rendezőket - repi-
kést - fánkhágot -
rehabilitál
Turay Idával -
1952. júl. - 27 -
Kedves Kláriával
szíves szeretettel
Turay Ida

emberben...” interjúban, amelyet Tokaji György készített a következőket mondja: „Tudja, én már eljutottam oda, hogy hiszek az emberben. Hogy valami cél és rendeltetés vár rám és ránk. És ennek a felismerése a béke igazi, egyetlen és ősi alapja... Nagy titok ugye?!” Pályáján a betegsége: vasonéurozis végig elkísérte. Gyakorta a Tátrában kezelte magát, amint arról interjúban is nyilatkozott.

„Felmentem a Tátrába... Nászútra a neurozissommal. Vastagon ült a hó a fákon, olyan mély kék volt az ég, nem is tudom mihez hasonlítsam. És csend volt, óriási, hihetetlen csend. Valami fantasztikus gyönyörűt él át az ember - és meggyógyul.” A háború után aztán megkezdődött és folytatódott az „üldözés” a zsoldá-

ros Mezey ellen. A színházak államosításakor a Fővárosi Operett Színházhoz osztották b3 (!). Pécssett vendégként Tolsztoj: Karenina Annáját játszotta és helyette az akkori pécsi igazgatót vonták felelősségre Babits: Örökké ég a felhők mögött műsoráért, amelyet „klerikális reakciós lázításnak” minősítettek.

Végül a semmi után!, a Vidám Színpadra került. 1951-52-ben a habkönnyű kabaréfigurákat formálgattam lelkesen.”

Ekkor, 1952. június 27-án találkoztam Mezey Máriával szüleim Maros utcai lakásán. A találkozás azért is emlékezetes maradt, mert az esztrádműsor valamennyi szereplője ott szorongott a nagyszobában borok, konyakok és ezüst tálcan tálalt szendvicsek társaságában.

Édesanyám, Pippó Gyuláné (Laczkó Klára) egyidős volt Mezey Máriával. Barátságukat azonban nemcsak ez pecsételte meg, hanem az is, hogy annak idején ő csábította anyámat, hogy jöjjön vele a színészi pályára. Anyám nagy hajlandóságot mutatott, de az óras és ékszerkereskedő nagyapám nem engedélyezte! Pedig megtehetné volna, mert tehetség adott volt.

Mezey Máriával való beszélgetés a régi emlékek idézése körül forgott. A beszélgetésbe pedig újra és újra beleszólt Turay Ida, Darvas Szilárd, Gencsy Sári, Salamon Béla, Dankó Aladár.

Hogy miről folyt a beszélgetés. Legyen titok. Pletykálni azért szabad?! Szóval, Jávor Pál sokáig udvarolt az édesanyámnak, de nem lett belőle semmi! Mezey: azt azért mégsem jól tetted!

A Filharmónia vendégkönyvébe így kerülhetett az

alábbi bejegyzés: „Klárinak – Gyuszinak őszinte barátsággal köszönöm a nagyszerű rendezést, segítséget, fáradságot – szeretettel Mezey Mária.” Az újszegedi szabadtéri közönsége hosszan éltette! Érdekes egyéniség volt Mezey. Ünnepezték, irigyeltek, vallásossága miatt támadták. Járt Amerikában, Kanadában. A lába elé borultak, de igazán sohasem volt itthon:otthon. Az Igazság megszállottja volt. Az igazságot pedig abban az időben – de azóta is -, nem nagyon szeretik hallani! Pedig lelkesedett József Attiláért, zengte verseit, aminthogy Kosztolányiét és Petőfiét is.

1964-től a Nemzeti Színház művésze. Emlékezetes alakítás nyújt az Ifjúság édes madara, a Warrenné mestersége, a Három nővér és más drámákban.

1962-ről filmek egész sorában szerepelt: Mici néni két élete, Minden kezdet nehéz, Bors 1-5. rész (televízió), Csak egy telefon. Tv-filmszereplései is élményszámba mentek.

Ezek azonban tárgyyszerű, száraz, statisztikai adatok. A betegsége sokkal drámaibb volt, mint azt gondolnánk. Már mint mi a nézők, a közönsége!

1982. augusztus 23-án a következő levelet küldte dr. Péter Lászlónak Budakeszről: „Kedves Lacikám, rettenetesen szégyenlem, hogy ennyi idő után jelentkezem. Létezésem maga annyi erőfeszítést jelent nekem s környezetemnek, pedig enni kell – hiszen fogyok – kell a tisztaság – kellene! Szeptember óta fekszem – időváltozás se kell – néha üres csontjaim s összeaszott gerincem hegyárul fáj – de közben igyekszem nem mutatni az egész-kint -, mert akkor valóban elviselhetetlen leszek a környezetemnek!

Ó. László bocsásd meg ezt az oxigénhiányos, jajgató

kiáltást. Jó lenne megírni Apámat! Bár adná Isten, hogy Te megírnád ŐT!... Jó lenne a szegedi belklinikán pihenni, és talán ott a Tisza parton búcsúzni ettől az imádott keserves élettől!”

Mezey Mária 1983. április 20-án halt meg Budakeszi házában. De meghalt-e Isten szolgálóleánya, az Igazság művészet fogantatású színésznője?

Hogy Ő hogyan látta mindezt?

„A színházi és isteni szolgálatot 1945 óta igyekszem összekapcsolni. elmondhatatlanul nehéz feladat.” Aztán veszprémi feltámadása a veszprémi tévéfilmszfivál díjkiosztó gálaestjén, ahol elhangzik Babits Mihály: Zsoltár gyermekhangra című verse.

*Az Úristen őriz engem
mert az ő zászlóját zengem,*

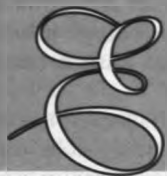
*Ő az Áldás, Ő a Béke
nem a harcok istensége...*

És végig mondja a Verset. Majd megszólal: „Bocsánatot kérek, hogy saját személyemben megszólalok, de nagyon szégyellem, hogy így remegek. Kérem, én tíz éve nem voltam valóban színpadon, és most sem azért jöttem el, hogy talán ... nem azért, mert hiú vagyok, hanem azért, mert hiszek abban, hogy vannak Csodák. Itt az ország legnagyobb színpadán ma este elmondtam ezt a verset, ez Csoda volt.”

Az bizony! A magyar színházművészet egyik legnagyobb Csodája most már örök időkre Mezey Mária!

Polner Zoltán

A filharmonikusok első húsz éve

DOKUMENTUMOK, KRITIKÁK. EMLÉKEK

Akinek van némi empátiás képessége, el tudja képzelni 1918 őszének és 1919 évindító hónapjainak társadalmi hangulatát. Az I. világháború traumája, a Károlyi-féle köztársasági kísérlet kudarcra, a közelítő tanácshatalom előszele, Trianon sejtethető réme nem éppen a művészetek virágzásának táptalaja. S mégis! Ebben a vészterhes időben bizonyították a szegedi muzsikások, hogy a művészetnek életben tartó funkciója, remény-éltető szerepe, megtisztító és erőt adó feladata is van. Mire alapozom ezt? Az itt közölt dokumentumok, melyeket Gábor Arnoldné hagyatékából állítottam össze Gábor Miklós emeritus professzor segítségével – melyért mélyeséges köszönetemet fejezem ki –, bizonyítják, mennyire vágyott Szeged polgársága a szépre, a művészetek gyógyító istápoló, katartikus élményeire. Az 1919 és 1941 közötti kivételesen értékes dokumentumok és a komolyzenei élet sajátos viszonyaira mutatnak rá. Egy kiemelkedő szervezőképességgel rendelkező művészetápoló fogorvos, Kun Izidor munkásságának eredményeképpen a Város legkiválóbb személyiségei sorakoztak fel a Szegedi Filharmonikus Egyesület mögött, Pálffy Ferenc polgármestertől Szent-Györgyi Albertig, s olyan világhírű művészek vendégfellépéseit rendezte, gondozta, mint Bartók Béla vagy Weiner Leo.

A Gábor Miklós professzor által rendelkezésemre bocsátott dokumentumok itt közölt része is felidézheti húsz év kétszáz koncertjének küzdelmeit és örömeit – mindezt a mai Szegedi Szimfonikus Zenekar 1969-es megalakulásának negyvenedik évfordulóján.

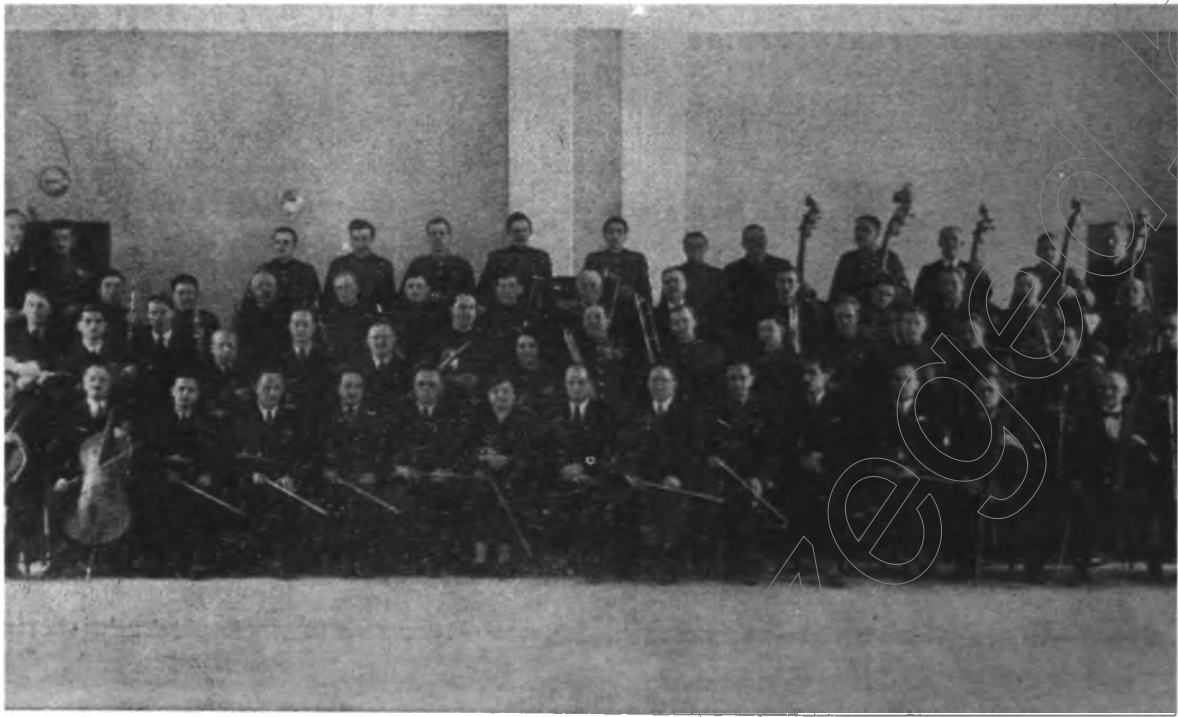
S most álljon itt dr. Dunszt /később Donászy/ Kálmán 1940-ben megjelent kiadványának néhány részlete. De itt, ezen előszóban bevezetőjének pár bekezdése:

“Ahogyan ebben a kis könyvben felsorakoznak egymás mellett az Egyesület 20 esztendőjének eseményei és 200 hangversenyének számai, talán csak száraz adatokat jelentenek így önmagukban, nem többet egy kis kulturstatistikánál. Csak aki némileg tisztában van vele, hogy mit jelent a magyar vidéken komoly szimfonikus kultúrát teremteni és művelni, az érzi meg, hogy mennyi lelkes buzgóság, nemes akarás, és sokszor meg nem értéssel meddőn harcoló fáradtságos munka rejtőzik a szürke adatok mögött, mennyi szép izgalom, mennyi siker, remény, és csalódás, mennyi bátor nekilendülés és visszahullás van e kis krónika adataiba beletemetve. Mennyi energiát fogyasztó lázas előkészület, hány próba túlfűtött izgalma, és 200 előadás mennyi sikerremegése húzódik meg az annalesek felsorolásai mélyén. Mennyi csodálatos melódia, hány felviharzása a nagy zenekarnak és mennyi finoman epedő halk lírai vallomás zsong és rajzik visszhangozva a feljegyzések egyhangú felszíne alatt. Mennyi Bach és Beethoven a Sors szimfónia döbbenetes dübörgésével, a vidám táncos Hetediken át, a Kilencedik ünnepi percéig! És mennyi kedves, natív Haydn, mennyi csipkefinom rizsporos Mozart a G-moll könnyes bánatától a Jupiter napsugaras arabeszkjéig és a Rekviem megrázó tragikumáig! Mennyi színesen zengő Liszt és mennyi viharzó Wagner, mennyi szenvedélyes Csajkovszki mámor és mennyi édes Mendelssohn líra, Schumann szeszélyes világa, és Brahms borongós bölcselete, Debussy pasztellfinom költészete és Strauss Richárd monstruózus freskói, Bartók Béla vad ősi kurjantásai, és Kodály tiszta magyar látomásai mind, mind ott visszhangoznak most e krónikák felújításában. Mennyi tiszta emelkedett harmonikus perc, amelyben a felszabadult lélek salakalanul tudott lebegni az örök dolgok végtelen szépségei felé és, ha utána vissza is hanyatlott a sáros földre, mindig valamicskével jobb és igazabb emberben talált menedéket.

Ha másért nem is, ezekért a muzsikában való néhányperces megigazulásokért, a lelkeknek ezért a pillanatnyi megváltásaiért és megnemesedéséért is érdemes volt megteremteni, végigküzdeni, izgulni, harcolni, és beteljesíteni mindazt, amit e kis krónika most ime felsorol és ami egy lelkes, az alföldi homokon is szépet álmodó muzsikás társaságnak 20 esztendő önzetlen kulturtevékenységét foglalja megában.”

T. L.

Szeged

Komolyabb szimfonikus jelleget csak akkor érnek el ezek a hangversenyek, amikor 1903-ban a honvédszenekar élére Fichtner Sándor került. Fichtner komoly művészi ambícióval és lelkesedéssel látott a zenekar szimfonikus kereteinek kiépítéséhez és a zenekari utánpótlás nevelőmunkájához. Ugyanakkor egy másik kitűnő szegedi muzsik, König Péter, a zeneiskola újonnan választott igazgatója a polgári zenészeket igyekszik megszervezni szimfonikus zenekarrá. Sikerül is neki összeállítani egy polgári zenekart, amely Szegedi Zenekedvelők Egyesülete név alatt néhány hangversenyt adott is, ez azonban csakhamar feloszlik. Fichtner egyre jobban fejlődő katonazenekara azonban változatlanul tovább halad a művészi csiszolódás és a klasszikus zene művelésének útján és növekvő érdeklődés mellett a háború előtt évente már 6 szimfonikus hangversenyt rendez. Ezt a munkát, a világháború alatt, az összeomlásig folytatja, amikor a szegedi zeneéletbe egyszerre új és friss energiát önt egy lelkes zenerajongó orvosnak, dr. Kun Izidornak a fáradhatatlan szervező munkája, amellyel tulajdonképpen megteremti és életre hívja a szegedi filharmóniát. Kun dr. megnyeri tervének Fichtnert és így 1918 őszén hozzálátanak, hogy a Szegeden élő hivatásos és amatőr zenészeket egy szimfonikus zenekarba tömörítsék. Fichtner mellett, aki elnök lett, a szervezésben jelentős szerep jutott még dr. Belle Ferenc hegedűtanárnak, aki az új zenekar hangversenymestere, Baranyi János zongoratanárnak, Gábor Arnoldnének, gagybátori Eckerdl Elek tanárnak, Fischer Marcel dr. ügyvédnek és másoknak. Az adminisztrálást, titkári, pénztári és könyvtári teendőket Kun dr. végezte.

Az így létrejött muzsikustestület a Szegedi Filharmónikus Egyesület név alatt kezdte meg működését. Első hangversenyét 1919 január 23-ára tartotta a Tisza-szálló nagytermében zsúfolt széksorok előtt, következő műsorral: Haydn: D-dur szimfónia, König Péter: Magyar szvit, Mozart: Les petits riens. A siker a közönség előtt és a sajtóban páratlan méretű volt. A sikeres kezdet után 1919 tavaszán még négy hangversenyt adott az új Egyesület...

A zenekar létszáma a második idényben lényegesen felduzzadt, ugyanis a három nagy szegedi mozi abban az időben mind külön zenekart tartott, amelyeknek kitűnő muzsikusi részt vettek az Egyesület művészi munkájában is, és így egyes koncerteken olykor 80 tagú zenekar szerepelhetett.

1920-21-ben kezdődött a szegedi filharmónia mozgalmas és virágzó időszaka. A zenekar 14 hangversenyt adott...

Ez a kellemes állapot a muzsikusbőség tekintetében azonban sajnos nem volt hosszúéletű. A következő idényben 1921-22-ben ugyanis a mozirendelet végrehajtása következtében a mozik zenekarának tagjai erősen megfogyatkoznak :s így a filharmónia létszáma is csökkent.

Nem kevésbé élénk és mozgalmas volt az 1921-22-es idény. A gyakori összejátszás erősen fejlesztette a zenekar előadóképességét, úgy hogy ekkor már olyan nagynevű szólisták kíséretét vállalta, mint Dohnányi Ernő, Basilides Mária, Konc János, Mambrinyi Gyula, Telmányi Emil, Zsámboky Miklós. Ez idényben részesül elsődíjben az Egyesület városi elismerésben és támogatásban amennyiben kultúrmunkája honorálásul 15.000 K segélyt kap, sőt a

Budapest, 1920. december 6.
List Perencz-é 12. sz.A Szegedi Filharmonikus Egyesület
t. titkáranak

Dr. Kun J. úrnak.

Igen tisztelt Úram!

November 22. éről kelt nagybecsű
levelet megkaptam, melyben szives
volt értesíteni, hogy a „Szegedi Fil-
harmonikus Egyesület” tiszteletbeli
taggá vá megválasztott. Kérem az
egyesület tagjainak e nagy meg-
tiszteltetésért legmelyebb köszö-
netet tolnácsolni.

A május hóban terbe vett hang-

versenyen a legnagyobb készség-
gel részt fogok venni. Nagyon ör-
vendenék, ha a tagok közül valaki
alkalomadtán, engem felkeresni si-
ves volna, hogy a műsört megállá-
píthassuk.

Tisztelettel köszönettel maradtam

tisztelettel Kiss Sive

Hubay Jenő

A SZEGEDI FILHARMONIKUS EGYESÜLET MEGALAKULÁSÁT AZ EGÉSZ ORSZÁG ZENEI KÖZVÉLEMÉNYE, MINDENKELŐTT A LEGKIVÁLÓBB ZENESZERZŐK, MUZSIKUSOK EGYÜTTÉRŐ LEVELEI ERŐSÍTETTÉK. A DR. KUN IZIDORHOZ ÍRT LEVELEK KÖZÜL, A GÁBOR ARNOLDNÉ HAGYATÉKÁBAN-LÉVŐ ÉS GÁBOR MIKLÓS PROFESSZOR ÁLTAL KÖZKINCSE BOCSSÁTOTT LEVELEK KÖZÖTT TALÁLHATÓ A KIVÁLÓ HEGEDŰMŰVÉSZ, HUBAY JENŐ LEVELE IS

Kultuszminisztérium is megígéri a támogatá-
sát. Erre az évre esik a 25. rendes bérleti hang-
verseny jubileuma is, amelyet díszes külsősé-
gek közt, Kemény Rezső hegedűművész közre-
működésével 1922. ápr. 24-én ünnepel az
Egyesület. Az első 25. hangversenyéről részletes,
beszámolót is szerkeszt dr. Kun Izidor titkár. Az
idényben adott 18 koncertből 4 bérleti, 4 ifjú-
sági; 8 rendkívüli és 1 ünnepi hangverseny
volt...

Az 1922-23. évben 16 hangversenyt (6 bérleti és
10 közreműködés) tartott a zenekar...

1923-24-ben 15 hangversenye volt a filharmóni-
ának. Erre az évadra esik az 50. jubiláris hang-
verseny is, amelyet díszhangverseny keretében
ünnepel meg az Egyesület...

Az 1924-25. évadban. csúcspontját éri el az
Egyesület hangverseny tevékenysége, amennyi-
ben 23 hangversenyen játszik a zenekar, e
közül 9 alkalommal vidéken (Békéscsabán,
Hódmezővásárhelyen, Szentesen, Makón.)
Kiemelkedő koncert volt a francia-est 1925.
január 25. -én, amelyen megjelent a budapesti
francia követ is a követség főbb tisztviselőivel.
Ebben az idényben vezénylik első ízben a zene-
kart vendégkarmesterek, először Ábrányi Emil,
azután Tittel Bernát, a bécsi opera nagyhírű
karnagya...

Az 1925-26. évben alig 7 éves működés után

már elérkezik az Egyesület a 100. hangverseny
szép jubileumához is, amelyről dr. Kun Izidor
szerkeszt ismét alapos átfogó működési jelen-
tést. A kitűnő főtitkár ezután nemsokára le is
mond tisztségéről - a zenészszevetséggel foly-
tatott kiélezeti tárgyalások kedvetlenítették el-
és vele együtt az egész tisztikar. Az új tisztikar
Kun dr-t az Egyesület örökös tiszteletbeli tagjá-
vá választja hervadhatatlan érdemei elismeré-
sül. Ez idényben 10 hangversenyt adott a zene-
kar és 4 közreműködésen vett részt. Köztük
Vecsey Ferenc díszhangversenyén és az árvíz-
károsultak javára rendezett nagy koncerte-
ken...

1926-27. évben bizonyos szervezeti változáson
megy át az Egyesület. Elnökké dr. Szendrey
Jenő városi tanácsnokot választja meg a köz-
gyűlés, míg Fichtner Sándor főzeneigazgató
lett, Biedl Jenő dr. és Telbisz György pedig ale-
nökök. Az újjászervezett vezetőség lelkes buz-
gósággal vette kezébe az új alapokra fektetett
bérleti rendszerhez a tagok és bérlők gyűjtését,
aminek meg is lett az anyagi eredménye. Az ily
módon biztosított anyagi alapból most már
díjazni lehetett a hivatásos zenészeket némi
próbapénzzel és hangversenydíjjal. Súlyos csá-
pás éri azonban az Egyesületet, midőn új elnö-
ke, dr. Szendrey Jenő, megválasztása után pár
hónappal, a szezon elején hirtelen elhunyt. Soha

Kedves Tóthás úr!

Nagyon örömmel köszönöm a dívszavakat. Ez alkalommal azért is hálás köszönet mondok, hogy kompozícióimat a hazai Filharmonikus Egyesület és a Kamarazene-társaság műsorán tartja. A Kleinmüt-belladát eredetileg zongora és klarinétra írtam, és az évvel későbbi hangszerelem a zongorás zenekara. A múlt hangversenyén azonban így zenekari kontinens került a ny. brunnosy elé. Én, - ki önmagamnak talán igazán bízva vagyok, mint a többi bízóm - így találtam, hogy a zene-

Kar beállítás nem sikerült. A mi az új beállításban pontosan volt az, ezért én a hangszerelem formáját elestem, és soha többé elő nem adatom. Külföldön is került, de az előtti indoklással nem kerültem elő. Ezért tehát arra kérem Önt, kedves Tóthás úr, ha mégis elő szeretné adni ezt az új formát, új csakis az eredeti formájában, kamarazene - kerekben tegye.

Az új korszakot az amerikai pályadíj feltételei miatt 4 hónapig sehol előadni nem lehet, ennek betöltésével pedig valószínűleg már megjelent nagyon távolban, és így természetesen igen örömelem, ha akkor műsorukba felvennék.

A legszívesebben üdvözlöttem KLDI
Weiner Leó

A HAGYATÉKBAN JÓNÉHÁNY WEINER LEÓ LEVÉL IS FÖNNMARADT. A KIVÁLÓ ZENESZERZŐ NAGY KÖSZÖNETTEL VETTE A SZEGEDI FILHARMONIKUS EGYESÜLET ÉRDEKLŐDÉSÉT, JÓNÉHÁNY MŰVÉT AJÁNLOTTA A ZENEKAR FIGYELMÉBE, S FOLYAMATOSAN NYOMON KÍSÉRTE A MUZSIKUSOK TEVÉKENYSÉGÉT ÉS REAGÁLT SIKEREIKRE

nek fokozása érdekében újból szerepeltet vendégkarmestereket is...

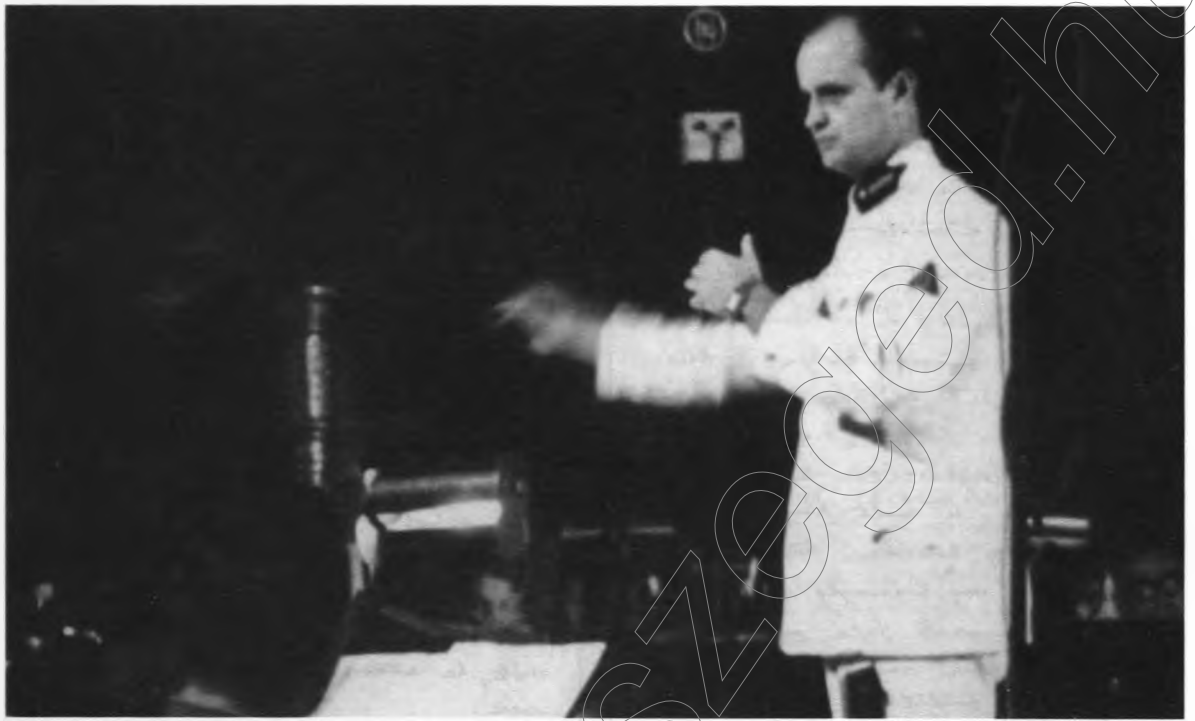
Ezzel az évaddal lezárult a szegedi filharmoniaának azaz értékes korszaka, amely Figedy-Fichtner Sándor maradandóbecsű alkotó és zenei nevelőmunkásságához fűződik. A kitűnő karnagy, aki nemcsak mint az Egyesület egyik megalapítója szerzett hervadhatatlan érdemeket, hanem a zenekar megszervezésével, összeállításával és a muzsikuskok technikájának s előadási készségének állandó fejlesztésével a zenekari nevelésnek a jövőben is iránytmutató biztos alapjait rakta le és ilyen mócián egész zenésznemzedéket nevelt, a fővárosba távozásával nemcsak az Egyesületben, hanem az egész város kultúrtársadalmában a hálás szeretet és kiváló munkássága iránt érzett elismerő nagybecsülés maradandó emlékét hagyta hátra. Az Egyesület azzal is kifejezésre kívánta juttatni ragaszkodását hosszú időn át volt vezetőjéhez, hogy örökös tb. elnök-karnagygyá választotta.

Az átmeneti rezsim ezzel az idénnyel be is fejezte működését, miután vitéz Shvoy Kálmán dr. a kitűzött célt, az Egyesület anyagi ügyeinek rendbehozatalát elértnek látta. Valóban a három éves vezetése alatt az Egyesület igen jelentős megtakarításra tett szert, közönséget biztosított magának, amivel tulajdonképpen

megmentette a gyengén álló filharmonia ügyét a széthullástól, úgy hogy az Egyesület mind ezen érdekéért hálájának és ragaszkodásának csupán csekély részét róttá le, amikor v. Shvoy Kálmán dr. altábornagyot díszelnökévé választotta.

Új korszak nyílik a szegedi filharmonia működésében az 1934/35. évben. A fővárosba helyezett Figedy-Fichtner Sándor helyébe egy új fiatal honvédkarmester kerül: Fricsay Ferenc, aki átvette az Egyesület zenekarának vezetését is. Az alig 20 éves ifjú karnagy az első rendes hangversenyen mutatkozott be mint dirigens a szegedi közönségnek, amely nyomban megállapította, hogy rendkívül képzett, az átlagon jóval felüli és nagy reményekre jogosító karmestertehetség kezébe került a zenekar művészi irányítása...

Az ambíciós fiatal karmesterre a zenekar reorganizálása körül is nagy munka várt az idény folyamán. A zenekar ugyanis áthelyezések következtében egymásután veszette el a tíz legkitűnőbb fúvósát és nyolc elsőrendű vonósát. Ezeknek a szólamoknak a megfelelő gyors utánpótlásáról az új karmemesternek kellett gondoskodni. Fricsay kitűnő zenekari nevelőkészségét dicséri az a tény, hogy a zenekar rövid idő alatt ki tudta heverni az érzékeny veszteséget, csakhamar teljes értékű új és fiatal

A KÉT HÁBORÚ KÖZÖTTI SZEGED ZENEI ÉLETÉNEK LEGRANGOSABB KÉPVISELŐJE FRICSAY FERENC VOLT, AKI NEM CSUPÁN ORSZÁGOS, DE NEMZETKÖZI HÍRŰ EGYÜTTEST KOVÁCSOLT A VÁROS MUZSIKUSAIBÓL. KONCERTEK SORA, A SZABADTÉRI JÁTÉKOKON VALÓ FELLÉPÉSEK, RÁDIÓFELVÉTELEK, HAZAI ÉS NEMZETKÖZI SZÓLISTÁK SZEREPELTETÉSE EGYARÁNT AZ Ő SZEMÉLYISÉGÉHEZ KÖTÖDTEK.

zenekari tagokkal pótolván a régiéket. Az 1935/36-os idényben 4 rendes és 1 rendkívüli díszhangversenyt tartottunk. Liszt emlékhangversenyt, amelyeken 3 kitűnő vendégkarmester: Fleischer Antal, Ferencsik János és Sámly Zoltán vezényelték, míg 2 koncertet Fricsay Ferenc vezetett...

Az adminisztrációban az a változás történt ez évben, hogy az Egyesület érdemes titkára Eckerdt Elek, aki pénztárosi szerepet is betöltötte, tisztségéről leköszönt. A közgyűlés sajnálkozással vette tudomásul a kitűnő titkár távozását, akinek eredményes működése nagyban hozzájárult az Egyesület konszolidálásához. A pénztárosi és titkári tisztségeket ezután különválasztották, pénztárosnak Tóth Kálmánt, titkárrá pedig dr. Dunszt Kálmánt választották meg.

Az 1936/37 hangverseny kezdetén súlyos csapás éri az Egyesületet. A szegedi zeneélet egyik leglelkesebb úttörő munkása dr. Kun Izidor halálát gyászolja a filharmónia. Temetésén, melyen csaknem teljes számban megjelent az Egyesület, Fricsay Ferenc karnagy búcsúztatta szép beszédében a feledhetetlen emlékű alapítót.

Ebben az idényben 5 bérleti hangversenyt és egy vidéki hangversenyt (Békéscsabán) adott a zenekar és közreműködött Gyenge Anna ária estjén. A művészi színvonal emelkedése, úgy a műsor, mint pedig a zenekar teljesítőképessége tekintetében már erősen szembeszökő haladást mutat. Kimagasló jelene ennek: a Bartók

zongorarapszódíának az előadása a zongora szólamánál magának a nagy magyar Mesternek közreműködésével, azután az igényteljes Mahler IV. szimfónia megszólaltatása, végül pedig minden idők leghatalmasabb remekének a IX. szimfóniának minden sikert felülmúló nagyszerű előadása két zsúfolt színházi nézőtér hallgatósága előtt...

Az 1937/38-as idény művészi tekintetben a legmozgalmasabb és legkimagaslóbb hangversenyéve volt eddig a szegedi filharmóniának. Azok a sikerek, amelyeket az előző éven a színházban este rendezett hangversenyek felmutattak, arra indították a vezetőséget, hogy a hangversenyek rendezése terén is új ösvényekre lépjen. Az addigi tapasztalatok szerint ugyanis úgy látszott, hogy a vasárnapi matiné-koncertek látogatottsága minden erőfeszítés ellenére is egy bizonyos pontos túl nem fokozható és az anyagi egyensúly ily alapon tartósan nem biztosítható. Ezért az az elhatározás győzött, hogy szakítva az eddigi rendszerrel, matinék helyett ünnepélyesebb keretek között, lehetőleg a színházban este kell rendezni a hangversenyeket, természetesen gondoskodni kell megfelelő művészi vonzerőről is. A vonzerő első feltétele: a zenekar játékanak oly fokú tökéletesítése, hogy a művészileg minden tekintetben kifogástalan legyen, a próbák számának szaporításától függött. Miután a zenekar technikai felkészültsége már eddig is szépen kiállta a próbát a vendégkarmesterek pálcája alatt, elérkezettnek látszott az idő, hogy a fővárosban vendégszereplő

SZENT-GYÖRGYI ALBERT A NOBEL-DÍJAS BOKÉMIKUS NAGY RAJONGÓJA VOLT A KOMOLYZENÉNEK ÉS A SZEGEDI MUZIKUSOKNAK. EZEN A KÉPEN DÉSIRÉ DEFAUW-VAL A BRÜSSZELI KIRÁLYI ZENEAKADÉMIA IGAZGATÓJÁVAL ÉS FRICSAY FERENCCEL LÁTHATÓ. SZENT-GYÖRGYI ÉLÉRE ÁLLT ANNAK A TILTAKOZÁSNAK, MÉLYNEK EREDMÉNYEKÉPPEN FRICSAY LEMONDÁSÁT NEM FOGADTÁK EL A FILHARMONIKUSOK ÉLÉRŐL.

karmester világhírességek közül néhányat megnyerjen a szegedi filharmónia is vezénylesre és ezzel tovább haladjon a zenekar azon a bevált úton, amelyet Shvoy Kálmán irányítása alatt kezdett meg a vendégkarmesterek minél gyakoribb szerepeltetésével. Így került sor Desiré Defauw-nak a legnagyobb belga dirigensnek és Issay Dobrowen-nak a világhírű orosz karmesternek szegedi szereplésére, aminek sikere körül igen nagy érdemei vannak a vendégszereplést előkészítő Fricsaynak. A két nagy karmesterművész vezénylese felejthetetlen élménye marad hangversenyünk közönségének és gyönyörű lapja az Egyesület annalesének, hiszen első ízben fordult elő, hogy magyar vidéki zenekart ilyen nemzetközi fémjelzésű karmester-sztárok dirigálták. Hogy az elképzelés az új műsorrendszert illetően helyes volt, azt az is bizonyítja, hogy a szezon programjának ismertetése után a bérlők oly számban jelentkeztek, mint ezelőtt soha. Anyagilag végeredményben mégis csalódással végződött az új rendszer kísérlete, aminek legfőbb oka azonban abban volt, hogy a szezon derekán a nemzetközi válság hatása már éreztette nyomását és az utolsó koncertek látogatottsága emiatt szinte átmenet nélkül erősen visszaesett. A zenekar fejlődése szempontjából azonban igen nagy értékűek voltak ezek a vendégdirigálások, a zenekar önbizalmát és biztonságát erősen fokozták a világhírű mesterek utasításai és őszinte elismerő szavai... Az a nagyvonalú elgondolás a koncertek rende-

zésében, amely eleinte olyan szép reményekkel kecsegtetett anyagilag is, az előre nem látott általános depresszió következtében tehát ismét csak nehézségeket támasztott fel az Egyesület részére. Részben tehát ezek a nehézségek, másrészt pedig azok az előre nem látott tényezők, amelyek az általános nemzetközi helyzetből adódtak, arra készítették újból a vezetőséget, hogy a következő 1938/39 idényben csökkentse a koncertek számát és ismét eltekintsen a vendégdirigensek szerepeltetésétől. A koncertek rendezésében is vissza kellett térni az olcsóbb délelőtti moziterem megoldásához. Ezért ebben az idényben csupán 3 rendez hangversenyt hirdetett az Egyesület... Az előző évek tapasztalatai és tanulságai továbbra is szerényebb keretek fenntartását indokolták az 1939/40 idényre nézve is. Fennforgó körülmények között nem látszott célszerűnek három hangversenynél többre bérletet hirdetni. A főelv az volt, hogy ebben a háborús világban csupán a filharmónikus kultúra ápolásának folyamatossága kedvéért adott kevésszámú koncertekkel kell átvészelni az időket és minden nagyobb lélegzetű programot, tehát annak a nagystílusú vonalnak a továbbfolytatását is, amely az 1937/38-as idényben olyan szép perspektívákat tárt föl, nyugodtabb időkre kell halasztani. Addig is néhány olyan magas színvonalú zenekari produkciót kell a közönségnek nyújtani, amely sejteti a fejlődés gyönyörű lehetőségeit. Az első bérleti hangversenyen Fricsay vezényletével: Rossini: Olasz nő

19. év. 180. hangverseny. Ez az időnyben a III. hangverseny.

A SZEGEDI FILHARMONIKUS EGYESÜLET

a. m. kir. „Hunyadi János” honvédegyezred zenekarából, az Országos Magyar Zenésövetség tagjaiból, zenetanárokból és amatőrökből alakult zenekarának
1936–37. idénybeli

MÁSODIK RENDES

HANGVERSENYE

Dr. KURT PAHLEN (Wien) zeneigazgató vezényléte alatt
Közreműködik: REJTŐ GÁBOR gordonkaművész
1936. november 29-én, vasárnap délelőtt 11 órákor
a Beivárosi-Mozi nagytermében.

DR. KUN IZIDOR, a Szegedi Filharmonikus Egyesület alapítójának emlékére
GRIEG: AASE HALÁLA, vezényli: FRICSAY FERENC

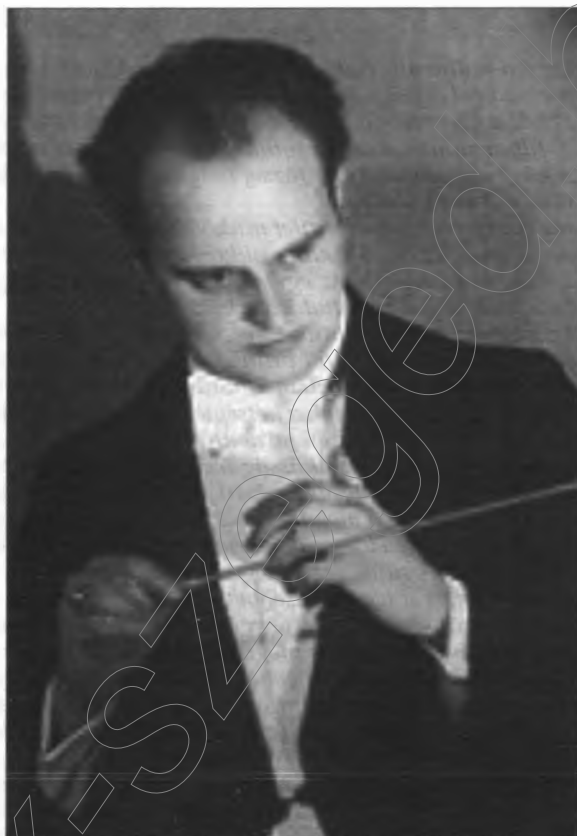
M Ű S O R:

- SCHUBERT: B-dur Szimfónia (Szegeden először)
 - Allegro
 - Andante con moto
 - Movido
 - Allegro vivace
- HAYDN: Gordonka verseny, előadja REJTŐ GÁBOR
 - Allegro moderato
 - Adagio
 - Allegro Rondo

S Z Ő N E T

- ALFRED UHL: Osztrák Savit (Szegeden először)
 - Déli stájer szűzvidék
 - Satzenberg
- GOLDMARK K.: A falusi lakodalm c. szimfonia utolsó tétel: Táncc.

Szöveges műsor ára: 20 fillér.

AMIKOR FRICSAY FERENC 1934-BEN BEMUTATKOZOTT SZEGEDEN, AZT ÍRTA A DÉLMAGYARORSZÁG: "EZEN A HANGVERSENYEN MUTATKOZOTT BE AZ ÚJ KARMESTER IS, A FIATAL FRICSAY FERENC... NAGYON AMBICIÓZUSAN, NAGYON MUZIKÁLISAN, MINDEN RÉSZLETRE KITERJEDŐ SZERETETTEL DIRIGÁLTA A LEHÁR-MŰVEKET." EZT A SZÍNVONALAT MŰVELTE MINTEGY TÍZÉVES SZEGEDI MUNKÁLKODÁSA FOLYAMÁN

olyan művek is megszólalhattak vidéki zenekar előadásában, mint az előbb felsoroltak. Mindez pedig annak a fáradságot nem ismerő lelkes foglalkozásnak és igen alapos oktató és folyton csiszoló munkának az eredménye, amellyel Fricsay Ferenc karnagy a zenekar technikai készségét állandóan javíttatja és fejleszti. Csakis Ezzel a folytonos zenéi nevelőmunkával párosult kiváló karmesteri készséggel volt elérhető az az állandóan emelkedő művészi színvonal, amelyet hangversenyről hangversenyre örömmel állapít meg az utóbbi évek folyamán a kritika is. Ugyancsak az ő működéséhez fűződik a szegedi filharmonikának a szabadtéri játékokon való egyre nagyobb szerephez juttatása is. Az az ambiciózus és nagyobb stílusra törekvő művészi vonalvezetés, amelyet Fricsay nemcsak kitűnő karmesteri munkájával, a zenekarának egyre nagyobb igényű művek művészi eljátszásához való hozzánevelésével és a műsorok választékos összeállításával, hanem a kitűnő tehetségű fiatal magyar művészek mellett világhírű magyar mesterek és kiváló dirigensek szerepeltetésével is a szegedi hangversenyélet további fejlesztésének élén útjelzőül mutat, végeredményben azt a nemes célt kívánja elérni, hogy a szegedi szimfonikus kultúrát kiragadja lokális kereteiből és annak az ország második városához minden tekintetben méltó

rangot adjon. A közönség úgy látszik megérti és méltányolja ezt a nemes törekvést, amit bizonyít az is, hogy az utóbbi években a tagok száma és a hangversenyek látogatottsága örvedetesen emelkedő irányzatot tüntet föl Nagymértékben elősegítette ennek az értékes kultúreredménynek kialakulását az a körülmény is, hogy az egyesület nagyérdemű illusztris elnöke, Pálfy József dr. polgármester nemcsak a hatóságok támogatását biztosította a terület munkássága számára, hanem, hogy az egyesület életében a városvezetés temérdek gondjai között is intenzíven részt vett és bölcs irányításával a sikeres működés útjait egyengette.

Ez a gyönyörű eredmény azonban köszönhető a zenekar lelkes kitűnő tagjainak is, akik valóban példás buzgósággal szentelik magukat a próbák és betanulások fáradságainak és teljes megértéssel fogadják ezt a sok türelmet igénylő cizelláló munkát. Csak azt kívánjuk, hogy az érdemes muzsikusok és fáradhatatlan ambíciójú kitűnő karmesterünk közös lelkes törekvése még sok ilyen szép eredményt teremhessen, mint e krónikába fűzött 200 hangverseny gyönyörű láncolata, Egyesületünk igaz öröme és a magyar zenekultúra nagyobb dicsőségére!

HATALMAS MŰVÉSZI FEJLŐDÉS

Szeged kulturális életének egyik legjelentősebb tényezője a Szegedi Filharmonikus Egyesület, a napokban tartotta évi rendes közgyűlését, amelyen a vezetőség egy év munkájáról terjedelmes jelentésben számolt be. Ebből a jelentésből, amit dr. Dunszt Kálmán titkár nagy szakavatottsággal készített, kitűnik, hogy a szegedi filharmonia, ilyen heroikus munkát végzett a város zenei életének fejlesztése érdekében.

A közgyűlésen dr. Pálffy József polgármester elnökölt, akinek megnyitó beszéde után került sor dr. Dunszt titkár beszámolójára.

Ha valamely kulturális intézmény működéséről megfelelő képet akarunk nyerni, - mondotta többek között beszámolójában Dunszt titkár - akkor mindenekelőtt két fontos szempontból kell vizsgálatunkat erre vonatkozólag megejtenünk. Az egyik az elért kulturális, vagy művészi eredmény, a másik pedig az, hogy mennyiben jelentkezik ezek hatása a közönségnél.

Ez alapon visszatekintve egyesületünk kétidénybeli működésére ebben a visszapillantásban mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy amíg az elmúlt 1935-36. és 1936-37. idényben művészi célkitűzések tekintetében egyre szebben kibontakozó, komoly és értékes eredményekkel gazdagítottuk Szeged város kulturális életét, addig ezeknek a kétségtelenül értékes eredményeknek a nagyközönségre való hatása, a szélesebb tömegekre való vonzereje nem minden tekintetben állott arányban egyesületünk lelkes és odaadóan önzetlen művészi munkásságával. Amilyen örületes tény u. i. egyrészt az, hogy a művészi mérlegünk határozottan egyenes irányban felfelé törekvő, állandóan javuló tendenciát mutatott, addig más oldalról viszont szomorú a megállapítás, hogy ezekkel az értékes művészi eredményekkel szemben tagjaink száma nemhogy megfelelően növekedett volna, hanem inkább - sajnos! - megfogyatkozott.

Pedig egyesületünk vezetősége mindent elkövetett, hogy a szükségszerűleg előírt takarékosági korlátok kereteiben és a legértékesebbet, legtarthatalmasabbat és legváltozatosabbat nyújthassa tagjainak és Szeged város közönségének. Kétségtelen u. i. az, hogy aránytalanul sokat nyújtottunk a szerényen megállapított tagdíjak és mersékelten megállapított belépőjegyek ellenében.

Az 1936-37. hangverseny évben minden hangversenyünknek meg volt a maga újdonsága, amelyek közül a már említett Mähler szimfóniája mellett bemutatásra került zenekarunk kitűnő csellóhangversenymesterének, Szarka Lászlónak nagyszerű Magyar Szvitje is, amelyet úgy a közönség, mint a sajtó teljes elismeréssel fogadott.

Az 1936-37. évi hangversenyévünk kezdetén súlyos csapás érte Egyesületünket. A szegedi zeneélet egyik leglelkesebb uttörő munkása, a hangversenykultúra felvirágoztatója és a szegedi Filharmonia megalapítója dr. Kun Izidor szomorú távozása borította gyászba Egyesületünket. Az a fájdalmas veszteség, amely bennünket ennek a páratlan lelkességű és agilitású, minden szép és nemes ügy szolgálatában legtisztább önzetlenséggel közreműködő kiváló kultúrembernek a halálával ért, csak nehezen oldódik fel abban a vigasztaló tudatban, hogy egyesületünk művészi fejlődése egyre szebben és biztatóbban bontakozik ki azon irányban, amelynek útját Ő jelölte ki számunkra és hogy egyre több siker virága díszlik azon a nemes fán, amelynek Ő volt lelkes magvetője és féltőn gondozó kertésze.

A művészetben nincs megállás és egy szélesebb rétegeivel szándékozik megkedveltetni a szimfonikus kultúrát, nem lehet stagnálás.

Mindenekelőtt a zenekar játékának leggondosabb művészi fejlesztésére, az előadási technika és kidolgozás legmagasabb igényeket is kielégítő precizitására törekedtünk, hogy a művészi színvonal emelkedése fokozza hangversenyünk renoméját a közönség előtt. Ehhez természetesen előbb az kellett, hogy a zenekari próbák számát lényegesen szaporítsuk. Tekintve azonban azt, hogy zenekarunk túlnyomó hivatásos és zenészszövetségi tagokból áll, akiktől lehetetlenség a sok próbán való részvételt díjazás nélkül igénybe venni, a zenekari tagok részére tehát szerény próbadíjat állapítottunk meg, amely lényegesen kevesebb a hivatalos zenészszövetségi tarifánál, a tagok dicséretes önkéntes áldozatkész lemondása folytán. Ezzel a kiadási többlettel sikerül elérni a zenekar abszolút fegyelmességén alapuló szembeszökő fejlődését, amelyet a sajtó és a közönség is egyértelműleg állapított meg. A bérletek emelkedése és a napi bevételek növelése egyik akadályának látszott az a körülmény is, hogy a hangversenyünket mindeddig vasárnap délelőttönként a Belvárosi Moziban tartottuk, ami a hangversenyekhez szükséges ünnepélyes hangulatot nem kedvezően befolyásolta. Kísérletképpen az elmúlt szezon utolsó hangversenyét a városi színházban este rendeztük meg és főleg a Beethoven hangversenynél tapasztalt óriási érdeklődés azt bizonyította, hogy mindenesetre több fantázia van az ünnepélyes külsőségek közt a színházban este rendezett koncertekben, mint a délelőtti, mozi hangversenyekben...

...Ezután a közgyűlés egyhangulag a következő tisztikart választotta.

Örökös diszelnök: vitéz dr. Shvoy Kálmán. Diszelnök: vitéz dr. Imecs György, vitéz Mérey László. Elnök dr. Pálffy József. Örökös th. elnök-karnagy: Fígedy-Fichtner Sándor. Társelnök: dr. Berecz János, dr. Szent-Györgyi Albert. Alelnök: dr. Szekerke Lajos. Ügyvezető elnök (egyesületi igazgató) dr. Belle Ferenc. Karnagy: Fricsey Ferenc. Titkár: dr. Dunszt Kálmán. Pénztáros: Tóth Kálmán. Ellenőr és könyvtáros: Pető György. Jegyző: Szarka László. Hangversenyrendező: dr. Kun Izidorné. Ügyvezető: dr. Hunyadi-Vas Gergely, dr. Lugosi Döme, dr. Papp Róbert. Számvizsgálók: Grosz Marcell, Ivánkovits Ferenc. Választmány: Antos Kálmán, Bora Árpádné, Csomák Elemér, dr. Csekey István, dr. Dettre János, Erdélyi János, Faragó Lajos, Gammer Béla, Gábor Arnold, Gábor Arnoldné, Kapossy Gyula, Kertész Lajos, dr. Kisparti János, Korányi Jenő, Kollár Pál, dr. Karl János, Király König Péter, dr. Erdélyiné Lengyel Vilma, Löbl Jenő, Mészáros István, Naszády József, dr. Némedy Gyula, dr. Ocskay Kornél, Perényi Pál, dr. Paraszky Gyula, dr. Purjesz Béla, Pongrácz Albert, Raskó Sándor, Sebestyén József, Szógi Endre, dr. Schmiéd Henrikné, Schwarcz Pál, dr. Szilágyi Béla, Sztrányi Béla, Sziklai Jenő.

(Szegedi Napló, 1937. december 25., szombat - részletek)

A SZEGEDI FILHARMONIKUS EGYESÜLET

a m. kir. „Hunyadi János“ honvédgyalozezred zenekarából, az Országos Magyar Zenésövetség tagjából, zenetanárokból és amatőrökből alakult zenekarának

MÁSODIK BÉRLETI – JUBILEUMI –

DISZHANGVERSENYE

FRICSAY FERENC egyesületi karnagy vezénylete alatt.

Közreműködik: Dr. DOHNÁNYI ERNŐ, a m. kir. Zeneművészeti Főiskola főigazgatója

1940 február 9-én, péntek este 8 órakor a Városi Színházban

MŰSOR:

1. BEETHOVEN: III. (Erocia) szimfónia

Allegro con brio

Adagio assai

Allegro vivace

Allegro molto

SZÜNET

2. DOHNÁNYI: Változatok egy gyermekdal felett. Zongorára és zenekarra. Zongoránál dr. Dohnányi Ernő.
3. KODÁLY: Galántai táncok. (Szegeden először.)
4. LISZT F.: Les Preludes, szimfónikus költemény.

NOBLESSE OBLIGE

Világnevek hordozói garantálják előre a sikert; a zenei irodalom klasszikusai és modernjei egyaránt műsoron szerepelnek: változatos a hangversenyek tartalma, szereplői művészetének területe, hangszere - még kuriozummal is bemutatkoznak - dirigensekben is kerülnek az azonosságot s ott is tartogatnak ujat, meglepetést.

Az ígéret képe tehát színes, változatos, gyönyörködhető. A siker tablójának kifejezett szépségeiről s komplikált művészi szintézisének értékeiről majd beszámol a kritika.

Városunk zenei életének történeti lapjai ezek után újabb kulturális gazdagodásról számolhatnak el. Hogy azonban ez az elszámolás tárgyilagosan is helytálló legyen, a város közönségének szintén le kell rónia bizonyos kötetességet.

Noblesse oblige!...

Helybeli művészi erőink sem nélkülözhetik az anyagi megélhetés szükséges feltételeit, hogy művésztüknek élhessenek s tehetségük kisugárzását az előadások nyomán a hallgatóság hiánytalan műélvezete bizonyítsa. A helybeli filharmonikusok javarésze szegényember, mondjuk meg az igaz szó keménységévei. Ezeknek anyagi megélhetését, mint a város egyik kulturális jelenségének és tartalmának megnyilatkozási okát elő kell mozdítanunk, különben filharmonikánk összeomlik. A kenyéradás erkölcsi kötelessége a művészet pártolása együttesen lép itt fel s kívánja teljesítését, ha nem akarjuk, hogy az ország második városa, Szeged, a zenei kultúra terén elmaradjon.

A kritika filharmonikánk hangversenyén nem ok nélkül panaszolja fel az előadásra kerülő darabok kivételében a teljes érettség hiányát. Ennek azonban előidéző okáról nem számol be, hogy az együttes tökéletességét szolgáló próbák számán mulik a siker biztossága vagy ingadozása. Az egyes elemeknek össze kell szokniok és forrniok, hogy az együttes tiszta, színes, erőteljes és biztos legyen. Ezen a téren, ha van igényünk, el kell ismernünk kötelességünket is s ennek adója lerovásna vár, a minél szélesebb körben elterjedt látogatottság formájában, hogy csaknem minden helynek meglegyen a maga bérelője, akinek pártoló adományozásából az anyagi siker nyomában jár a tökéletes erkölcsi siker.

A hangversenyek azok a helyek, ahol egymásnak azok adnak találkozót, akik az élettől az igaz szépet is várják, amelynek fenséges megnyilatkozása a mai élet sokféle gondját elhessegeti. S ha azután az anyagi siker e nemes kötelesség lerovásával a zenei élet fejlődését teljesen megvalósította, e műélvezet áldásaiban részesítsük azokat is a hangversenyek népszerű megismeréseiben, akiktől az élet az anyagi létfeltételek hiányával sok mindent megtagadott, ami lélekemelő, léleknevelő, igazán szép és gyönyörködhető.

(Dr. Lukáts József kegyesrendi tanár 1936-os írásának külön nyomatából.)

Múlt - jelen - jövő

JUBILEUMI KONCERT 1919-1969-2009

Szép ünnep a mai kettős jubileum: a zene, s a muzsikáló ember ünnepe. Ma, amikor elég egyetlen kattintás – s a különböző rádióállomásokról, a fantasztikus lejátszó-eszközökről a nap 24 órájában kiváló minőségben árad ránk a muzsika, s az Interneten akár be is léphetünk a világ elsőrangú hangversenytermeibe – talán el sem tudjuk képzelni, mit jelentett 1919-ben, 90 esztendővel ezelőtt néhány zeneértő- és szerető ember, akik örömeiknek tekintették, hogy maguknak – s hivatásuknak, hogy mások örömeire muzsikáljanak. Persze, a történet kezdete ennél régebbre nyúlik vissza.

Réges-régi fizetési jegyzékek, hangszervásárlásról szóló bizonylatok tanúsítják, hogy Szeged népe már 300 évvel ezelőtt, az 1700-as évek elején is igényelte a zenét – leginkább ünnepi alkalmakkor, jeles eseményeken, amelyek közé – nem tévedés – bizony, beletartoztak a nyilvános kivégzések is. A város muzsikusainak ugyanígy kötelességük volt napi néhány órában toronyszolgálatot is teljesíteni, ami – nevezzük így – a korabeli közbiztonságot szolgálta, hiszen vész, elsősorban tűz esetén kellett erős hangú hangszereikhez nyúlni, hogy figyelmeztessék a lakosságot. S a „fenntartó” és „közalkalmazott” közötti kapcsolat csirája is létezett már ekkor: maradt ránk néhány beszédes peres és fegyelmi ügy dokumentuma is ebből a korból – a vita jogokról, kötelezettségekről, no és arról a „kvartélyházzal” szól, melyet a város építtetett – afféle szolgálati lakásként – zenészeinek. „Kvartélyházat” ugyan nem – de végleges zenei otthonát a mai, 300 évvel későbbi utódok, a jelenlegi városvezetés is építtetett: negyven esztendei „ideiglenesség” után 2007-ben végre méltó próbateremhez, kamarakoncert-teremhez jutottak muzsikusa-

ink, zeneszerető közönségünk és mindannyiunk örömeire, büszkeségére. És ekkor került pont egy régóta húzódó vita végére is: nincs többé rivalizálás és fölösleges megkettőzése a szerepeknek. A Szegedi Nemzeti Színház és a Szimfonikus Zenekar utóbbi égisze alatt egyesült.

Hosszú és nem egyszer rögös út vezetett ideáig és nem lennének méltányosak, ha nem emlékeznénk meg azokról, akiknek tevékenysége, munkája jelentősen hozzájárult a szilárd és értékes fundamentumot, amelyre napjainkban építkezik Szeged szimfonikus zenekara.

Ha neveket kell említenünk, természetesen Fricsay Ferencé az első, aki karmesteri zsenialitásával, csapatépítő ösztönével a további fejlődést megteremtette. A XX. század egyik legnagyobb dirigense 10 évig, 1934 és 1944 között működött városunkban. Eredetileg csupán katonakarmester volt, ám rövidesen előadásokat dirigált, kísérőzenéket komponált a Városi Színházban és a meginduló Szabadtéri Játékokon. Szeged igazán jó terepnek bizonyult a tanuláshoz, önmaga kipróbálásához, hiszen karrierje

innen gyorsan ívelt fölfelé - Budapesten, majd rövidesen Bécsben, Salzburgban, Münchenben. Berlinben folytatta nagyszerű pályafutását, mely egészen a berlini Német Opera zeneigazgatói székéig vezetett. Van még egy olyan név a szegedi zenei palettán, amelyet mindenki, a nem zenerajongó városunk szülőtte is ismer: Vaszy Viktoré. A színházi élet, a muzsika mai napig meghatározó, kiemelkedő korszaka fűződik a koncepciózus vezető munkásságához - igazán nem véletlen, hogy színházunk ma a róla elnevezett téren áll. Működése során először az operajátszást fejlesztette, ezen keresztül teremtette meg a komolyzene közönség-bázisát, majd igyekezete az önálló szimfonikus zenekar létrehozására irányult.

Ennek negyven esztendeje, 1969-ben jött el az ideje, amikor Vaszy Viktor igazgató-karnagyai vezetésével önálló városi intézményként megalakult a Szegedi Szimfonikus Zenekar. Ez a másik jubileum, amit ma ünneplünk. A jeles karmester a színház operatagozatát is vezette, ezért például egységben fejlődött Szeged zenei életének két legfontosabb műhelye, az operatársulat és a zenekar.

És jöttek újabb meghatározó nevek és korszakok: Pál Tamásé, Oberfrank Gézáé, Acél Erviné - közben egy rövid, Gregor József fényjelezte idő - majd legutóbb a leghosszabb, kilenc esztendőn át tartó szakasz Gyüdi Sándor vezetésével. S e kitűnő személyiségek jöhetnek, más-más koncepció mentén, más-más szervezeti felépítésben, más-más művészi hangsúllyal, de mindannyian Szeged zenei életének épülésére, a zenekedvelő közönség örömeire munkálkodtak, s a leendő zenekedvelők kinevelését szolgál-

A SZEGEDI SZIMFONIKUS ZENEKAR SZEPTEMBER 18-I ÜNNEPI KONCERTJÉN A NEKEMZETI SZÍNHÁZBAN KÉT ÉVFORDULÓRA EMLÉKEZETT. BÁR A SZEGEDI KOMOLYZENE MINTEGY KÉTSZÁZ ÉVRE TEKINT VISSZA, AZ ELSŐ HIVATÁSOS ZENEKAR, A SZEGEDI FILHARMONIKUS EGYESÜLET KILENCVEN ÉVE, 1919. JANUÁR 23-ÁN TARTOTTA ELSŐ HANGVERSENYÉT. FÉL ÉVSZÁZADNAK KELLETT ELTELNI, HOGY VASZY VIKTOR 1969 ŐSZÉN MEGALAKÍTHASSA A SZEGEDI SZIMFONIKUS ZENEKART. A JUBILEUMI KONCERTRE LENDVAY KAMILLÓ ÍRT MŰVET, FELLÉPETT SZECSDI FERENC ÉS KOSZTÁNDI ISTVÁN S EELHANGZOT DVORÁK: ÚJ VILÁG SZIMFÓNIAJA. DR. SOLYMOS LÁSZLÓ ALPORGÁRMESTER ÁTADTA A VÁROS PLAKETTJÉT BAROSS GÁBOR IGAZGATÓNAK, AKI A ZENEKARNAK ADOMÁNYOZOTT ARTISJUS DÍJAT IS ÁTVEHETTE. JUBILEUMI ARANYGYŰRŰT KAPOTT BÁRKÁNYI PÁL ÜTŐHANGSZERES MŰVÉSZ, BODACZ GYŐZŐ KÜRTMŰVÉSZ, BÓDI BÉLA KLARINÉT MŰVÉSZ, FRONTÓ PÁL TROMBITAMŰVÉSZ, TORNYAI JENŐ CSELLÓMŰVÉSZ, SZELEZSÁN ISTVÁN HARSONAMŰVÉSZ, SZŐLLÓSY JÓZSEF HEGEDŰMŰVÉSZ ÉS TRUCZKA ÁGNES HEGEDŰMŰVÉSZ.

ták. Valódi tehetséggel, művészi alázattal, sok feledhetetlen sikerrel.

Ma - 90 esztendő elteltével - elmondhatjuk, hogy a szervezeti átalakítás után, új otthonban Szegedé az ország egyik legnagyobb koncertzenekara, mely létszámánál, összetételénél fogva maradéktalanul alkalmas a város zenés színházi igényeinek kielégítésére is. 2008 nyaráról Gyüdi Sándor a Szegedi Nemzeti Színház főigazgatója, ami a két intézmény együttműködésének további garanciáját adja, azzal, hogy Baross Gábor igazgató mellett ő maradt a zenekar vezető karmestere. Tulajdonképpen helyreállt az a személyi egység, mely jól működött Vaszy Viktor, Oberfrank Géza és Pál Tamás korszakában.

A sikerrel pedig elmondhatjuk a mai nézőszám sokszorosan meghaladja a korábbi korszakokét, elég, ha az Ajándék koncertek négyezer fős közönségére gondolunk, vagy arra, hogy a Mezzo televíziós csatornát 39 országban nézik.

Nagy szó, kiemelkedő dolog ez akkor, amikor - mint a bevezetőben említettem - ma egyetlen gombnyomásra bárki otthonában, autójában, úton-útfélen „megterem” a muzsika. Az önök

felelősége, szép kötelessége, hogy a „gombnyomás” soha ne helyettesítse a mai ünnep főszereplőjét: a muzsikáló, a zeneértő, s a zeneszerető embert.

Ilyen irányú erőfeszítéseikhez, teljesítményükhöz gratulálok, s ebben a reményben kívánok újabb, örömeikben és sikereikben gazdag negyven, kilencven vagy akár százkilencven esztendő Önöknek!

Solymos László

Amit feledni nem lehet

JUHÁSZ GYULA TRIANON-VERSE

A Trianon című vers 1927 június 4-én, a békeszerződés aláírásának évfordulóján jelent meg a Délmagyarországban, az első hasábon, vezércikként. A szerkesztők felismerhették a vers nagy horderejét, ezért helyezték a jelentőségének megfelelő helyre. Nyilván nem sejtették, hogy nem is oly sokára az a korszak következik, melyben majd a vers egyike lesz a legtiltottabbaknak, amikor csupán pusztá-ementése rémületet kelthet a nemzet iszonyú fájdalomát méltó módon megszólaltató hangja miatt. A Trianon olyan korszak-vers, amelyen csak nagy történelmi sorsfordulók után szakad fel a költők lelkében, akár évszázados küzdelmek, várankozások, csalódások vagy feltámadó reménykedések nyomán az egész nemzetet átható érzelmek táptalajából.

A magyar költészet mindig is együtt lélegzett a történelemmel. Mert mitől lett halhatatlan Bornemisza Síralmas énnéköm című versének Vajon s mikor leszön jó Budában lakásom? szivettépő jajongása a törökvesz korából, Szenczi Molnár keserves sóhaja az Ó, én édes hazám, te szép Magyarország/ Mindennemő dolgod már kész nyomorúság sorainak fájdalmával, a Rákóczi-nóta zokogó lamentációja a csapások nem szűnő soráról, hogy Jaj, régi szép magyar nép./ Az ellenség téged miképp szagat és tép, / Mire jutott állapotod, romlandó cserép/ Szegény magyar nép! ?

De hát ilyen korszak-vers a Himnusz és a Szózat is a zivataros évszázadokat felidéző, önmélesztően vívódó vagy biztató kiáltásaikkal. S ilyen - más előjellel - a legtündöklőbb, a Nemzeti dal, a szabadság esküje 1848 fergeteges tavaszából; Ady gyötrelmes panasza a Ne tiporjatok rajta nagyon! fohászával, mikor a Háborút, a Rémet, a nemzetvesztők bűnét hozza fel mentséget keresve a vesztes háború utáni várható csapásokra. Az ország „rémés végzetét” visszhangoztathatja majd Radnóti is, letörten jajongva a Töredékben. - Mind-mind a nemzetet megrázó érzelmek messze zengő lenyomatai ezek a költők lelkében, kimondva mindnyájunk helyett a másképpen kimondhatatlant! Ezek sorába illeszkedik a Trianon is.

Juhász verse alkalmi vers, de nyilvánvalóan hosszú gondolati érlelődés eredménye. Ennek felfejtésére kellene vállalkoznunk, ha látni szeretnénk háttérének szerzteágazó erővonalait. Mindenekelőtt olvassuk el a verset:

*Nem kell beszélni róla sohasem,
De mindig, mindig gondolfunk reá.*

*Mert nem lehet feledni, nem, soha,
Amíg magyar lesz és emlékezet,
Jog és igazság, becsület, remény,
Hogy volt nekünk egy országunk e földön,
Melyet magyar erő szerzett vitézül,
S magyar szív és ész tartott meg bizony.
Egy ezer évnek vére, könnye és
Verejtékes munkája adta meg
Szent jussunkat e drága hagyatékhöz.
És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy a mienk volt a kedves Pozsony,
Hol királyokat koronáztak egykor,
S a legnagyobb magyar hirdette hévvel,
Nem volt, de lesz még egyszer Magyarország!
És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy a mienk volt legszebb koszorúja
Európának, Kárpátok éke,
És mienk volt a legszebb kék szalag,
Az Adriának gyöngyös pártadísze!
És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy a mienk volt Nagybánya, ahol
Ferenczy festett, mestereknek álma
Napfényes műveken föltündökölt,
S egész világra árasztott derűt.
És nem lehet feledni, nem, soha,
Hogy Váradon egy Ady énekelt,*

*És holnapot hirdettek magyarok,
És nem lehet feledni, nem, soha
A bölcsőket és sírokat nekünk.
Magyar bölcsőket, magyar sírokat,
Dicsőség és gyász örök fészkeit.
Mert ki feledné, hogy Verecke útján
Jött e hazába a honfoglaló nép,
És ki feledné, hogy erdélyi síkon
Tűnt a dicsőség nem szűnő egébe
Az ifjú és szabad Petőfi Sándor!
Ő egymaga a diadalmas élet,
Út és igazság csillaga nekünk,
Ha őt fogod követni gyászban, árnyban,
Balsorsban és kétségben, ó, magyar,
A pokol kapuin is győzni fogsz,
S a földön föltalálod már a mennyet!*

*S tudnád feledni a szelid Szalontát,
Hol Arany Jánost ringatta a dajka,
Mernéd feledni a kincses Kolozsvárt,
Hol Korvin Mátyást renget a bölcső,
Birnád feledni Kassa szent halottját
S lehet feledni az aradi őskert
Tizenhárom magasztos álmodóját,
Kik mind, mind várnak egy föltámadásra?*

*Trianon gyászos napján, magyarok,
Testvéreim, ti szerencsétlen, átkos,*

Rossz csillagok alatt virrasztva járók,
Ó, nézzetek egymás szemébe nyíltan
S őszintén, s a nagy, nagy sír fölött
Ma fogjatok kezét, s esküdjétek
Némán, csupán a szív verésével
S a jövőadó hitével egy nagy eskűt,
Mely az örök életre kötelez,
A munkát és a küzdelem hirdeti,
És elvisz a boldog föltámadásra.

Nem kell beszélni róla sohasem,
De mindig, mindig gondoljunk reá!

Először talán érdemes a vers keletkezésének körülményeire kitérni. A korabeli sajtóban lapozva feltűnő, hogy a fővárosi lapok, pl. a Babitsot, Karinthy, Kosztolányit, Móriczot, Krúdyt, Tóth Árpádot, sőt Juhász Gyulát is szerepeltető Pesti Napló egyetlen sorral sem emlékezik meg az évfordulóról. Irodalmi mellékletében *A Lélek ünnepe* című „pünkösti” versét közli Babitsnak (aki egyébként ekkor írja *A magyarok Istenéhez* című verset is), de meglepő módon hosszán foglalkozik - Kárpáti Aurél kritikájában - a szegedi nyelvészprofesszor, Mészöly Gedeon parlamenti botrányt kavart, Szegeden bemutatott szatirikus darabjával, a Tótágassal. A Népszava ír vezércikket Trianon útján címmel, s ebben a számban jelenik meg Juhásznak *A szabad jövő lovagjai* című verse is. Az évforduló körüli írásokban kikerekedik valamilyen korkép arról, hogy tart a Bethlen-féle konszolidáció, melyet már az új pénz is segít, lefutott a frank-botrány, normalizálódnak a viszonyok a kisanantnak a konkra éberben vigyázó államaival, magyar-cseh közgazdasági megegyezés születik, harmadszor is Massaryk lett a cseh köztársaság elnöke, a mohácsi csata 500. évfordulóján gesztusokat tesznek Szerbiának, államcsíny volt Romániában, de ez nem zavarja a külkapcsolatokat. Továbbá írnak arról is, hogy: a szovjet delegáció elutazott Londonból, s a látogatás talán az európai béke esélyeit növelte... Mussolini „a francia Temps hamis megállapítására utal”, mikor a francia álláspont szerint „Magyarország fejlődhet azokon az alapokon, melyeket neki Trianonban adtak”. De ami a legfőbb, s a voltaképpen az év szenzációja: Lindberg átrepül az óceánt, Párizsban landol, s „fejedelmeket megillető ceremóniák közt ünneplik” (a néhány nappal később Berlinben leszálló Chamberlint és társát már nem fogadja ekkora ceremónia. (Ez inspirálhatja Juhászt arra a vezércikkére, melyben a dicsőség efemer voltáról elmélkedik.) Szegeden is nagyjából hasonló hírek járnak, bár itt nagyobb a botrány Mészöly Tótágasa körül jöllehet a szerző szatírája minden vélt vagy valós érintettjétől - állásvesztéstől félve - illően bocsánatot kér, s alkalmasint fel is adja darabszerzői ambícióit, amiért e sorok írójaig bezárolag nem kisebb óriások, mint pl. korábban már József Attila majd később Radnóti Miklós részesülhettek áldásos nyelvtudományából. (Juhász élcélődvé szintén hosszán foglalkozik a dologgal.) Szegeden egyébként ékkortájt hírt adnak arról, hogy Tápén hatalmas tűzvész pusztított, a mélykút fúrással elérték az ezer métert, s hogy két órával az esküvő előtt letartóztatták a szélhámós menyasszonyt. Juhász futballcsapata, a Bástya iskolajátékkal győzött Temesvárott, de szomorúbb sporthírként az is olvasható volt, hogy egy játékos „nem tudott berúgni egy tizenegyet - a mentők szállították be a kórházba”. - A Lindberg-ről szóló hírek között szegedi újdonság, hogy földre szállása után két nappal (május 26-án) „repüléséről már eredeti filmet vetítenek a Belvárosiban”. Még egy Szegedet érintő hír. A Kúria helybenhagyta Rákosi Mátyás ítéletét (az egyik védő

József Attila sógora, Makay Ödön volt), s ezzel Szeged kénytelen lett hosszú időre szállást biztosítani neki a Csillagban.

Az 1927-es év mozgalmassá teszi a költő életét. Ontja cikkeket és vezércikkeket. Versírói kedve is gazdagon buzog, szereplésekkel (Ady, Csokonai, Tömörkény évfordulóin) jeleskedik, fellépéseivel költői hírnevét igazolja, pl. a Debrecenben tartott évfordulón az ország első költőjeként ünneplik. Ekkor írja kitűnő Tömörkény tanulmányát a Dugonics Társaság megbízásából, amiért nem is kevés, 1000,-P honoráriumban részesül, de még mindig nyugdíj nélkül él cikkeinek és verseinek csekély jövedelméből. Otthonos a legkülönbözőbb aktuális témákban, ír Károlyi Lajosról, Adyról (többször), Gyóniról, Dankórol, Móráról, Vajdáról, Bartókról, Ibsenről, Gorkijról... Baráti feljegyzések szerint bámulatos könnyedséggel dolgozik, legyen szó politikai vagy kulturális kérdésekről, pl. az ekkor alapított Baumgarten-díjról, vagy olyan várospolitikai témáról is, mint azt legutóbb Péter László emlékezetes Hont-féle vitájában felelevenítette, hogy ti. Juhász már 1926-ban felvetette, 1927-ben pedig szintén szorgalmazta éppen a Trianon című vers megjelenése körüli napokban, hogy - mint írta - :”Szeged is megemberelhetné magát egyszer (mint a kis Salzburg, ahol világgraszoló Festspileket mernek és bírnak tartani), és a nagyérdemű házi kezelés megpróbálkozhatnék itt is megfelelő keretek között egy magyar Ünnepi Játékok rendezésével.” Legtöbbször tanulmányoknak beillő publicisztikájával - egyébként már évék óta - elsősorban fő megjelenési fórumát, a Délmagyarországot magasán az országos átlag színvonala fölött tartja. Írásait olvasva joggal kérdezhetjük, hogy ennek a ragyogó elmének miért is nem jutott méltó hely az ország szellemi vérkeringésében, az országos sajtóban.

Péter László, aki tanulmányokat szentelt Juhász ún. irredenta verseinek vizsgálatára, s már az 1961-ben kiadott kritikai kiadásban nem kevés ellenállást leküzdve minden lehetőt megtett Ilia Mihállyal együtt ezek jelentős részének közléséért, az 1918, december 21-én a szegedi Tűz című folyóiratban megjelent *Dugonics* című versben jelöli meg a költő első lírai tiltakozását az ország területvesztését fenyegető veszélyekkel szemben, s a vershez fűzött jegyzetben - amire aztán a továbbiakban számos esetben utal - magyarázza a vers keletkezésének érzelmi hátterét. A kritikai kiadás azt hangsúlyozza - részben a cenzúrázás miatti óvatosságból is - , hogy „A forradalmak leverése és az 1920.évi békeszerződés után, a húszas évek elején több hasonló nacionalista hangvételű, sőt olykor már irredenta kicsengésű verse jelenik meg, a trianoni békeszerződés igazságtalanságából fakadó, mély keserűséget tükröznek ezek a versek. De ezeknek éle elsősorban a békediktátumot kikényszerítő imperialista hatalmak, s nem a szomszéd népek ellen irányult.” Persze ma már leírhatjuk, hogy a szomszéd népek („tejtestvérek”) politikusaiknak rabló igyekezete semmivel sem maradt el az imperialista hóhérok fagyos bosszúszomja mögött, mint ahogyan a népek lelkesedése sem az ölükbe pottyant „hódításokért”, amit Juhász pontosan érzékelt, s e miatti érzelmeinek hangot is adott. A Dugonicsról írott vers tanúskodik arról is, amit szintén Péter László hangsúlyoz, hogy Juhász a nemzeti ébredést a kultúra példájával elindító író őst idézi a csüggedés ellen, s a *Nemzeti gyász* című cikkében, már a békefeltételek ismeretében (1920.I.18.) - azt hirdeti, hogy, a kultúra fegyverével visszaszerezhetjük, amit a fegyverek révén elvesztettünk De már korábban, a békekonferenciát követő napokban, 1919. február 26-án megjelent *Magyar Weimár* című cik-

kében úgyszólván programszerűen fejt ki a kultúra erejéről vallott hitvallását. Ezt az írását azért is kell idézni, mert benne van az a vezéreszme, mely a trianoni gondolatkörben végigkíséri őt egészen a Trianon című versnek a megírásáig, mintegy az éveken át tartó érlelődési folyamat a betetőzéséeként. A német példát idézi : „ A legyőzött Németország minden hitével és erejével győzedelmes kultúrájához fog menekülni”. Felhozza a német kultúra óriásait, első sorban a weimáriakat , s kijelenti:”Csak a nemzeti kultúra , amelyhez ma Németország menekül vigasztalásért, erőforrásért, nekünk is legfőbb menedékünk.” Majd következnek a magyar példák: „Mert Udvarhelyünk ideig-óráig megszállhatták a román Hohenzollern hadai, de székely népballadáinkat nem foglalhatták le a maguk számára. Alvincen fölverheti az éjszakai nyugalom csöndjét az oláh szoldátészka, de Martinuzzi és Kemény Zsigmond szellemét és emlékét nem pusztíthatja el. Szenicen és Szakolcán katonákat fogdoshat a cseh impérium komisszáriusa, de Komjáthy Jenő és Gvadányi magyarságának marandóságát nem semmisíti meg. A kassai dóm francia gótikája alatt főszege álmát továbbálmodja vezérlő fejedelmünk és vele minden magyar, aki kurucnak született. Szabadkán, a palicsi tó partján a legfinomabb magyar szimbolista költő márványba vésett arany sorai őrzik a magyar álmokat...Szeged, melynek szőke folyója ágyában ama régi király hármas koporsóban alszik, kell, hogy mint a sűrített leydeni palackban, minél több és intenzívebb és erősebb és diadalmasabb nemzeti kultúra szoruljon és férjen és kerüljön a város falai közé, kell, hogy valódi magyar Weimár legyen Szeged, Dugonics városa, Mikszáth és Gárdonyi fészke, Tömörkény tanyája , a legnemzetibb, legmagyarabb.” A "vidéki" Juhász Gyula volt az egyetlen jeles költőink között - a nagybétég Ady leszámitva - , aki vigaszt és erőt próbált nyújtani nemzetének sajnálatosan csak elszigetelten megjelenhető írásaival s alkatától talán idegen, de bátran vállalt politikai szereplésével ezekben a sorsfordító napokban. Vidéki elszigeteltsége okozta, hogy kiállásai nem juthattak el az ország vagy legalábbis a főváros közvéleményéig. A *Dugonics*-vers-dacos ellenállása azonban végigkíséri a trianoni diktátumot követő évek költészetét!

*Ébredj, magyar: e néma érc dalolja,
Mozdulj, te föld, mert a magyar bókorra
Fészket ma vércse, ölyv és kánya rak.*

*Ha nem volt jó az ágyú és a puska,
A hont nyelv zenéje égbe zúgja ,
Hogy szent jogunk van itt a nap alatt!*

Ezzel a verssel együtt jelent meg *A madár fiához* című prózai írása is, melyet annál inkább érdemes idézni, mert jellemzően mutatja Juhász főbb említett magasrendű nemzeti költői öntudatát a szellemi megzavarodottságnak azokban a napjaiban, mikor mások még fejvesztetten , kétségbeesve vagy apátiába zuhanva hallgattak. Babits pl. *Az igazi haza* című írásában a háza vagy emberiség dilemmájában vergődik s lényegében lemond a hazáról. (Mint később tapasztaltuk, ezt követelte majd a „szocialista internacionalizmus” is.) De Juhász Adyhoz hasonlóan kezdettől fogva azt az erőt kereste a nemzeten belül, amely képes lehet legyűrni és feloldani a tragédiát. A belgákra emlékeztetve, akik a német betörés után Verhaeren és Maeterlinck szavával felrázták a nyugati világot, mozgósítva őket maguk mellett a végveszély ellen, Juhász „Szeged, Debrecen, Nagyvárad, Kolozsvár, Cegléd és a többi magyar város szellemi gárdáját” hívja demonstrációra a világ színe elé, mert

szerinte a főváros hazai és külföldön élő szellemi nagyjai ezt nem teszik, hiszen „Budapest azzal van elfoglalva, hogy Péchy Erzs szeretője volt-e a pármái hercegnek”. Még mindig 1918 végén, de már az iszonyú országcsönkítés vége felé írja, Hugó Viktort idézve a reményt ígérő sorokat: „Hinni kell és várni, mint a franciák tudtak Elzász és Lotharingia elvesztése után /.../ És ha igaz, hogy Magyarország tragikus ország, ha a magyar nép a világ Krisztusa (saját kiemelés, K.M.), éppen úgy igaz, hogy tragédiái tették nagygyá, szenvedési tettek ellenállóvá és krisztuskodása Kálváriáin tündökölt föl leghatalmasabb ragyogással e nép életerejének művészete , igazának örökkelvőségére”. E sorokon már átsüt a költő mérhetetlen fájdalma, melyet a „tragikus ország” akkor átélhetett. A történelmi helyzet érzékeltetésére idézzük fel az eseményeket: 1918. november 7. Megszületik a fegyverszüneti egyezmény. Még alá sem írják, a csehek már másnap átépik a határt. (Ne feledjük, még 700000 magyar katona van fegyverben, a csehek kb. 4000 emberrel indulnak hódító útjukra!) 1918. november 19. A szerbek megszállják Szőreget és Újszegedet, 1921. augusztus 19-ig maradnak. November 20-án megalakul a Román Nemzeti Tanács (Jászi ingyen vonatot biztosít a Balászfalvára utazó erdélyi románoknak.) Állásfoglalás „Nagy Romániához” való csatlakozás mellett : Erdély, a Bánát, Arad, Bihar, Szatmár és Szilágy megye, valamint Békés, Csanád és részben Ugocsa megye a szerény területi igény, aminek csak a szerb mohóság szab határt, főként a Bánát miatt. (A románok étvágya 23 évvel később ismét feltámad, akkor/ 1941/ a német benyomulás mellett is csak keservesen megszállt Odesszában plakatírozták ki: „Odessza, a román birodalom része”). Legfőbb szövetségesünk, a monarchiában testvérországunk, mely miatt háborúba kényszerültünk, milliós embervezetéseget szenvedtünk csupán elesettekben, nem beszélve a rokkantak , árvák, özvegyek százezreiről, az anyagi összeomlásról, a szenvedések beláthatatlan mélységeiről, a Habsburg „fegyverbarát” ujdonsült államtanácsa, nyilván a közös véráldozat nagyobb dicsőségére már november 17-én bejelentti területi igényét Nyugat-Magyarországra. November 25-én a Szláv Nemzeti Gyűlés (Újvidéken!) kimondja a délmagyarországi megyék „csatlakozását” Szerbiához. (Eszünkbe juthat a történelem osztó igazsága: Átélhetik most - kevesebb joggal - Koszovó miatt a mi akkori fájdalmunkat!). December 24.: Karácsonyi ajándékként a románok megkapják Kolozsvárt, január 1-jén pedig már a csehek is Pozsony utcáin grasszállhatnak. Közben a franciák, a nagy igazságosztók sem tétlenkednek, hogy megakadályozzák a szerb és román acsakarkodók marakodását, közöttük demarkációs vonalat létesítenek - mint Juhász írja -, áfrikai” katonáikkal, Szegedet is megszállják méghozzá talán a város szerencsésére a vérzivataros napokban.1919. január 18.: Megnyitják Párizsban a békekonferenciát. Ismeretes, hogy kezdetben milyen illúziók támadnak a wilsoni pontok körül hazai körökben is.(József Farkas *Illúziók és valóság* című könyve dolgozta ezt fel). Juhász is - kétségek között bár - bizakodik valamilyen igazságosabb békében, *Magyarok, szerbek, emberek* című (1919. január) cikkében a nemzet sorsa miatti aggodalom mellett olyan szolidaritásról álmodik, mely ledönti a sorompókat, összetöri a szuromyokat és megcsinálja amit ezer háború és millió áldozat nem tudott : a munka és az alkotás szent szövetségét, ahol nincsenek kis népek, nagy népek, *csak népek vannak”*

• A kor magyarsága számára úgyszólván felfoghatatlan volt, hogy egy ezeréves országot akár a vesztes háború következményeként is oly égbekiáltó kegyet-

lenséggel feldaraboljanak. Juhász jóhiszeműsége annál is inkább érthető, mert ő, - voltaképpen Ady hűséges harcostársaként - mindinkább háborúellenes álláspontra helyezkedett. Már egy 1916-ban kiadott háborús antológiában mindkét harcoló felet egyformán bűnösnek tartja (*Notre Dame de Lorette*), *Anyák* című versében holtakon és bénákon görgő fekete hintónak nevezi a győzelmet, s a *Vérző temető*-ben megfogalmazza gyönyörű békefohászát a *Letészem a lantot* stílusában:

*Mikor pihensz, világvihar,
Vén föld, mikor léssz jó anyánk,
Szülő, ki játszadozni hagy,
És dajkadallal ringat át
Az éjbe, hol szűz, tiszta fényt
Mosolyg a hold, az égi bánat,
S nem sápad el, látván a vért,
Mely temetők ölébe árad!*

De a béke óhajtása jegyében születnek meg olyan nagyívű háborúellenes versei, mint az 1918-ban írt *Gabriele d'Annunzionak*, illetve a szegedi ún. házi-eredetű rettenetes vérvésztéseit sirató *Negyvenhatosok*. Ez utóbbi részletesebb elemzést is érdemelne, de itt talán csak annak hangsúlyozására van idő, hogy a háborús áldozatként meghalt osztrák *Georg Trakl Grodek* című világhíres verse mellé állítsuk, melynek méltó párjaként szólaltatja meg ő is a roppant fájdalom izzó lángját, a megszületetlen utódok jajpanaszát.

*Ó, ti fiúk, barnák, szőkék, ti Szegednek hősei, árvák
Hol van a lant, a babér, mely dalol és koszorúz?
Északon és délen, keleten, nyugaton, e világnak
Minden táján sírolok áll s nevetek!*

*Mind csöndben szunnyad, s álmát álmodja a holt
ott
(Elfáradt gyermek mostohaanyja ölen)
Hús Tisza partjáról, hol a szürke füzes szomorún
leng,
Nagy jegenyék dala zsong, szőke akác mosolyog,
Hol Dugonics búsong, Dankó muzsikál, és méla
Tömörkény
Darvadozik anyaföld csendes eressze alatt,
Hol kis házak előtt, ha vasárnap alkony barnul,
Úlnak a jó öregek, égnak a makrapipák,
S várnak a szép eladók pötykén kívülrül az ablak
Százszorszépei közt és violái mögött,
S várnak néma, sötét sorban, síró szemmel, feketé-
ben,
Fájdalmas szüzek és bánatos édesanyák.*

1922. év halottak napjára jelenik meg *Halottaink* című gyönyörű elégiája, melyben a z ismert juhászi szomorúság megréndítő gyászával mond keserű ítéletet a borzalmas háború esztelen vesztésein:

*Ily aratásod nem volt, s ne legyen
Öreg Kaszás e földi téreken.*

*S míg annyi gaz és annyi gyom maradt,
Elvittél sorra szépet, fiatal!*

*Húszéves lángeszt, férfit, aki ép,
És nem pótolád őket semmiképp.*

*Két kézzel vágtaal rendet, s rend helyett
Csak gyász, nyomor és inség született.*

*Özvegyek, árvák, fájdalmas anyák
Vert tábora néz vérzőn, sírva ránk,*

*A kegyeletnek pislá mécsé ég,
S betegem virraszt az emberiség.*

*Halottaink közt legnagyobb halott,
Közös anyánk, hazánk is ott van, ott!*

*A dús, a boldog, drága szép haza,
Ma csonka, béna, vérző és kusza.*

*Nincs annyi könny, mely méltón elsirat,
És sebeinkre irt ad és vigaszt.*

*Ne is legyen! Szót, könnyet már ne ejts,
Magyar, virágod egy a nefelejcs!*

*És addig nem lesz élet, béke sem,
Míg föl nem támad ő, győzelmesen!*

Meglepően letisztult hangon fogalmazza meg háborúellenes kritikáját még 1926-ban is *Az ismeretlen katona* című versében, mintegy összefoglalva az egymás ellen kijátszott milliók értelmetlen halála fölötti mély humanizmusában fogant ítéletét:

*Én nem ünneplem őt, én átkozom
Vezéreit, kik vérmezőre vitték
Fiatal testét, ifjú álmait,
Szabad jövőjét, boldog büszkeségét,
Idegen célért, idegen pokolba.*

*Én nem ünneplem őt, én jól tudom,
Hogy mily barlangban főzték azt a mákonyt,
Melytől bódultan tántorgott a nép,
És innen és túl vér a vérre támadt,
És innen és túl a halál tanyázott.*

*Én nem ünneplem őt, a sírokon,
Melyek a földet dúsabban borítják,
Mint a vetés, nem taposok gazul,
Halálukért hirdetve új halált,
De vallom és hiszem, hogy szent az élet,
Szent, szent, százszor szent. Amen.
Úgy legyen!*

Juhász fokozódó háborúellenes kiállása egyértelműen az osztrák szoldatészka vezénylete mellett, a Habsburg érdekekért hozott mérhetetlen magyar áldozathozatal értelmetlenségének felismeréséből táplálkozik, s költői és publicisztikai megnyilatkozásai - elsősorban a forradalmak után - ebbeli véleményét tükrözik. Nézeteiben egyre inkább összeforr magyar költő voltának hangsúlyozása a tragikus nemzeti sors ügyének vállalásával. *"Költő vagyok s magyar, Nem érdem ez, de szent kötelesség és szent fájdalom"* - jelenti ki büszke öntudattal. *"Ember lenni s magyar: tisztelelet és becsület!"* - hirdeti az évtizedekre tiltott *Magyar...* című nagy versében. Magyar László a *Reggel* 1927. június 7-ei számában (három nappal a Trianon -vers megjelenését követően) megható beszámolót ír Juhásznak alkalmasint egyetlen olyatén érzelmi kitöréséről, melynek szemtanúja volt. - „Kulturünnepély volt Szegeden - írja -, eljöttek a kultuszminisztérium küldöttei is, és az ünnep hajnalban az egyik tiszai regatta-csónakházban végződött/.../A költő a csónakház korlátjára hajolva nézte a suhanó vizet/.../ Egyszer csak azt látjuk, hogy ...szeméből patakszik a könny /.../, befutott a csónakházba, odaállt a kultuszminiszter képviselője elé. - Mondja meg a gazdájának - mondta izgalomtól elfúló hangon - ,hogy hiába vették el a nyugdíjamat, hiába akarnak kirúgni a magyarságból, leköpdösve, megrugdosva is magyar maradok". - Csak ilyen

öntudatból fakadhattak fel a trianoni döntést követően ezek a szavak: „Én hiszem és vallom, hogy a magyarság küldetéssel van itt e földön, nagy, szent, örök, végzetes eleve elrendeléssel, és hogy hivatását, az isteni parancsot, be fogja tölteni magyarul és emberül Csak magára számíthat, de az egész világnak tesz szolgálatot, mint mindig hosszú és dicsőséges története folyamán. Első volt, amely kivette részét háborúból, forradalomból, első legyen, amely békét, rendet, harmóniát és önmagán is nyert diadalmat hirdet a világnak.”

Juhásznak a békeszerződés életbe léptét követően, világos képe volt a bukásba torkolló útról, és számos írásában, különösen a bámult és Petőfi mellett a legnagyobb tartott Adyról írt emlékezeiben és méltatásaiban tért ki az okok értelmezésére. Legjellemzőbben az 1927. november 16-án megjelent *Az ötvenéves Ady*-ban: „De a vezető politikusok vagy vakok voltak vagy szürke hályogosok, és a költőt üldözték, aki új Kasszandra volt.../ Az idegen szellem, az idegen célok, az idegen hatalom zsarnokságát jóval a háború előtt látta, tudta, jajgatta Ady. Hiába, hiába, hiába! Ő volt talán az egyetlen, aki halálos biztosan megjövendölte a magyar halált. 1914. júliusa előtt úgy remegett ez a finom és nemes, ősi őstönű magyar lélek, mint a szeizmográf a földinduláskor. A magyar Jeremiás a pusztába kiáltott, a hatvanhetes kiegyezéses, rövidlátó vezérek vitték a magyart a háborúba, a halálba, a pusztulásba, idegen szóra, idegen érdekekért.../ Ő nem tudott beállni abba a kórusba, amely magyar jövődőt várt attól a háborútól, amelynek hadai élén Ferenc Ferdinánd szellemé járt.”

Háború- és Habsburg-ellenes beállítottsága mellett szólni kell még Juhász egész költészetének meghatározó jellegét adó szociális arculatáról. Péter László úttörő tanulmányai kimerítően tárták fel ezt. S talán illő itt megjegyezni, hogy ő, mikor Juhász emberiségéről és magyarságáról írva a költő eszményi szocialista és törhetetlen hazafiúi meggyőződését tárgyalja, s hangsúlyozza következetes szocialista hitének értékeit, megható példáját adja egy méltatlanul üldözött és meghurcolt tudós tiszta emberségének, aki tántoríthatatlanul követi eredendően vállalt plebejus elveit, leleplezve azt a szegyenletes hajsztát, melyet ellene évtizedeken át folytattak. Az elmúlt korszak nemzeti eszméket lekicsinylő, sőt megvető és üldöző szellemisége úgyszólván lehetetlenné tette Juhász valós költői értékeinek az oeuvre teljességében való felmutatását. Erőszakos dichotómia jött így létre, hogy hazafis vagy szocialista költészet-e az övé. Az oeuvre egészében ma már nyilvánvaló, hogy ez a kizáró kettősség nem csupán nem létezik, de egyenesen méltatlan Juhász költői nagyságához. Juhász fenn hirdetett eszményi elvei az embelei egyenjogúságról, a tiszta demokráciáról, a szociális igazságságról, az emberiséget felemelő munka szent voltáról egyszer s mindenkorra tisztázták ezt a kérdést. Az 1925-ben írt *Emberi hitvallás* s a két évvel későbbi *Trianon* igazságesezménye tanúskodik erről. S ha költészetét éppen ezen a talán kényesnek látszó ponton vizsgáljuk, amikor hazája döbbenetes tragédiája és szociális elvei ütközhetek volna, mintha az egyik kizárhatta volna a másikat, éppen a legteljesebb harmóniát találjuk megjeleníteni a tárgyilagosság mérceje alapján. A két oldal egysége, teljes egybeolvadása *A tápai Krisztus* című versben, ebben az egyesek szerint „legnagyobb” Juhász versben mutatkozik meg legtisztábban, ahol az egész nép, de mindenek előtt a jogokból, az anyagi és szellemi esélyegyenlőségből kizártak nevében és szószólójaként hirdeti sorsát „öt szent sébével” vérző letiport hazájának. Juhász szerint – s ez kitetszik minden sorából – nincs népszerűtet nélküli hazaszeretet („Csak az bitang és az

hazátlan/, *Ki here módra él magában*”). Eszmei egységről, szétválaszthatatlanságról van szó és csupán tematikus elkülönülestről, mikor hazafias líráját és „*a szenvedő mind egytestvér velem*” jegyében született verseit olvashatjuk. Mondani is fölösleges, hogy különösen egy olyan élményköltészetben, mint a Juhász Gyuláé, a témák és variánsaik sokfélesége uralkodik. Ami egységbe foglalja őket, az a költő eszmei teljessége („kompakt” volta), hitének mélysége, lelkeinek különleges érzékenysége. Juhásznak az a lényét átható tulajdonsága, hogy hazáját szívében mindenek fölé helyezi, abból nyeri példátlan erejét, hogy ő a haza fogalmában, „a magyarság sorsában”, a történelmi hagyományoknak, a kultúra folyamatának, a nemzeti léte- teremő és fenntartó erőnek az egységét látja, s ami ennek harmóniáját sérti, legyen az a belső elnyomás, bármiféle jogfosztottság és emberi kiszolgáltatottság vagy akár külső fenyegetettség, egyszóval, ami a a nemzet egyetemes felémelkedését akadályozza, az számára elítélendő és elvetendő. Juhász *Új vallomás* című himnuszát évtizedeken át úgy magyarázták, mint a költő „hitvallását a munkásosztály ügye mellett”. Pedig a költemény sokkal több ennél. Egyenes folytatása a Himnusz az emberhez igen korai versének. Juhász itt a legszen- tebb emberi vagy, a krisztusi igazságosságban gyökerező, talán csak Petőfi és Tolsztoj álmaiban létező humánumból beszél; ő, aki „Petőfi eljövendő orszá- gáról álmodik”, tagad mindent, ami emberellenes, márpedig a „létező szocializmus”, igencsak megta- gadta azt az „egyetlen hitet”, hogy „szent az élet és szent az ember.” „Én elmegyek, de az igazság él és győz, az igazság, amelynek szenvedő és harcoss élet- emet áldoztam a hamis és siker kilátása nélkül” – írta élete tanulságaként.

Juhász csalódott a forradalmakat követő rendszerben, a „császár nélküli Habsburg-restaurációban”, ahol minden úgy folytatódott, ahogyan a háború előtt abbamaradt.

A Trianon vers keletkezése körüli napokban *Magyar Bizánc* címen a rangkórság és szolgálalkúság elfajult, undorító szelleméről ír: „A kultuszmi- nisztériumból hivatalos leveltel intéztek a Petőfi Társaság elnökségéhez, és levelben Petőffynek szólí- tották a társaságot, mert a közönséges Petőfi valószí- nűleg derogált volna a magyar kultúra előkelő intéző- inek. De hiszen ezt nem is lehet csodálni, hiszen a Petőfiről elnevezett irodalmi társaságnak egy valóságos kegyelmes úr az elnöke...” Ti. az a Pekár Gyula, aki - nem személyesen - ez is derogálna neki - elutasít- ja Juhász javaslatát, hogy emlékezzenek meg Adyról születése ötvenéves évfordulóján a Társaság ülésén. Juhásznak éveken keresztül százával olvashatók javí- tó szándékkal és naprakész szaktudással írt kritikái a korszak anomáliáiról: „Egységes csönd uralkodik ma ebben a csonka országban, amelynek csonka a lelke, csonka a hite is és az egész élete. *A rab golyák orszá- ga lettünk*, és a rab golyák ott gubbasztanak a palánk lábánál, és várják, hogy kinő majd csonka szárnyuk” Majd így folytatja: „Nem veszitek észre, hogy megál- lott ezen a földön minden bátor és szabad lendület...? Ez az ország kísértetiesen kezd megint hasonlítani arra az országra, melyről átkozott-áldott Ady Endre a legfájóbb és legmélyebb vallomását zokogta” Mindezeket szükségesnek láttuk felvázolni ahhoz, hogy *Trianon* című versének szélesen terjedő hold- körében jobban eligazodhassunk. Itt azonban vissza kell térnünk az előzményekre, melyek a *Trianon* című vers megszületésének útját jelölik. A Dugonics című vers után, 1920. január 21-én jelenik meg a Délmagyarországban *Magyar Straszburgok* címen, gyászkeretben az akkor már elcsatolásra ítélt váro- sokról szóló versciklusa. *Pozsony, Máramarossziget,*

Nagyvárad, Szabadka, Újvidék, Csáktornya szerepelnek itt. Később jelenik meg Arad című verse. Péter László ezeknek a Hárfá c. gyűjteményes kötetben már Városok ciklussal megjelent verseknek három jellemzőjét hangsúlyozza: Juhász döbbenetét - aminek elsőként ad hangot, 1920 januárjában értesülve a júniusban életbelépő békeszerződés feltételeiről; továbbá „saját ifjúságának gyakran szomorú, fájdalmas, ám az emlékezésben mégis megszépült idézését” s végül „a magyar történelem és irodalom emlékhelyeinek siratását”. Talán mindennek hangsúlyozása képpen hozzáfűzhetjük, hogy az elvesztett városok neveinek versek hosszú sorában, éveken át ismétlődő idézése, szüntelen emlegetése a költő szívébe kiolthatatlanul megtelepedett gyász soha többé ki nem alvó gyötrelméről vall. Mintha összefoglalni is akarta volna az elvesztett városokról szóló benyomásait az 1924-ben írt Ballada a honi tájakról című versében:

Ó, mennyi szép ó, tarka város,
Dómmal, mecsettel ékesen
Tündöklék völgyön és hegyen,
És mennyi poros, mennyi sáros,
Mégis magyar táj bánatához
Illó ez, és kedves nekem.
Az egyik szép, mert ott születtem,
A másik, mert szívem hölgye járt ott,
És van
Város, hol még nem láttak engem.

De elmegyek, hiába állít
Tilalomfát ma végzetünk,
És bár napunk most éjbe tűnt,
Meglátom fényben még csodáit
Minden tájadról, miket áhít
A vágyam, bár ma elorozták,
S csonka
És béna koldus ez az ország ...

Herceg, idegen, aki sorsát
Látod, s hogy a könny óceán itt,
S minden szívben harag parázslík,
Tudd meg:
Kigyúl, s Fénix lesz Magyarország!

A versek hosszú sora, kezdve az 1919 áprilisi keltezésű Emlékek útján-tól az 1928-ban írt Gyorsírásig, illetve az Alföldi művészeti, sőt talán még az 1934-es Mikes címűig szemléltetik azt a folyamatot melyben majd a Magyar... és a Trianon címűek, mint kiemelkedő alkotások megszületnek. Ha úgy tetszik akár a trianon-témát keretező két versnek lehet tekinteni az 1920 februárjában, a franciák kivonulása után írt, még bizakodó hangú Szegedi ódát, melyben először írja le az akkor keletkezett híres jelszót, a „Nem, nem, soha!” és az 1928-ban, ugyanezzel a jelszóval végződő Gyorsírást, melyben már - másfajta bizakodással - a „tudás, művészet szavával” hirdeti, hogy „Nem győzhet a bitör. Nem, nem, soha!” Kifejezetten a trianoi diktátum kiváltotta érzésből 1920. májusában született A békekötésre című vers: A végsőkig való elkeseredés és indulat hangján kiáltja oda az ítélethozóknak:

Kardom letettem, várok, dacolok,
Az Isten él, és a vén föld forog,
Mene, Teke!, Fárezs: fölírva van
Bitang hódítók plotáiban.

Már reng a föld, már villámlík az ég,
Lesz itt ítélet, harag napja még,

S világok romján, tűnt gazok felett
Én még hozsannát énekelhetek.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy Juhász valóban, mint a népe költője, az egész magyarság nevében és helyett mondta ki ezeket a szívettépő, a felfoghatatlannal feleselő, reményért esdeklő szavakat. De hogyan is lehetett volna másként feldolgozni azt az újabbskori európai történelemben talán csak Lengyelország felosztásához mérhető gaztetet, melylyel Magyarországot sújtották; azt a döbbenetes részvétlenséget, mely ekkor - mint aminek Juhász ugyancsak hangot adott - hazáját körülvette. A sirva dacba forduló hang folytatódik aztán az Arad című versben, ahol először írja le a majd számtalanszor ismétlődő csonka jelszót („Köszönt a csonka Magyarország/, S tört lobogóját lengeti neked/, mely fátyolos, mint az októberest.). De már ekkor, így az Ének Arany Jánosról soráiban, mint az Aradban is, próbálja táplálni a hitet a reménytelenben:

Csillag esik, föld reng, jött éve csodáknak,
De a folyók folyának, de a hegyek állnak,
És még a mienk ő,
S míg ily Aranyunk van, nincsen itt elveszve
A remény, az élet, az Ige, az Eszme,
A magyar jövőndő.

Ugyanez, a kultúra erejébe vetett hit, a jobb jövőért sóvárgó vágyakozás visszhangzik a Beethovenhez című versben:

Beethoven, ki magasság és mélység sasa voltál,
Világokat suhintó egyetlen szárnyacsapással:
Dicsőséged egébe tekint egy csonka ország,
S a sírok ormain köszönt ma muzsikával;
Mert emberi jogok, szabadságok, remények
Nemés zenésze, nekünk testvérünk vagy, s ha téged
Ma ünnepel e nép is, magasztos szent dalodban
Rab milliók szívének egy vágy összedobban!.

Az 1920-ban, Beethoven születésének 150. évfordulójára írt, akkor öccse szavalatában is elhangzott verset 1927-ben Óda Beethovenhez magyar változatokkal címen niebelungizáló alexandrinusokban úgyszólván megismétli, záró soráiban az Örömóda üzenetével: „Lesz még egy ünnep itt, szabad, nagy Magyarország!” Itt is érdemes figyelni Juhász nagyon tudatosan megválasztott jelzőire, mindenekelőtt a szabad szavára. Nem lehet ugyanis eléggé hangsúlyozni, hogy Juhász nem volt beletörődve egy pillanatra sem a „Habsburg-restaurációs”, királyságot majmoló, anakronisztikus földesúri, koldus ország antidemokratikus rendszerébe. Az ő „álmainak hona” („Petőfi eljövendő országa”) a százszor leírt, következetesen hangoztatott „szabad Magyarország” volt, hite szerint csak a jövőben, a majd valamikor létrejövő haza, melynek - mint vallotta - egész életét, minden költői törekvését áldozta. 1920-ban írt verseit a Magyar karácsony legendája zárja, melyben „a gyermek az anygyallal száll

Gyászos ormaidra, szegény Magyarország!

És a szent, örök fát emelve magasra,
Pozsony, Kassa, Várad fölött lobogtatja,
Kolozsvár, Arad és Szabadka világol
Betlehemi fényben a karácsonyfától

Nefelejcs című, később kötetként is választott, Endrődi Sándor sírjára írt versében „csonka Magyarország szegény, bús hegedősének” nevezi magát, s a Petőfi szellemének címűben, mint az

Aranyról írottban, a nagybetűs Jövő felé fordulva az ő szellemük erejét keresi, mint majd a hasonló címen írt második versben is, s ennek ismételt fölmutatása zeng majd fel elégikus-himnikusan, Kossuth szavaihoz kapcsolódva a *Trianon*-ban is:

*Te jársz a szélben, a Kárpátok ormán,
Maros haragos árjában dalolsz,
Te vagy a villám és te vagy az orkán,
Mitől remegve búvik a gonosz.
Te vagy a mámor Tokaj óborában,
Mitől új költő új ígét terem,
Te vagy e csonka ország szent integritása,
Múltból jövőbe zengő izenet!*

*Mit adjak én neked, hű áldozó pap,
Lelkem szűzét, vágyam fehér lovát?
Halvány e versem, mint a hold fogyóban,
Soha nem érzett bánat karol át.
Mint gyöngye repkény az erős juharfát
Ölel ma téged, te égig nővő,
Örök virágzó, miként Magyarország,
Ki győzni fogsz, mert te vagy a Jövő!*

A vers közel állhatott a költő szívéhez, hiszen – bizonyára nem véletlenül – kétszer is előadta, egyszer a Dugonics Társaság Petőfi ünnepén, majd Makón, ahol a Reggeli Újságban is megjelent, Espersit Jánosnak ajánlva, így: „*aki legjobban érzi és tudja ma e vers igazát*”. Mint ez egyébként Juhász számos Petőfi nevéhez kapcsolódó verséből kiviláglik, bennük, ha úgy tetszik, szimbolikusan, egyértelmű vagy rejtett utalással mindig a nemzeti eszme magasztossága és a Petőfiben éppúgy, mint Juhászban meglévő („*Ne féljetelek, szegény, jó emberek/ Jön rátok is még boldogabb jövő*”, *Mindig is a szegények költője voltam*) a szegény, elnyomott milliók melletti elkötelezettség hitvallása fogalmazódik meg. Amikor azt hangsúlyozzuk, hogy Juhász hazája iránti érzései és „*Petőfi eljövendő országa*”, iránti vágya az élet és az ember nevében a „*szabad jövődért*” („*Ki a sötét odúkból fényre vágyva/ Majd győzni fog a földön nemsokára!*”) teljes összhangban van egymással, akkor az ún. kettősségnek erre az eszméi egységére gondolunk. Az 1922-ben írt versekben (éppen a *Petőfi szellemének* környezetében) különösen megmutatkozik ez. Nem is csupán egyetlen versen belül, hanem úgy is – ami magától értetődő –, hogy tematikailag szétválik a két gondolatkör, ám eszmeiségében teljes közöttük a harmónia. Mondjuk ki, hogy Juhász Gyula úgy volt – Ady mellett és után – a magyarság legnagyobb nemzeti költője a XX. században, mint aki személyes sorsában mellőzötte és szegényen, mégis állhatatosan és töretlenül vallotta és hirdette nemzete kisemmizettjeinek igazát is. Ekkor – áprilisban – jelent meg – az elmúlt érában természetesen tilalommal sújtott – *Jelen és jövőd című verse*, *Anyá és Gyermek* párbeszéde formájában. Az Anya jajongása, panasza a nemzet sorsán érzett fájó kiáltás:

*Nézd, csonka lett a testek legdicsőbbje,
A magyarok hazája, mi hazánk.
Nézd: szent palástján kockázik a dőre,
És ellenség lett rokon és barát.
Halld: egy világ ujjong az ősi hantón,
És temetőnek is szűk a magyar hon!*

Fájdalma a kétségbeesésig viszi, hiszen „*szívébe tört orozva vágta*”, s azt kérdezi Arany ritmusában Petőfi reminiscenciával, hogy van-e itt vigasz egyáltalán: „*Hogy Istenét ne kelljen káromolva/ Tagadni s frigyre lépni a pokollal*”. A *Gyermek* válaszában

mégis megfogalmazódik a költő tudatosan vállalt vigasztaló biztatása a felemelkedés ígéréssel:

*Édesanyám, mi fölönvünk mind,
Mint ősz avarján jegenyék,
És régi erdők szent erőit
Arasztjuk a földünkre szét!
Nézz ránk, mi a jövő vagyunk,
Most nyílik szívünk és agyunk,
Nézz ránk: mi ifjan, bízva, lásd,
Már kezdjük a honfoglalást!*

A párbeszéd az Anya Ady hitét idéző szavaival zárul:

*Borulj szívemre, így most összedobban
Múlt és jövőd egy szent fájdalomban,
Szent fájdalomban és örök reményben:
Hogy az igazság nem vesz el az éjben.
Mit a jelen, a pártos, gyáva, gyöngye
Mint pajzsát a futó, úgy eldobott,
Ti viszték a győzelmes jövőbe,
Új ifjúság, hívó, új harcosok!*

Közvetlenül ennek a versnek a szomszédságában olvasható *Hiszek* című verse, melyet a Munkában közölt. Itt ugyanazt a hitet hangoztatja (ugyanazzal a szenvedéllyel), mint amott, a *Jelen és jövőd*ben a nemzeti kilátásairól. Az új hit papja, a szegények reményének hirdetője ő, s mintha emlékeztetni akarna költői programjaként vállalt hűségére, írja:

*E koldus földön, vér és könny között
Gazdag hitünkkel várjuk a jövőt.*

*A rongyaink zászlója fölragyog,
Rátűznek vígan felkelő napok.*

*A nyomorunk zsoltára messze zeng,
Ma még panasz, de holnap győzelem!*

*Az új hit papja, várom az Urat:
Jőjj el, világot bíró Öntudat!*

Juhász tehát nem mond le, nem teszi félre szociális meggyőződését sohasem. Az előző vers Anya szavaiban is ott van a kérelmelhetetlen társadalomkritika a nagybetűs igazságot eldobó „*pártos, gyáva, gyöngye*” jelenről. Ekkoriban még gyakran lépett föl munkások előtt. (Szerepelt persze a fővárosban is a Petőfi Társaság rendezvényén Pekár és Herczeg Ferenc társaságában, de ezek a szereplések, mondhatni, önéletrajzából is fakadtak, amiről nem igen mondhatott le az ellene indított durva támadások idején.) Hódmezővásárhelyen pl. Csokonairól és Petőfiről emlékezve adta elő a *magyar múlt* című versét., a „*csüggedőn boldog jövőbe néző*” Csokonait emlegetve, s Petőfit, „*aki minden szolgánépről/ Tördelte jármát véres harcmezőn*”. Hasonló gondolatkörben íródik ekkor verseinek egész sora (*Mindenkiért, Baross Gábor emlékezete, Adyra gondolok, Berzsenyi: „Ki itt a költő és magyar, ha ő nem?”* – ezt csak saját magára érthette; *Középkor, A „Győzteseknek”, Szikratávirat, Tömörkény asztalánál: „Mert a vizecske se a régi most/, A másik partján se a régi poszt./Hef, Pista bátyám, jobb a föld alatt/, De még kiísszuk ezt a poharat”, s az év végén született nagylélegzetű Magyar...) Kevéssel előtte (november 27-én) jelent meg a *Magyar áfium*, mely *turánias* hangnemében a teljes lemondás, a vörösmartys nincsen remény kétségbeesett hangja, a teljes apátia filozófiájával:*

A házi áldásom fáradt lemondás,

*A köldökömet nézem bűvölni,
Míg gongútés közt kallódnak az órák,
S a bú dohányát árván füstölöm.*

*Eszembe jutsz vén ősom, Gyula táltos,
Fehér lovak szűgyébe kést döfő.
Én a magam szívét tépem, s az álmos
Ködök közt várom: lesz-e itt jövő?*

Így feleselnek lelkében a vágyott, nagybetűs Jövőt és a kiábrándult hangulat kisbetűvel írott jövőt emlegető versei. Nem meglepő, hogy az ünnepélyes hangvételű, Juhásznál ritka disztichonokban írott Magyar... is a reménytelenség, szomorú hangütésével indul:

*Árva vagyok, szomorú, keserű árvája e földnek,
Eltaszított, kicsúfolt, porba tiporva síró.
Árva vagyok, a világ árvája, s hiába panaszolom
Bánatomat, nem hall és nem is ért a világ.
Mind rajtam tapos, és rajtam fent bosszúja kését,
Kiknek a cenk vaksors most diadalmat adott.
Régi barátaim és mind, mind akiket segítettem,
Hogy szabadok legyenek, s éljenek újra tovább,
Mind, akikért pajzsul tartottam testemet egykor,
S ontottam pazarul véretem, im, letagad!
Meztelenül, iszonyú láztól borzongva, úgy állok,
Az elemek viharát túrva, mint Lear, a király!*

Aligha volna lehetőség a továbbiak idézésére ebből a kor egész hangulatát, a mélyen átértett aktuális helyzet teljes háttérét felvázolni képes történelmi tablóból, melynek megfellebbezhetetlen hitelét a minden betűjére érvényes racionalitás adja, s aminek igazságértékét az azóta eltelt közel egy évszázad igazolta. Juhász itt bizonyítja, hogy ő valóban a nemzet első számú költője, hiszen rajta kívül más erre a feladatra, a nemzet egésze érzelmeinek történelmileg hiteles, magasrendű líraisággal megfogalmazott kimondására nem vállalkozott. s hozzátehetjük, hogy nem is tudott. Ez a vers az első lírai összegző számvetés a szörnyű történelmi sorsba kényszerült ország helyzetével, mely a logika erejével, a szenvedély fojtott hangján, hatalmas öntudattal, erkölcsi magabiztosságával és tisztaságával a Szózatához méltó emlékedettséggel kiáltja fájalmát a *népek hazája, nagyvilág* közönybe dermedt arcába. (Fáj, fáj, szörnyen fáj"- jajongja) s fölbebezz a „szabad emberiséghez”. Nem akárkinek, hanem annak a szellemóriásnak a nevében, aki „e világ minden rabszolgakésersé helyébe, /Egy szabad emberiség tiszta dalát dalolá”. A verset záró szakasz pátosza „tiszta gyermekhitével” a krisztusi igazságvárás magasába emeli, „Petőfi imáját”, a „százszorszönt egy szabadság himnuszát” kínálva zálogul. A költemény elragadtatott hangon való befejezését nyilvánvalóan a költő reményt tápláló szándék magyarázza, ami összhangban van a már említett, úgyszólván programszerűen követett törekvésével a nemzeti csüggedés ellen. A vers mégsem tudja leküzdeni alapvetően borúlátó hangját, ami azonban csak hitelét növeli, s éppen ezzel válik alkalmassá a letargiába süllyedt ország vigasztalására. Ez a vigasztaló szólam jelenik majd meg a két évvel későbbi, már emlegetett *A tápai Krisztusban is*, melyben népi színezetű katolicizmusát szocializtikus eszményeivel ötvözve vállal sorsközösséget - mint a vers Krisztusa, „a szenvedő, vérző falusi szent” - az „ősi néppel”, mely „az ősi föld zsellére” csak s „várja az időt, mikor a föld majd néki is terem”. Baróti szerint: „A Szeged vidéki parasztság művészeinktől eddig még soha nem látott katolicizmusa, az alföldi táj reális színei, a szociális igazságt-

lanság bátor kimondása, melyek Juhász költészetének értékét adják, itt együtt és tökéletes összhangban jelentkeznek. Egész költészetünkben alig van alkotás, mely ily megrázóan fejezné ki a nyomorgó magyar földet és annak megváltásra váró népét” - írja. De egybehangzik ez a megállapítás azokéval is, akik „a tápai versek” körében a XX. század egyik legnagyobb versének tartják a *Tápai lagzit is*, a magyarság Juhász által érzékelt sorsszimbólumát látva benne. *Ádymagyar ugar- vagy a téli Magyarország*-szemléletének egyenes folytatása ez, az ország „temetőkaput döngető” halálos fenyegetettségű rajza, amikor már csupán az „öt szent sebével vérző” Krisztusba vetett hit nyújt reményt a megmaradásra. *A Tápai lagzi* „szépséges pesszimizmusa” valójában a költő olthatatlan életvágyát sugározza, s végső soron a reménykedést ébreszti fel, vagy akár úgy is mondhatnánk: a tettvágyat a kilátástalansággal való szembeszállásra. Így a hazafeltés ódája ez a vers *A tápai Krisztussal* együtt, a hitben még megőrizhető reményét, a hitét (mint Kölcseynek az éppen száz évvel korábban írt Himnusza) az egész magyarság sorsának jobbrafordulásában. Ezekben a versekben (s a külön elemzett *Testamentom*-ban) ötvöződik teljes harmóniában a költő magyarság- és hazaszeregete szociális elkötelezettségével, amikor: „Együtt sírt és vágyott a szenvedőkkel”. A szintén 1923-ban írt *Új vallomás* és *Az utolsó magyar* társul még ezekhez a költészetének csúcspontján elhelyezkedő verseknek a sorához, tiszta egyezésben láttatva Juhász eszmei következetességét, a két utóbbiban a tematikus szétválasztását is a gondolatkör zártságának. *Az utolsó magyar* példája annak is, hogy a költő szenvedély milyen hőfokán képes izzani hazája sorsának átélésében, holott közismert, hogy egyébként általában igen visszafogottan („szordinósan”) tudja uralni érzelmeit

*Üvöltönek az idegen hadak
Hajrá, utolsó torra, vad vadász,
Zord jég paskolja a kalászkokat,
Az örök télnek szele vihorász.*

*Véremmel már csordultig a pohár,
Könnyemtől már kiöntött a Maros,
Itt állok, tépett, pogány áldozár,
Föl az utolsó áldozásra most!*

*Nagy harcok kardja csaták kurtje, mind
Száz szent koboz, írás, örök erők,
Örök ígék, magyar szentségeink,
Ne bántsanak bitor szentségtörők!*

*Lobog az égbe májja, égi láng,
Ti angyalok csak trombitáljatok,
Te Bárány, itéld meg e rongy világ
Mindnen bűnét, s a remegő gazok*

*Lássák, hogy támad a tűzből örök
Ifjusággal, élve, győzve ő,
A halhatatlan, százszor meggyötört
És áldott szűz, a magyar őserő!*

(Részben a vers „átmentése” érdekében, de a tárgyilagosság igényével is a Juhász versek kritikai kiadása e vershez a következő megjegyzést fűzi: „A költő e versében azoknak a téves, bár szubjektíve nagyon valószínű érzéseknek ad kifejezést, amelyek a magára maradt magyarságot idealizálják, a „magyar őserőben” látja a jövőendő zálogát. Az „egyedül vagyunk” hiedelmének nem ez az egyetlen megnyilvánulása Juhász lírájában; különösen az ősmagyar, turáni tárgyú versekben gyakran van nyoma.”) Az eddig bemutatott példák érthetővé teszik a kritikai kiadás szerkesztő-

inek óvatosságát, hiszen ennek volt köszönhető, hogy Juhász költészete, ha nem teljes fényében is, de mégis az ország széles közvéleményének birtokába kerülhetett.

Az ún. Trianon-versek elválaszthatatlanok Juhász költészetétől, s akár százalékos arányukkal is jelzik az egész oeuvre-ben betöltött jelentőségüket. Talán megkockáztathatjuk azt a feltevésünket, hogy a verseket tápláló élmények mély hatása, mint egész nemzedékének, égő sebként („Trianon trauma”) fészkelődött lelkébe, s ott is maradt kiolthatatlanul. Itt most már csupán a Trianon című vershez vezető gondolati és érzelmi háttér felvázolása miatt kell még emlékeztetni az idesorolható versek hosszú sorára. Ilyenek még 1924-ből: *Tutajok a Tiszán, Magyar tél, Mit akartam?, Gandhi, Somlay Artúrnak, Mézeskalács, Erdélyi Ibolyák, Új kurucnóta, Pécs, Arany Jánoshoz, Kossuth-szobor, Ballada a honi tájakról*; 1925-ből: *Amen, Az örök szőnyeg, Krúdy Gyulának, a Jókai-versek, Egy világhíresnek, Oroszlámos táján, Magyar palánta, Magyar vidéki lélek, Erdély özvegye, Móricz Zsigmondnak, Dugonics oszlopánál*; 1926-ből: *Katona József sírján, A szentesi határban, Férfiat énekelek*; 1927-ből: *Óda Beethovenhez, Avató vers, A magyar dalosokhoz, két Ady-vers*; 1928-ból: *Köszöntő* (Lord Lothmer fiaának szegedi látogatására), *Gyorsírás, Dankó Pistának, Alföldi művészet*; 1929: *Szokolca*; 1930: *Mikes*, ahol már inkább csak a név említése és a hozzá tartozó hangulat emlékeztet a verseken végigvonuló motívum meglétére, akár önmagára vonatkozó vallomásként is: *„Míg egyre-másra gyűlt a levele, Erdélyt siratta, és az égre gondolt, A halottak közt maga is halott volt”*.

A Trianon Léon Gambettának, a III. francia köztársaság kikiáltójának szavait idézi, ő ezt Elzász-Lotharingia 1871-es elcsatolása után mondta. Juhász utalása egyértelmű, s arra vall, hogy ezzel az igen megfontolt hangütéssel, merőben racionális síkon indítja a verset. Meglepő lehet ez az ismert témakör eddigi általános hangneme után, ahol úgyszólván kivétel nélkül az érzélem legkülönfélébb színváltozatai érvényesülnek. Ez látszik még az év márciusában írt Beethoven-Ódában is, nem is kis nyomtatékkal. - Mi történhetett? - Egyéni életében nem fedezhető föl jelentősebb változás; betegsége majd úgy másfél évvel később fordul válságosra; az ország politikai helyzete is a viszonylagos konszolidáció útján halad, a világban is - mint láttuk - Lindberg repülése a nagy szenzáció. Az is nyilvánvaló, hogy fővárosban élő kortársait és barátait, mint egyébként évek óta sohasem, most sem foglalkoztatta hozzá hasonló kitartással Trianon problémája. Ő pedig az évfordulós napon egy nagylegzetű költeménnyel lép színre. Véletlen volna ez? Csupán a megszokás reflexe, esetleg egy vidéki lap szerkesztőségének felszólítására? - A vers hatalmas lélegzetvételének ismeretében ez nem valószínű. A vers gondolati váza hátramatat mindazokra az összefüggésekre, melyek aztán az ihlet, erejében összpontosulva meghatározzák a vers visszafogottan szenvedélyes hangját, s így az érzelme érzékelhető tompításával inkább az értelemre hatás agitatív eszközeire építenek. A poéta doctus lép itt előtérbe, a kipróbált verselő, az arányos szerkesztés mestere, a hatásra törekvő agitátor. Valami rendkívül fontosról van itt szó, aminek alá kell rendelni a teljes költői eszköztárat. Az az érzésünk, hogy a költő itt olyasmi elmondására vállalkozik, amire hosszú ideje készül, amit elmondani élte nagy feladatának tekint, mert úgy érzi, hogy erre ő a legméltóbb, s hogy ezt helyette, rajta kívül senki sem tudja elmondani. Nem felvett pózról van itt szó, egész költői múltja inspirálja erre

a lépésre. Juhász itt összegezni akar, még egyszer utoljára, de most már egy teljes élet, egy különleges költői sors tapasztalatával, s tegyük hozzá: egy költőzseni hatalmas öntudatával. A higgadt hang, melyet voltaképpen végig megőriz, a logikai meggyőzést szolgálja. Mi szükség volna is itt, a tények ekkora fölényének súlya, a filozófiai vagy történelmi ráció illetően elsöprő érvei mellett, a pusztá felsorolás megdönthetetlen erejének bármilyen külsődleges fokozására? Juhász, a gondolkodó, a politikai kérdésekben európai szinten otthonos publicista, a filozófiai gondolkodásban is járatos elme készít itt számvetést népe számára. S ami a legfontosabb: a költői hazaszeretet legnagyobb felelősségével, s nem utolsó sorban fennen vallott nyelvi demokratizmusával a mindenkihez szólás igényével. Ne feledjük, hogy Juhász „történelmi helyzetértékelése” 1919 tavaszát leszámítva, kiállta az idők próbáját. Szokolcai tanárkodása, az ott szerzett tapasztalatai a nemzetiségi kérdésben, mint Szalatnay Rezső kitűnő könyvében (Juhász Gyula hatszáz napja) külön fejezetben olvasható, korán meggyőzte a monarchiabeli nemzetiségi politika fenyegető megoldatlanságáról. (A magyar sorompó című vers pontos lírai érzékelése ennek: „A sorompónál meg kell állni/, És sóhajtni mélyen:/ Magyarország! Ó, régi tájaim/, Ó elhagyott vidékem!/ Fakó fáját hazámnak csöndesen/ Megölelem szorongva...”) 1918-ban publicisztikájában ésszerű javaslatokat is megfogalmaz ebben a kérdésben. Juhász költői álmai ismerve a jövőről, könnyű belátni, hogy ő, Adyhoz hasonlóan, a népek és nemzetiségek teljes egyenjogúságát megvalósító közös hazát, minden fiának otthont, kenyeret, anyagi és szellemi biztonságot nyújtó demokráciát képzelt el, s benne a nemzetiségeket a teljes egyenlőség jegyében összefogó valamilyen, talán Svájchoz hasonlítható szövetséget. A trianoni döntés annál is inkább lesújtotta, mert talán naívan igazságos és méltányos rendezésben bizakodott a rettenetes világéges szörnyű tapasztalatai után, minden bizonnyal illúziókat táplálva a már említett körülmények hatására az ország viszonylagos épségben maradásáról, s csalódása annál nagyobb lett. Ennek a csalódásnak s az ebből fakadó tiltakozásnak a kifejezői a felsorolt versek, melyek hosszú sora után a Trianon című vers lesz a sorozat lezárásának s egyben a józan belátásnak a verse ebben a fájó, gyötrelmes témakörben.

A Trianon című vers alapvető üzenete anyyi, hogy a történelmi balsors csapattól feledni sohasem szabad, de siránkozás helyett testvéri összefogással „a munka és a küzdelem” vállalásával és „a jövőd hitével” eljuthatunk „a boldog föltámadásig”. (A Beethoven Ódában a „boldog föltámadást” még a „szabad, nagy Magyarország” reménye ihleti.) A szemléletében megjelenő változásra utal a költemény élén Gambetta idézése, majd ugyanennek a két sornak a vers lezárásaként való, már felkiáltójellel nyomtatékosított megismétlése. Nem csupán a franciák szomorúan aktuális érintettsége miatt. A józan belátás fontosságára való hivatkozás miatt sokkal inkább. Idézte ő hasonló utalással, mint láttuk Hugó Viktort is, idézhette volna Deákot („Amit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse visszahozhatják...”), ám ő Gambettát választotta, mert Gambetta pontosan azt mondta ki, amire Juhásznak a Trianon vershez szüksége volt, ami a verset az aktualitás és az általánosság érvényére emelte, egyszerre avatta példaeértékűvé és bizonyító erejűvé, hogy ti. Gambetta reménye be is teljesedett, van tehát igazoló példa a megalapozott reményre jogosító várakozásra. De hogyan viszi végig ezt a gondolatsort a költői zsenialitás? - A vers, ha úgy tetszik, lírai szónoklat, prozódiailag az óda műfajába sorolható. Benne valami

képpen próza és líra keveredik, ahol a szabadvers szerű blank verselés (talán Kassákék hatása is ez 1926-i bécsi látogatásai után), a szónoki fogásként is alkalmazható anafórikus ismétlődések a jambusok monoton zsongásával párosulnak, s egy meredeken ivelő logikai szálon az érzelmi fokozódás visszafogott, de mégis egyre emelkedettebb hangulatát teremti meg. A versben végig a tárgyszerűen sorakozó példák elvitathatatlan erejére alapozott ráció uralodik. Itt Juhász, az impresszionista dallamosság művésze, a hanghatások varázslója, mintha tudatosan tenné félre kipróbált poétikai eszközeit, látszólag csupán az értelmi meggyőzésre törekszik. Emlékszünk hat évvel korábban írt *Magyar...* című disztichonokban zengő versére, mely félreérthetetlenül előképe a *Trianonnak* is. Ott nem csupaszítja le a verset a mondanivaló szikár közlésére, hanem átadja magát teljesen jajongó fájdalomának, s szabadon él a verselés pazar díszítő lehetőségeivel, a klasszikus sorok nagy elődöket követő, fenséges hatásra törő pátozával, s mindezt akkor csupán a maga nevében fogadott esküvel pecsételi meg („*Am én esküszöm itt, szent rab sírodra titánom! / Még kibomol lobo-gó, még kicsap őri tüzed/...*”). - S mit látunk, ha a *Trianon*-vers záró szakaszának könyörgő sorait olvassuk? - A költő itt a feledést elutasító érveinek hatásában bizva, testvéreihez fordul, de már őket szólítja föl, a „*szerencsétlen átkos! / Rossz csillagok alatt viraszta járókat*”, őket hívja „*egy nagy esküre*” „*a nagy, nagy sír fölött!*”, nekik kiáltja: „*Ó nézzetek egymás szemébe nyíltan/... / Ma fogjatok kezét, s esküdjetek/ Némán, csupán a szív verésével/ S a jövődő hitével... Mely az örök életre kötelez! / A munkát és a küzdelmet hirdeti! / És elvisz a boldog föltámadásra.*” Íme ennyire hangsúlyozottan nyilvánítja ki agitatív szándékát! Ez a közösséghez szólás igénye határozza meg voltaképpen a vers egész menetét. Az ezes magyarság nemzeti öntudatának nevében hivatkozik „*egy ezer évnek vére, könnye és verejtékes munkája adta ... szent jussunkra e drága hagyatékhoz*”, jussunkra, a feldarabolt ország értékeihez. Ennek a „*drága hagyaték*” tényszerű, történelmi példáit sorolja - Pozsony, a Kárpátokat, az Adriát, Nagybányát, Váradot említve - viszi tovább a verset a harmadik sorban leírt, majd még ötször megismételt „*Mert nem lehet feledni, nem, soha...*” refrén Szózat-erejű felszólításával („*Az nem lehet, hogy annyi szív...*”) a megrabolt, meggyalázott haza iránti erkölcsi követelmények leírásáig. S mintha nem tudna betelni az érvekként sorakozó adatok halmozásával, melyeket a refrének mintegy keretbe zárnak, a 34. sornál átvált a kérdve felszólító formára, ezzel nyomatékosítva az éleve képtelenségnek tekinthető kérdést: „*Mert ki feledné, hogy Verecke útján/ Jött e hazába a honfoglaló nép! / És ki feledné, hogy erdélyi síkon/ Túnt a dicsőség nem múltó egébe/ Az ifjú és szabad Petőfi Sándor!*”

Igy most már a „*ki feledné*” kétszeri ismétlésével, majd a versnek egy nagy lélegzetvétel utáni (csillaggal megszakított) szünetét átlépve a „*feledni*” ige újabb négyszeri más szókapcsolatba helyezésével („*tudnád feledni, mernéd feledni, bírnád feledni, lehet feledni*”) folytatja kifogyhatatlannak tetsző érvelését. Logikailag pontosan igazodik a feledés lehetetlenségét és képtelenségét hangsúlyozó alkotói hevület a vers kiemelten elkülönülő két kezdő, illetve záró sorához: („*Nem kell beszélni róla sohasem, De mindig, mindig gondoljunk reá!*”), hogy tudomásul véve a változhatatlant, kimondja: „*az örök életre*” kötelező eskü szellemében kell vállalni „*a munkát és a küzdelmet*”, „*a boldog föltámadásért*”.

Látni való tehát, hogy a *Trianon*-ban éles gondolati

váltás van a témakör többi verséhez képest, s ez éppen azzal van ellentétben, ami a korábbi verseket jellemezte, hogy ti. ő volt az, aki éveken keresztül igenis „*beszélt róla*” (amiről most már nem kell), holott korábban úgyszólván programszerűen napirenden tartotta. Mi lehet mindezt a magyarázat? - Érdemes arra gondolni, hogy a *Trianon*-verssel egy időben jelent meg - mint már utaltunk rá - mégpedig a Népszavában *A szabad jövő lovagjai* című verse is. (Az újabb verskiadványokban ez a vers már a *Trianon* címűt követi.) *A szabad jövő lovagjai* Juhász szociális arculatának kifejeződése azon a dichotómián belül, hogy nemzeti költő vagy szocialista poeta. Itt is egyértelmű az az eddig is hangsúlyozott állításunk, hogy Juhászban ez a kettősség nem létezik, ő úgy tekintheti magát nemzete, mint nemzete elnyomottjai költőjének, ha úgy tetszik, „*a jövő Szent György lovagjának*”. Ami a *Trianon*-vers gyökeres fordulatát illeti, az abban a felismerésben mutatkozik meg, hogy „*a munka és a küzdelem*” programját hirdeti a monarchiából örökölt, ekkoriban már egyre inkább terjedő „*sallangos hazafisággal*” szemben, melyben a frázisok kezdtek elburjánozni. Juhásznak, aki tántoríthatatlanul vallotta magát Ady harcostársának és követőjének, el kellett határoldnia a „*hazapuffogató*” kurzusköltészettől, s az Ady nevével fémjelzett „*bízó magyarságot*” kellett választania a „*búsongó*” helyett. Juhász, aki mint láttuk, jóformán az egyetlen volt kortársai között, hogy kezdettől fogva a vigasz és a reménykedés biztató szavait hangoztatta, s ezt várta volna kortársaitól is, ebben a versében a józan belátás kikerülhetetlen követelménye mellett tesz hitet. Egyáltalán nem véletlen, hogy a *Trianon*-vers Ady idézi Petőfi mellett, s Adyval, aki azt kívánta, hogy dolgozzunk „*szélesebben és erősebben a nagy nemzetek fiainál minden ember boldogságán*”. Juhász a cselekvő hazaszeretet fontosságára emlékeztetett Innen, a felelősséggel vállalt cselekvő hazaszeretet követelése felől lehet értelmezni a *Trianon*-vers néma emlékezésre buzdító szavait. Ismeretes, hogy a szociáldemokrata párt is a területi revízió álláspontján volt, s talán meglepő, hogy Juhász, aki kötődött a párthoz, *Trianon* című versében már érezhető módon fordul a békés kivárást választó elképzeléshez, a kulturális felemelkedés és a szociális változások szükségét hangoztatja. Ne feledjük azt sem, hogy Juhász mélyesen háborúellenes volt és maradt, s nem tudott volna elképzelni nagyobb szerencsétlenséget, mint hogy az osztrák-Habsburg-német érdekekért elvérzett, szétdarabolt Magyarország ismét a háború örvényébe zuhanjon. (1918-ban leírta, hogy a német uralomból való kiválás a forradalom legnagyobb eredménye.) A *Trianon* vers egész szelleme, fájdalmas hangú nemzetföltétele a háborús megoldástól való irtózat megvallása. A versnek ez a jövőt reálisan érzékelő tisztánlátása mutatja Juhász költői nagyságát. Különös történelmi tablóján az ihlet sugallta esetlegesség rendjében, kimondva vagy utalásszerűen Széchenyi, Ferenczy, Ady, Petőfi, Kossuth majd Arany, Korvin Mátyás (jellemzően Korvin, a reneszánsz kultúra terjesztője), II. Rákóczi Ferenc s az aradi tizenhárom szerepelnek. Önmagukért vallanak Juhász eszményeiről. Valamennyien a nemzetépítő, a haladás szelleméhez kötődő alakjai a magyar történelemnek! A vers magas költői minőségéről tanúskodó erénye, hogy az időben és térben szerteágazó alkotóelemeit egy szinte matematikailag pontos szerkezet foglalja egységbe, a megdönthetetlen igazság logikai rendje s az ihlet átélő szépségének sugárzása.

Kovács Miklós

Életünk adatokban

A STATISZTIKAI SZEMLE MÚLTJA, JELENE, JÖVŐJE

„Egy-egy statisztikai mutatószám előállítására hatalmas statisztikai apparátus mozgását feltételezi. Az adatok gyűjtése, feldolgozása, elemzése és gyors publikálása a munkában résztvevők összehangolt tevékenységét igényli. Módszertani kérdések sokaságát kell nemzetközi előírásoknak minden tekintetben úgy megoldani, hogy a kapott adatok hűen tükrözzék a gazdasági és társadalmi folyamatokat...”

/ Statisztikai Szemle, 2008. júl.-aug./

Múlt

A folyóirat elindítása nem volt előzmény nélkül. A Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai Bizottsága már 1860-ban kezdeményezte azt, hogy tagjainak értékes tanulmányait az érdeklődők számára közzé tegyék (7). Thirring Gusztáv (1861-1941), a neves statisztikus, az egykori Fővárosi Statisztikai Hivatal igazgatója „Akadémiánk és a hazai statisztika” című akadémiai székfoglalójában leírta a statisztika intézményesítésének előtörténetét (8). Ezen belül kitért a Statisztikai Bizottság munkájára, mely 1961-ben megindította a Statisztikai Közlemények című kiadványt, majd 1965-től a statisztikai adatokat tartalmazó Közleményeket kibővítette, a nemzetgazdasági célok és elemzések közzétételével, feltárva az adatok és a közgazdasági tételek szoros összefüggését. Így indította meg a Közlemények új folyamát Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények címmel. Szerkesztője Hunfalvy János (1821-1898) európai hírnő földrajztudós, egyetemi tanár, akadémiai tag, majd Keleti Károly (1833-1892) statisztikus, az Országos Statisztikai Hivatal egyik megalapítója és első igazgatója voltak. Előbb az időszakban a statisztikai dolgozatok publikálásának teret adott a Nemzetgazdasági Szemle, valamint jogutódja, az 1890-es évek elejétől megjelenő Közgazdasági Szemle is. Azonban ezeket a folyóiratokat nem az időközben (1871-ben) megalakult Országos Statisztikai Hivatal adta ki, bár az önálló statisztikai folyóirat kiadásának gondolata már 1867-ben, a statisztikai szolgálat szervezésekor felmerült Keleti Károly terveiben (9), de megvalósulására 1923-ig várni kellett. Keleti Károly és alapító munkatársai tehát már az önálló magyar Statisztikai Hivatal létrehozása idején is szükségesnek láttak egy olyan kiadványt, mely nem a hivatalos (kormányzati) statisztika adatait tartalmazó adattárak sorába tartozik, hanem a tágabb érdeklődő művelt közönség számára olvasmányosan, de tudományos igényűen ad közre statisztikai elemzéseket és híreket a statisztikai szolgálat működéséről, időközben folyamatos munkával kialakították a Hivatal saját tájékoztatási rendszerét (ismertetése meghaladja e dolgozat kereteit), azonban az önálló folyóirat létrehozása még váratozott magára (10), (11). A Statisztikai Szemle megalapítása és rendszeres megjelenítése végül is csak az első világháborút követő időszakban valósult meg. Ez összefüggött azzal a kormányzati és hivatali szándékkal, hogy mind a külföldi, mind a hazai tudományos és laikus közvéleményt a statisztikai információknak keresztül is jobban megismertesse hazánk gazdasági, társadalmi életével. Különösen fontos volt az első világháborút követően elszigetelődött Magyarország számára. Ezért volt a fő szorgalmazója a Külügyminisztérium egy idegen (francia) nyelvű statisztikai folyóirat kiadásának. A

magyar vezető statisztikusok, elsősorban Buday László (1873-1925), neves statisztikus, a Hivatal 1914 és 1920 között igazgatója, egyetemi tanár, akadémiai levelező tag felismerték az alkalmat, és végül az a megoldás született, hogy az 1922-ben megalakult Magyar Statisztikai Társaság lapjaként kiadták a Journal (lezdetben Revue) de la Société Hongroise de Statistique c. folyóiratot, és ennek mintegy kiegészítőjeként a magyar nyelvű folyóirat kiadását pedig a Központi Statisztikai Hivatal vállalta. Így született meg 1923-ban, egy évvel a Magyar Statisztikai Társaság alapítása után a Statisztikai Szemle (1949-ig Magyar Statisztikai Szemle néven) (5), (6).

A statisztika és a Hivatal történetével foglalkozó kutatók gyakran idéztek Szabóty Alajos (1873-1931) pénzügyi szakembernek, a KSH akkori igazgatójának a folyóirat első számához írt előszavából (7), (12). Azok a gondolatai, melyek a statisztikai adatok jelentőségéről szólnak, ma is időszerűek:

„Statisztikai adatok nélkül helyes törvényhozási és közgazdasági funkciókat az állam épp úgy nem végezhet, mint ahogy nem élhet helyesen az a magánegyéni, aki saját vagyoni viszonyairól és teljesítőképességéről nincsen tájékoztatva. Az állami igazgatás tájékoztatása mellett azonban a statisztikának további feladata, hogy az állampolgárokat is az ország gazdasági és társadalmi viszonyai felett minél részletesebben tájékoztassa.”

Ugyanitt máig érvényesen írja le a folyóirat célját és feladatát is:

„E folyóirat könnyen érthető, szemléltető formában, grafikonok, térképek alkalmazásával, frissen fogja közölni Magyarország demográfiai, gazdasági, kulturális és szociális viszonyait lehetőleg, nemzetközi adatokkal való összehasonlításban. ... Az országos cél mellett szolgálni akarja azonban a folyóirat magának a statisztikának az ügyét is azzal, hogy a statisztika iránt tapasztalt idegenkedés eloszlassék és a nagyközönség körében mindinkább elterjedjen a statisztika szükségességének és fontosságának tudata, és különösen megszűnjék az a bizalmatlanság, amelyet az adatszolgáltató közönség részéről, sajnos, még jelenleg is tapasztalni kell.”

A folyóirat fennállásának kerék-évfordulói alkalmából lapjain több ízben értékelések jelentek meg (13), (14). Dobrowits Sándor dr. (1889-1963), aki, (amíg tehetett) ifjúkorától a Statisztikai Hivatalban töltötte munkás életét, de 1945-ben leváltották, 1929-ben ő volt a Hivatal alelnöke, az új sorrendben a harmadik (1929. évi XIX. tv.) statisztikai törvény egy kiküldözöje, a Statisztikai Szemle szerkesztője, majd 1939-től 1945-ig a Hivatal elnöke volt. A Magyar Statisztikai Szemle 10 éves c. ismertetése például így összegezi a tapasztalatokat a szerkesztés főbb elveiről, meg-

oldásairól

„A Szemle a csupán az adategyűtések eredményeit ismertető vagy a kizárólag tudományos statisztikai közleményeket tartalmazó folyóirat típusok között a középutat választotta és a főbb statisztikai eredmények rövid ismertetése mellett melyreható tudományos dolgozatokat is közöl. Ezenkívül feladatának tekinti, hogy a különböző adategyűtések módszereiről és általában a statisztikai tevékenységről is tájékoztassa olvasóit.” (13)

Az induláskor tehát az volt az elképzelés, hogy tudományos cikkeket és időszéri statisztikai adatsorokat egyaránt közöljön a folyóirat. Minthogy a második világháború előtt a statisztika hivatalos nyelve a francia volt, a külföld tájékoztatására a Szemle francia nyelven közölte az egyes cikkek címeit és a táblafejek, grafikonok megnevezéseit, valamint a cikkek tartalmi kivonatát.

Az 1943. évi 20 éves jubileumi értékelés némi elégedettséggel állapítja meg, hogy a nagyközönség érdeklődése megnőtt, amit az is jelez, hogy a folyóirat terjedelme 1928-ban már összesen 1376 oldal, 1923 és 1943 közötti 20 évfolyamának együttes terjedelme pedig 20 285 oldalt tett ki, ami évente átlagosan ezer oldalnak felelt meg. Itt jegyezzük meg, hogy napjainkban kb. 1200 oldal a lap éves átlagos terjedelme.)

A cikkek tematikájáról szólva azt írja az ismertetés, hogy az első évtizeddel szemben a népszerűség, a szociális viszonyokat és az ipart tárgyaló fejezetek terjedelme számottevően növekedett, míg az ár-, pénzügy- és kereskedelem-, közlekedés témákban kissé visszaszorult. Ennek okát nemcsak az általános gazdasági helyzet magyarázza, hanem összefügghet azzal is, hogy ebben az időszakban erősen megnövekedtek a magyar társadalom problémáinak szociológikus vizsgálatai. A Fővárosi Statisztikai Hivatal munkásságából is kitűnik például a főváros szociális érzékenységi társadalomvizsgálata. Szól a gazdasági jelzőtábla rovatról, mely átlagban kb. kétszáz adatsort közölt. Ebben a korszakban jelennek meg olyan külön számok (pl. a Szent István-év alkalmából), melyek összefoglaló elemzéseket adnak Magyarországi társadalmi-gazdasági helyzetéről, avagy egy ágazatról.

A folyóirat természetesen nem függetleníthette magát az ország társadalmi, politikai és gazdasági életében bekövetkezett változásoktól, a Hivatal tevékenységét is befolyásoló eseményektől. 1918. november 16-án a Hivatal életét hosszú időre meghatározó személyi változás történt: a matematikus-közgazdász-demográfiai végzettségű Péter (Pikler) Györgyöt (1903-1969) nevezték ki a Hivatal elnökévé, aki több mint 20 évig irányította a magyar statisztikai szolgálatot, Péter mint baloldali értelmiségi (atyja Pikler J. Gyula, maga is statisztikus és társadalomkutató volt, a Fővárosi Statisztikai Hivatal munkatársa) tanulmányai a hivatali közleményeken túl gyakran megjelentek a Huszadik század és a Városi Szemle liberális folyóirataiban.) már ifjú korában részt vett a kommunista mozgalomban és az Országos Társadalombiztosítási Intézet matematikusa volt. Munkássága, vezetői stílusa sok vitát váltott ki, az idő múlásával azonban egyértelműen pozitív emberi tulajdonságai és magas szintű felkészültsége maradt meg elsősorban a szakmai emlékezetben. Elsők között ismerte fel korának és a rendszernek gazdasági-politikai problémáit és azt javítani kívánó reformközgazdászok egyike volt. Az 1949-es hivatali változások a Statisztikai Szemlét is érintették. Ez nem csak abban nyilvánult meg, hogy a folyóirat nevét Magyar Statisztikai Szemléről Statisztikai Szemlére változtatták, hanem Péter György az 1949. év elején programadó írásából kitűnik, hogy az új vezetést elsősorban a tervgazdász eredményeinek statisztikai bemutatását várja el a folyóirattól, ezzel segítve a gazdasági kérdések és a természetes terén dolgozó munkáját. A kor szemlének megfelelő útmutatás azonban nem változtatta meg teljesen az alapításkor meghirdetett elveket. Maga Péter György sem erőltette azt a szakmaiság rovására.

Az 1950-es évek elején a Központi Statisztikai Hivatalban egy sor olyan személyi és szervezeti változás következett be, mely a Szemle pozícióját is érintette. A KSH történetében mérföldkő volt az 1950 és 1952 közötti években és a területi apparátus megszervezése maga után vonta a

Szemlén kívüli, egyéb szakági folyóiratok megjelenését. 1951-ben elindította a Statisztikai Értesítő című folyóiratot azzal a céllal, hogy a lap a területi statisztikai munka gyakorlati kérdéseiről tájékoztassa a vidéki igazgatóságok és felügyelőségek dolgozóit, a tanácsok és egyéb szervek munkatársait (16). Az idő múlásával ez a koncepció is módosult és a konkrét, csak a KSH-értíntő gyakorlati feladatok ismertetésén túl a kiadvány egyre inkább tudományos-szakmai folyóirattá alakult. Szerkesztője a mindentelani Területi főosztály vezetője volt, közülük is kiemelkedett Kovács Tibor áldozatos munkájával a folyóirat új életre kelésével, célul tűzték ki, hogy lapjuk fórumot adjon új módszertani elgondolásoknak, kísérleteknek, az ország területi egységeiről szóló, a településhálózat fejlődését, fejlesztését elemző tanulmányoknak. (Neve időközben többször változott, utalva a szerkesztési elvek módosulására: 1957 és 1967 között Megyei és Városi Statisztikai Értesítő, 1968 és 1987 között, majd 1998-tól napjainkig Területi Statisztika, 1988 és 1997 között a folyóirat kiadása szünetelt, témaköre tanulmányainak közlését a Statisztikai Szemle vállalta nagyobb arányban.)

A Péter György által meghirdetett elveknek megfelelően, főleg a gazdaságstatisztika gyakorlati kérdéseinek megtárgyalására 1949 és 1953 között több ún. értesítő jellegű tájékoztató folyóiratot indítottak utóbb: Közlekedéstatisztikai Értesítő, Belkereskedelmi Statisztikai Értesítő, Mezőgazdasági Statisztika címmel. Az 1951 és 1957 között kiadott Iparstatisztikai Értesítő (és amíg létezett a többi Értesítő) élé a Hivatal akkori vezetése azt a célt tűzte ki, (17), (18) hogy a folyóirat nyújtson segítséget a vállalati statisztikusoknak az operatív célokat szolgáló, gyors, pontos és megbízható adatszolgáltatás kialakításához, az új fogalmak ismertetésével segítse elő a kérdőívek helyes kitöltését, mutasson rá a kérdőívek kitöltésével kapcsolatos hiányosságokra és azok kiküszöbölésének módjára, foglalkozzék a gyakorlati munkával kapcsolatos elméleti kérdések tisztázásával, valamint erősítse a statisztika szakmai fejlődését. Az évek során némileg változott az Iparstatisztikai (1958-tól 1988-ig Ipari és Építőipari Statisztikai) Értesítő feladata, egyre kevésbé látott el konkrét adatszolgáltató szervezési funkciót, inkább statisztikai elemzések jelentek meg, főleg az ipar és az építőipar területéről.

Az 1980-as években a gazdasági életben és a statisztikában is egyre inkább teret nyert az a nézet, hogy a gazdaságon belül a nemzetgazdasági ágak nem különülnek el szigorúan. Ezért szükségessé vált az Ipari és Építőipari Statisztikai Értesítő feladatkörét kibővíteni. Témaköre az addigi ipari-építőipari statisztika kérdésein túl az évtized második felétől a mezőgazdaság, a közlekedés és hírközlés, valamint a kereskedelmi ágazatok módszertani, gyakorlati kérdéseire is kiterjedt és átfogó gazdaságstatisztikai elemzéseket is megjelentetett. Ezt a változást a fennálló folyóirat megnevezésében is érzékelteni kellett, így született meg 1989-től 2006-ig a Gazdaság és Statisztika (GÉS).

Meg kell emlékezni az 1958-tól indult Demográfia c. folyóiratról is, mely formailag az MTA Demográfiai Bizottságának és a KSH Népeségstudományi Kutató Intézetének a lapja, de sok szállal kötődik a KSH-hoz. A demográfia tudományának ez az egyetlen hazai szakfolyóirata. Megjelenése óta feladata, hogy számot adjon a hazai népesedési helyzetről és folyamatokról, továbbá nemzetközi kitekintést nyújtson a tárgyban folyó kutatási eredményekről, módszertani fejlődésről.

Az 1950-es években tehát nemcsak a társadalmi, gazdasági, politikai és intézményi környezet változott meg a Statisztikai Szemle körül, hanem mint látható volt - KSH-bázison - további folyóiratok születtek és kezdtek el működni. A Szemle munkatársainak mindezt figyelembe kellett venniük, hiszen a KSH-n belüli és kívüli szerzőknek, már nemcsak a Szemlében, hanem az említett folyóiratokban is volt lehetőségük írásuk közzlésére. Ez az új helyzet a Szemle pozícióját is meghatározta, hiszen annak ellenére, hogy az 1948-as elnöki memorandum a gyakorlati statisztikai kérdések bemutatására ösztönözte a Szemlét, mégis - azáltal, hogy az újonnan létrehozott folyóiratok inkább a gyakorlati statisztikai problémákat taglalták - mód volt, a Szemle eredeti funkciójának, a

tudományos jellegnek erősítésére.

Az 1950-es évek elején két írás (a korabeli „kritikai szellemnek” megfelelően) is foglalkozott a Szemlében megjelenő tanulmányok bírálatával. 1951 októberében ankétot szerveztek a Szemle „irányvonaláról”, a megjelent cikkekről (19). A vita lényege annak a bírálatnak a hangsúlyozása, hogy még mindig kevés „gyakorlati jellegű” írás jelenik meg a Szemlében. A vitában részt vevők tovább ösztönözték a Szemle szerkesztőit arra, hogy még több szovjet szerző művét közzéjék magyar fordításban. Néhány évvel később, 1954-ben azonban Huszár Istvánnak (1927-), aki az egyetemi statisztikai tanszéken kezdte pályáját, majd az MSZMP Központi Bizottsága apparátusában a terv-, pénzügyi és kereskedelmi, valamint az államgazdasági osztályon dolgozott. 1963-tól a KSH első elnökhelyettese volt, majd Péter György halálát követően 1969-ben lett a KSH elnöke 1973-ig, a Szemlében megjelent tanulmánya hiányolta az elméleti, módszertani jellegű tanulmányokat (20). Ez a vélemény már minden bizonnyal az 1953-ban kezdődő politikai, gazdasági és egyéb reformgondolkodást tükrözte, amely újra a Statisztikai Szemle alapításkori kinyilvánított szerepét látta jónak feleleveníteni. (Meg kell jegyezni, hogy Péter György reformtörekvései nélkül nem valósult volna meg az irányváltás.) 1959-ben megjelent egy tízéves időszakot értékelő rövid írás Rédei Jenőnek, a Szemle akkori felelős szerkesztőjének tollából (21). A szerző pozitívmódtal említi, hogy egyre több igényes tudományos, módszertani jellegű cikk jelenik meg a Szemlében, áttekintést ad az 1949-et követő évek gyakorlatáról. Szól arról a helyes tendenciáról, hogy a Szemle mindenekelőtt a hazai statisztikai kérdésekről ad hírt és a korábbi években elszaporodott szovjet írásk fordításait egyre inkább felváltják a magyar gazdasági és társadalmi élettel foglalkozó elméleti és módszertani tanulmányok. Minthogy a folyóirat nem függetleníthette magát környezetének sem negatív, sem pozitív változásaitól, a Szemle életére is jó hatással volt az 1960-as évek szellemi pezsgése. Ez abban is megmutatkozott, hogy újra lehetett a Szemle történetével foglalkozni és a szerkesztési elveknél a rendszereken átívelő folytonosságára utalni. Fontos cikk jelent meg dr. Gyulay Ferencnek [életrajzi jegyzet] a lap meghatározó személyiségének a tollából, mely először elemezte történeti alappozícióval a Statisztikai Szemle születésének körülményeit (22).

Mérföldkönek tekinthető és a feléledő történeti szemlélet bizonyította, hogy 1963-ban elkészülhetett a Statisztikai Szemlében megjelent cikkeknél 40 évfolyamát átölelő bibliográfiája, repertórium (23). Ezt a nagy munkát a Szemle szerkesztősége és a KSH könyvtára együttműködve végezte el. A repertórium tartalmazta az 1923 és 1962 között publikált tanulmányok, cikkek és adatközlémények szerzőjének nevét, az adott cikk címét és a szokásos bibliográfiai adatokat (évszám, az adott szám megjelölése, oldalszám). A kiadvány szakrendszerben épült fel, tíz főcsoportra és nagyszámú alcsoportra tagolódott. A keresést megkönnyítette a bő tartalomjegyzék, valamint a tárgymutató és a névmutató. Az évek során 1997-ig ötvenként újabb kötetek jelentek meg (1997-től kezdődően már biztosítva van az elektronikus keresés lehetősége: www.ksh.hu/statszemle).

A Statisztikai Szemle megjelenésének ötvenedik évfordulójára a szerkesztőség egy teljes évfolyamot szánt ünnepi évfolyamnak. Az 1972. I.sz.-ban megjelent bevezető így fogalmaz (24).

„Az elmúlt fél évszázad alatt a folyóirat hosszú utat tett meg. A kezdeti célkitűzésnek megfelelően az ország „demográfiai, gazdasági, kulturális és szociális” viszonyainak szemléletes ismertetését nyújtó cikkeket fokozatosan felváltották a társadalmi-gazdasági viszonyokat a korszerű vizsgálati eszközök gazdag választékának felvonultatásával elemző tanulmányok és a statisztikai metodológia hazai művelését szolgáló módszertani dolgozatok. A folyóirat a statisztikai tudomány művelésének támaszává, a közvélemény tájékoztatásának fontos orgánumává lett.”

Egyik legfontosabb írás az ünnepi évfolyamban Huszár István, a statisztikai tudomány és a Statisztikai Szemle kapcsolatát elemző tanulmánya. A statisztika tudományának

szerepéről több olyan megállapítást tesz, mely napjainkban időszerűbb, mint valaha. Kiemeli a statisztikai adatok iránti megnövekedett igényt és felvázolja azt, hogy milyen kárt okoz, ha a döntéshozók nem veszik figyelembe a statisztika által közvetített tényeket. Szól arról is, hogy a statisztika tudományának milyen szerepe van a társadalom, a közvélemény tájékoztatásában, elemzi azt a hatást, hogy a széles körűen tájékoztatott társadalomban a demokrácia iránti igény is felerősödik. Felhívja a figyelmet arra, hogy a társadalomtudományok különböző ágainak (pl. közgazdaságtudomány, szociológia, történettudomány) szükségük van a statisztikai módszerek segítségével összegyűjtött empirikus társadalomtudományi adatbázisra, és annak elemzésére. Szemléletesen írja le, hogy a statisztikai tudomány művelésében elsőrendű szerepe van egy tudományos folyóiratnak, így a Statisztikai Szemlének is, mert tájékoztatást nyújthat a tudomány állásáról, új törekvéseiről és eredményeiről, fórumot ad a hazai eredmények bemutatásának, azok külföldi megvitatásának.

A folyóirat feladatáról és küldetéséről így szól a szerző:

„Ma a Statisztikai Szemle a hivatalos statisztikusoknak, a statisztikai adatokat felhasználó vezetőknek és tudományos kutatóknak, valamint a statisztika iránt érdeklődő nagyközönségnek fontos tudományos fóruma. Ösztönzéseket kaphatnak belőle új kutatásokra, tájékozódhatnak a statisztika tudományának külföldi és hazai állásáról, a legújabb magyarországi vizsgálatokról és a bevezetett statisztikai módszerekről, megvitatják ezeknek eredményeit.”

Ezt követően részletesen elemzi, hogy a folyóirat hogyan tükrözi és miképpen segíti elő a statisztikai tudomány fejlődését.

A Statisztikai Szemle életében – más tudományos, kulturális folyóiratokhoz hasonlóan – nagy szerepe volt annak, hogy történetének egy fontos időszakában, 23 éven át két olyan szakember irányította, mint dr. Gyulay Ferenc (1918–1995) és dr. Domokos Attila (1922–), akik ifjúkoruk óta a Hivatal dolgozói voltak, és munkásságukat szinte teljes egészében a Szemle minél színvonalasabb szerkesztésének szentelték, így biztosítva a folytonosságot. (1967-től 1972-ig dr. Gyulay Ferenc volt a felelős szerkesztő, majd 1973-tól 1990-ig főszerkesztő.) Ez stabilitást, azonos szemléletű folyóirat-szerkesztést, széles körűen, jól működő kiépített kapcsolatrendszert is maga után vont. Azok az elvek, technikai megoldások, munkaszervezések, melyek e hosszú időszak alatt kialakultak – természetesen a kor igényeinek megfelelően – megváltozott formában ma is élnek. Lényeges momentum volt, hogy 1959-ben újra létrehozták a szerkesztőbizottságot. (A szerkesztésben szerkesztőbizottság először 1948-ban vett részt egy éven át.) Az 1973. évi 7. számtól – mikor dr. Gyulay Ferenc lett a főszerkesztő – a Szerkesztőbizottság elnöke a Központi Statisztikai Hivatal mindenkor elnöke lett, a felelős szerkesztői státus pedig megszűnt. Azóta is ebben a szervezeti keretben működik a Statisztikai Szemle. A szerkesztőbizottság részvétele a folyóirat irányításában igen hasznos volt, hiszen így a Központi Statisztikai Hivatal munkatársaival túl olyan tagok is részt vehettek a munkában, akik széles körűen képviselték a statisztikai tudományt, és így tevélegesen tudtak részt venni a szerkesztési irány meghatározásában és megvalósításában. A KSH mindenkor elnökei támogatták a Statisztikai Szemle szerkesztőségének munkáját, de a szerkesztésben operatíván nem vettek részt és így jelentős mozgásteret biztosítottak a főszerkesztőknek. Dr. Gyulay Ferenc hosszú szerkesztőségi munkája bevezetését követően két évvel, 1992-ben megjelentetett tanulmánya a Statisztikai Szemle történetéről, jövőbeni feladatairól (5) igen jelentős munka, melyben leírja a folyóirat létrejöttének történeti összefüggéseit és nyomon követi a hetven esztendő, melynek konklúziójaképpen megállapítja:

„A folyóirat, miként a magyar statisztikai tudomány, le tudta küzdeni a nehézségeket és különösen az 1956-os forradalom után, majd az 1968-as reform idején erőteljes lépéseket tett a modern statisztikai tudomány, a külföldi statisztikai módszerek bemutatása, hazai hasznosítása, a magyar és a külföldi statisztikusok, tudósok széles körének bekapcsolása érdekében.... Biztosak vagyunk benne,

MAGYAR STATISZTIKAI SZEMLE

A M. KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA
BUDAPEST II. KELETI KÁROLY-UTCA 5. TELEFON: 160-190
XXIII. ÉVFOLYAM I-A SZÁM 1945. JANUÁR-JÚNIUS

SZERKESZTI: ELEKES DEZSŐ dr. ALLÉNOK THIRRING LAJOS dr. FELELŐS SZERKESZTŐ

TARTALOM: A SZOVJET-UNIO

Bevezető.....	1	A Szovjet-Unió külkereskedelmi forgalma. — Pap László dr.....	80
A Szovjet-Unió kialakulása, államszervezése és alkotmánya. — Horváth Róbert dr.....	2	Közlekedés a Szovjet-Unionban. — Horváth Róbert dr.....	95
A Szovjet termelés gazdasági emletről. — Horváth Róbert dr.....	5	A Szovjet-Unió pénzügye. — Szécsényi György dr.....	104
A Szovjet-Unió népességének száma és összetétele. — Thirring Lajos dr.....	12	A Szovjet-Unió nemzeti jövője. — Csikvári Elemér dr.....	109
A Szovjet-Unió nemzetközi viszonyai. — Elek Dezső dr.....	28	A Szovjet-Unió katonavédelmi viszonyai. — Gombosi Géza dr., Székely Bertalan dr., Székely Gábor dr.....	113
A Szovjet-Unió népmozgalmi. — Bányai György dr.....	33	A Szovjet-Unió sportviszonyai. — Hódy György dr.....	120
A Szovjet-Unió egészségügyi szervezete és az egészségügy fejlődése. — Székely Bertalan dr.....	38	A Magyar Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárában megjelent fontosabb hivatalos jellegű szovjet-orosz kiadványok jegyzéke.....	130
Szociális viszonyok a Szovjet-Unionban. — Horváth Róbert dr.....	45	A Szovjet-Unió gazdasági jelzőtáblája M. Központi Statisztikai Hivatal.....	136
Lakóház- és lakáviszonyok a Szovjet-Unió városában. — Molnár Lajos dr., Mezőgazdaság, állattenyésztés és erdőgazdálkodás a Szovjet-Unionban. — Székely Bertalan dr.....	49	Világos a Magyar Központi Statisztikai Hivatal a Magyar Statisztikai Hivatal közreműködésével.....	136
A Szovjet-Unió hányattarta és lakáshoz. — Székely Bertalan dr.....	62	Statistikai (továbbképző) tanfolyam Budapestben.....	137
A Szovjet-Unió ipara. — Molnár György dr.....	75		

ALAPÁRA 5 PENGŐ
(Külföldiek, kiskereskedők számára 7,50 Ft),
mely a mindenkor közzétartott szorzószám 30 %-al szorzandó.

UTÁNYOMÁS CSAK A FORRÁS MEGNEVEZÉSÉVEL VAN MEGENGEDVE

MAGYAR STATISZTIKAI SZEMLE

A M. KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA
BUDAPEST II. KELETI KÁROLY-UTCA 5. TELEFON: 160-190
XXV. ÉVFOLYAM 9-10. SZÁM 1947. SEPTEMBER-OKTÓBER

SZERKESZTI: ELEKES DEZSŐ dr. ELENK THIRRING LAJOS dr. FELELŐS SZERKESZTŐ

TARTALOM:

Népmozgalmi főeredmények Magyarországon az 1947. év első felében. — Székely Bertalan dr.....	315	Irodalmi szemle.....	375
A mezőgazdasági szociopolitika három éve 1945-1947. — Vághy György dr.....	323	Könyvismertetések.....	375
Társadalombiztosítás.....	332	Magyar Központi Statisztikai Hivatal.....	375
Szárvasmarha, sertés és házioroszlán állományunk. — Székely Bertalan dr.....	345	Könyvtári szemle.....	378
A munka termelékenységének alakulása a vas- és fémpárhuzamoknál a gazdaságban. — Kádár Alajos dr.....	347	Folyóiratok.....	380
Adatok a Szovjet-Unió vasiparának új öt éves tervéről.....	348	Nemzeti Szemle.....	380
Iskolarendszerünk 1947-48-ban és 1948-49-ben. — Dörnyösi György dr.....	352	Magyar Statisztikai Társaság.....	382
Magyarország lakóerőinek változása 1948-ban. — Székely Bertalan dr.....	358	Külföldi statisztikai szervek és intézmények.....	382
A választási statisztika néhány lényeges kérdése. — Kádár Alajos dr.....	370	Világstatistikai hírek és adatok.....	384
		Jelentések.....	384
		Jelentések.....	384

ÁRA 2 FORINT

UTÁNYOMÁS CSAK A FORRÁS MEGNEVEZÉSÉVEL VAN MEGENGEDVE

hogy a magyar statisztika - nagyszerű hagyományainak, nemzetközileg is elismert teljesítményének ösztönző erejével - az elkövetkező évtizedekben még magasabb színvonalra emeli a hazai tudományt és reprezentánsát a Statisztikai Szemle.

A dr. Gyulay Ferencet követő főszerkesztőnek Visi Lakatos Mária (1943-), aki ugyancsak a KSH-ban töltötte teljes életét korábban társadalomstatistikusi (munkakörben) 1947-ben, majd 2002-ben megjelent írásai a Statisztikai Szemle alapításának hetvenötödik, illetve nyolcvanadik évfordulója alkalmából készültek. (6) (7) A dolgozatokban röviden kifejti a Statisztikai Szemle létrejöttének körülményeit, kiemeli a statisztikusok elismertségét a nehéz, értékvesztett korszakban, és felhívja a figyelmet az 1972. évi, Huszár István által jegyzett tanulmányra, ennek időszerezésére. Szintén a jelen korszakhoz köthetik dr. Mellár Tamásnak a Hivatal akkori elnökének 2002-ben publikált cikke a nyolcvanéves Statisztikai Szemlééről. (26) A cikkben röviden felsorolja azt a történeti hátteret, melyben a Statisztikai Szemle létrejött, szól a cikke íróiról, elemzi egyes rovatának jelentőségét, jellemzi a Szemle olvasóinak körét, és jelzi a jövőbeni feladatokat.

A folyóirat felépítése, rovatának megnevezése, jellege az idők során sokat változott. A jelen dolgozat terjedelmi korlátai nem engedik, hogy végigkövessük ezeket a változásokat. Azonban bármilyen módon is változtatták szerkesztői a rovatok felosztását, tartalmi vonásait, a funkciója minden korban megmaradt.

Áttekintve a Statisztikai Szemle történetét, megállapíthatjuk: a Hivatal folyóiratai - immár több évtizede - a statisztikai tudomány és gyakorlat legfőbb ismertetői, terjesztői, a Hivatal érdekének képviselői, fontos koordinátorai a szakmai közvélemény és a statisztikai művelő, külső elméleti és gyakorlati szakemberek, kutatóintézetek, egyetemi oktatóközpontok és a közigazgatás egységei között (27). Meghatározó szerepet töltenek be a Hivatal tevékenységének propagálásában, stratégiai célkitűzésének megismertetésében és elfogadtatásában. Az ismertető folyóiratok, így a Statisztikai Szemle is, több évtizeden keresztül fórumot biztosítottak a KSH munkatársainak publikációs tevé-

kenységük megkezdéséhez és kiteljesedéséhez. Mindig jól kiegészítik a KSH „hivatalos” tájékoztatási politikáját azzal, hogy a hivatalos véleménnyel polemizáló, az egyes munkatársak egyéni véleményét is tükröző írásokat is megjelentettek. Ablakot nyitottak a külvilágra azzal, hogy feladatuknak tekintették a legfrissebb külföldi és hazai szakirodalom ismertetését, szoros kapcsolatot építettek ki a KSH konvntaralval. Felhasználtak annak anyagait és lehetőséget nyújtottak a KSH munkatársaival a folyamatos munkában történő részvételre.

Jelen

A gazdasági-társadalmi viszonyok és a nemzetközi helyzet változása az 1990-es évekre új körülményeket teremtett. A piacgazdaság létrejöttével módosultak a statisztika iránti igények, és ezeket figyelembe kellett venni (4). A vállalkozások számának növekedése miatt a gazdaságstatisztikában a társadalomstatistikához hasonlóan uralkodóvá vált a mintavétel végrehajtott adatgyűjtés. A számítástechnika rohamos fejlődésével, az interneten alapuló adat-előkészítési, adatgyűjtési és adatrögzítési technikák bevezetésével átalakult a KSH egész szervezeti struktúrája, az új technikák megváltoztatták a tájékoztatási rendszert is. Az 1990-es években a Statisztikai Szemle befogadó olvasói, felhasználói közeg is jelentősen módosult. Az előfizetők zömét alkotó vállalatok megszűntek. Átalakultak a tudományos élet fórumai, a közigazgatási szervezetrendszer, folyamatosan csökkentek a költségvetési támogatások, folyóiratok szűntek meg, illetve alakultak újjá. Az elektronikus kommunikáció formái rövid idő alatt meghatározóvá váltak, az internet használatának széles körűvé válása megváltoztatta a papíralapú kiadványok, folyóiratok helyzetét. A Statisztikai Szemlének - akárcsak a többi KSH-hoz köthető folyóiratnak - potenciális megrendelői, előfizetői jelentős részben az állami vállalati, önkormányzati szférából kerültek ki, így amikor ezeknek az intézményeknek a költségvetési helyzete nehezebbé vált, érthető módon a saját kiadásai csökkentését, többek között a nélkülözhetőnek ítélt folyóiratok megrendelésének lemond-

dásával kezdték.

A Statisztikai Szemle formai megjelenése általában követi a hagyományokat, de igyekszik megfelelni a közlés változásának. Legutóbb 2006 elején újult meg a folyóirat szerkezete oly módon, hogy főbb tartalmi és formai elemei nem változtak. A „Tanulmányok” c. rovatban jelennek meg a legfontosabb elméleti, módszertani dolgozatok, cikkek. A „Műhely” c. rovat ad helyt azoknak a rövidebb lélegzetű cikkeknek, amelyek esetlegesen még nem kérielt gondolatokat – utal erre a rovat elnevezése is – közölnek. A „Fórum” c. rovatban közli a folyóirat a statisztika tudományos élettel kapcsolatos híreit, beszámol a KSH-ban történt legfontosabb eseményekről. Ebben a rovatban jelennek meg alkalmanként azok az interjúk is, amelyek a statisztikatudomány kiemelkedő személyiségeivel készülnek. A „Szakirodalom” c. rovatban kerülnek közlésre a könyvismertetések, a külföldi folyóiratokban megjelent cikkek rövid ismertetői, a kiadók statisztikai jellegű könyveinek kiadói ajánlatai, a magyar és külföldi társfolyóiratok tartalomjegyzéke magyar nyelven.

Egy-egy szám nem egymás mellé került írások esetleges gyűjteménye. A cikkek válogatása úgy történik, hogy azok témái egymással valamilyen összefüggésben legyenek és nem utolsó sorban tükrözzék a KSH munkáját és a tágabb értelemben vett statisztikai tudományos munka eredményeit. Az, hogy a Statisztikai Szemle milyen tematikájú cikkeket közöljön időről időre felmerül és összefügg azzal a kérdéssel, hogy egyáltalán tudomány-e a statisztika, s ha igen, milyen tudomány? Ez azért fontos kérdés, mert az erre a kérdésre adott válasz befolyásolja a Statisztikai Szemle és a statisztikát művelő tudományos közeg kapcsolatát. A közelmúltban két tanulmány is foglalkozott ezzel a kérdéssel, e cikkek sokoldalúan tárgyalták a témát (28), (29). Anélkül, hogy részletesen ismertetnénk a két írás főbb megállapításait, csak azokat az ajánlásokat emeljük ki, melyek arra utalnak, hogy milyen tematikájú cikkeket közöljön a Statisztikai Szemle.

A tanulmányok szerzői abból indulnak ki, hogy a statisztika sajátos módszertani tudománynak tekinthető, de igen lényeges a módszertan gyakorlati alkalmazása is. Ez a megállapítás megerősíti a Statisztikai Szemlének azt a hagyományos gyakorlatát, miszerint a folyóirat a statisztika általános módszertanával és a módszertan gyakorlati alkalmazásával kapcsolatos cikkeket egyaránt közöl. Áttekintve a nemzetközi statisztikai tudományos jellegű folyóiratok közlési rendjét, megerősíti azt a stratégiát, hogy csak nagyon kevés, főleg angolszász területen vannak olyan tudományos folyóiratok, melyek kizárólag a statisztika módszerével kapcsolatos cikkeket közölnek. (Például jelenleg módszertani jellegű cikkek jelennek meg a következő folyóiratokban: JASA (Journal of the American Statistical Association – az Amerikai Statisztikai Társaság folyóirata), Journal of the Royal Statistical Society (az angol Királyi Statisztikai Társaság folyóirata), Statistica-Rivista trimestrale fondata de Paola Fortunati (A Bolognai, Padovai és Palermo-i egyetemek folyóirata).

A Statisztikai Szemle szerkesztősége már hosszú ideje azt a gyakorlatot követi, hogy az évfolyamonként megjelent tanulmányok kb. egyharmada foglalkozik statisztikai módszertani kérdésekkel. Példaképpen említhető, hogy az éves szinten megjelenő tanulmányok között a módszertaniak aránya 1982-ben 32 százalék, 1990-ben és 2002-ben egyaránt 31 százalék, 2007-ben 36 százalék volt.

A statisztikai kérdésekkel foglalkozó folyóiratok jelentős része a nemzeti statisztikai hivatalok kiadásában jelenik meg. A korábban említett egyik cikk felvetette (28), hogy a Statisztikai Szemle túlságosan kötődik a KSH-hoz, túlreprezentáltak az intézményi szempontok, így beszűkültebb a kapcsolat a statisztikai tudományos élettel. Valóban, ahogyan a történeti részben leírtuk, a Statisztikai Szemlé alapítása 1923 óta, a Központi Statisztikai Hivatal adja ki, korábban a szerkesztő, főszerkesztő a Hivatal magas rangú tisztviselője, többnyire az elnöke volt, 1959-től pedig folyamatosan szerkesztőbizottság működik, melynek az elnöke 1973-tól a KSH mindenkori elnöke. A szerkesztőbizottság vezetési formát pontosan azért vezették be, hogy a szerkesztőbizottságban helyet foglaló, nem a KSH-hoz

kötődő, de a statisztikai tudományos élet jelesait reprezentáló tagoknak módjuk legyen egyfelől kapcsolatot biztosítani a folyóirat és a statisztikai szakmai, tudományos műhelyek között, másfelől befolyásolni a szerkesztési elveket, módszereket. Áttekintve a folyóirat szerkesztésének elmúlt évtizedes gyakorlatát, érzékelhető, hogy a szerkesztőség kisebb-nagyobb sikerrel mindig törekedett az egyetemek statisztikai tanszékeivel, a társadalmi és gazdaságtudató intézetekkel való együttműködésre. Látni kell azonban, hogy különösen a rendszerváltozás óta megszorodtak egy-egy lap körül a különböző tudományos lapokban a publikációs lehetőségek, állandó szerzőgárda alakult ki, kissé nehézkessé vált a tudományos folyóiratok közötti „átjárás”. Az sem egyértelmű, hogy a szigorúan vett statisztikai, módszertani témájú tanulmányokon kívül, a társadalmi, gazdasági kérdéseket tárgyaló, statisztikai módszereket alkalmazó írások is a KSH folyóiratában jelenjenek meg. Számos ilyen jellegű munkát közöl például a Közgazdasági Szemle, a Szociológia és más hasonló tudományos jellegű folyóirat. Ezért érthető, hogy a Statisztikai Szemle szerzői körének biztos bázisát a KSH munkatársi közössége adja. Ez azért is így alakult ki az évtizedek során, mert a KSH-ban dolgozók vannak legközelebb a legfontosabb statisztikai adatokat tartalmazó információkhoz, első kézből juthatnak hozzá ezekhez az adatokhoz, és itt meg kell jelennie annak a tudásnak és szakértelmnek, mely az egész adatösszeállítási folyamatot az első lépéstől az utolsóig átlátja a széleskörű módszertani tapasztalatokat is beleértve. Nem véletlen, hogy már a Statisztikai Szemle megjelenésének tízéves évfordulójára megjelent áttekintés is így ír erről a témáról (13).

„A Szemlében közölt tanulmányok és ismertetések aránylag csekély kivétellel a Központi Statisztikai Hivatal fogalmazói személyzetének tollából kerülnek ki. Tíz év alatt 6830 kéthasábos oldalterjedelmű cikket írt a Szemlébe a Hivatal fogalmazói kara. E hatalmas teljesítmény, melynek elérésében a Hivatal fogalmazói személyzete kivétel nélkül részt vett, kiváló bizonyítéka e tisztviselői kar magas tudományos képzettségének és termékenységének. Egyben rávilágít a rendkívül kedvező hatásra, amelyet a Magyar Statisztikai Szemle a Központi Statisztikai Hivatal személyzete színvonalának emelése tekintetében gyakorol.”

Ha megnézzük ennek az áttekintésnek a témával kapcsolatban közölt táblázatának adatait, akkor azt találjuk, hogy 1923 és 1933 közötti tíz évfolyam 105 szerzőjének 44 százaléka köthető a KSH-hoz. A jóval későbbi évtizedek egy-egy évfolyamának adatai alapján azt látjuk, hogy 1982-ben 53 százalék, 1990-ben 71 százalék, 2002-ben 52 százalék, 2007-ben 32 százalék volt a KSH-ban dolgozó szerzők aránya. Azt is figyelembe kell venni, hogy a KSH munkatársainak módjuk volt (és van) a KSH által kiadott egyéb folyóiratokban is cikkeket, tanulmányokat közölni. 2007-re annyiban változott meg a helyzet, hogy ettől az évtől megszűnt a KSH által kiadott Gazdaság és Statisztika és így a folyóirat potenciális szerzőinek egy része – a gazdaságtudomány gyakorlati kérdéseit taglaló írásokkal, cikkekkel – a továbbiakban a Statisztikai Szemlében találhat publikációs lehetőséget.

A Statisztikai Szemlében megjelenő cikkeket, tanulmányokat szakmai lektorok bírálják, így biztosítva a többirányú kontrollt. A szerkesztői munkát 2007-től egy-egy szakterülethez értő szakreferens segíti, annak érdekében, hogy kiegyensúlyozott, a statisztikai tudomány és gyakorlat minden fontos elemét taglaló cikkek jelenhessenek meg. Ugyanis megfigyelhető, hogy a mindenkori főszerkesztő szakmai múltja, kapcsolatrendszere is befolyásolja a tartalmat, ami némileg korlátozza a statisztikatudomány sokrétű interpretálásának teljességét.

A Statisztikai Szemle 1923-as indulásánál is nagy szüksége volt Magyarországnak az Európa-szerte elismert magyar statisztikai tudomány és gyakorlat által alátámasztott tények, ismeretek közzétételére, valamint magyarországi társadalom és gazdaság újjászervezését megalapozó adatok megismertetésére Nyugat-Európában. Jelenleg a Statisztikai Szemle – papíralapon – angol nyelven is közli a tartalomjegyzéket, továbbá a cikkek, tanulmányok rövid,

MAGYAR STATISZTIKAI SZEMLE

A MAGYAR KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

Főszerkesztő: ELEKES DEZSŐ dr.
Felelős szerkesztő: THIRRING LAJOS dr.

Szerkesztőbizottság:

BARSY GYULA dr. KÁDÁS KÁLMÁN dr.
BENE LAJOS dr. LÁZÁR PÉTER dr.
ELEKES DEZSŐ dr. THEISS EÖE dr.
GORÁCS BÉLA dr. THIRRING LAJOS dr.
ZALA FERENC

XXVI. ÉVFOLYAM 1-6. SZÁM
1948 január - június

TARTALOM

A hároméves téri statisztikai felépítése.
Munkatermelékenység az iparban.
Gyűjtrégi termelés.
Állatállományunk fejlődése.
A mezőgazdaság gépesítése.
Budapesti családok háztartástatistikája.
Közelkedésünk újjáépítése.
Népmozgalmunk 1947-ben.
Terengazdaság és statisztika.
Statisztika és térkép a mezőgazdaság szolgáltatásában.
Szemléstatisztika.
Irodalmi Szemle - Hírek.
- Világstatisztika.

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

TARTALOM

A reprezentatív módszer az indexszámításban
A villamosítás egyes kérdései
Külkereskedelmi kapcsolataink az ágazati kapcsolatok nyírlége alapján
A gyümölcssterilis becsalás
A boltoni motélek forgalma
SZEMLE
NEMZETKÖZI STATISZTIKA
STATISZTIKAI HIRADO
IRODALOM

XXXVIII. ÉVFOLYAM 6. SZÁM
1980. június

néhány soros összefoglalóit. A Statisztikai Szemle a legutóbbi évtizedben - évenként - összeállított egy-egy angol nyelvű különszámot is. Ezek a különszámok eljutnak külföldre és nem egyszer idézett hivatkozás formájában találkozunk a külföldi szakajtóban az angol nyelvű különszámban megjelent publikációkkal. Az angol nyelvű különszámra szükség van azért is, mivel a globalizáció a kapuk szélesre tárását kívánja meg és ez az olvasói réteg esetében nemcsak a hazai lehetséges olvasók körének bővítését jelenti, hanem a külföldiekét is, ami pedig nem képzelhető el másképpen, mint angol nyelvű különszámokkal, ahogyan ez a gyakorlat más országok statisztikai folyóiratainak esetében is terjedőben van.

Az idegennyelvűség problémája összefüggésben van az internet használatának robbanásszerű terjedésével. Egyedülálló lehetőség a folyóirat olvasottságának növelésére, hogy a publikálók a papíralap mellett elektronikusan is megjelenjenek az interneten. Az internetes megjelenés nem önálló honlapon történik, hanem a KSH honlapján keresztül (honlap: www.ksh.hu/statisztemle). A folyóirat egyes számai - 2007-től teljes terjedelemben - a papíralapon történő megjelenést követően egy hónappal később olvashatók és ugyancsak letölthetők. Tekintettel arra, hogy a folyóirat egyes számai 1997-től már számítógépes szerkesztéssel készültek, ezért ettől az időponttól kezdve, kereső programmal ellátva, a teljes archív állomány interneten elérhető. A világon mindenütt a tudományos folyóiratok elektronikus megjelenése felveti azt a problémát, hogy milyen legyen a kapcsolat a papíralapú változattal?

Az internetes publikáció ugyanis lehetővé teszi, hogy többletinformációval lássuk el az olvasót. Mind a hazai, mind a nemzetközi statisztikai tudományos folyóiratoknál terjed az a megoldás, hogy az elektronikus megjelenés során olyan kiegészítő információt tesznek fel az internetre, melyeket a papíralapú változat nem közöl. A Statisztikai Szemle is élt ezzel a lehetőséggel, mikor egyes cikkek, tanulmányok mondanivalóját kiegészítő részletes táblázatokat is közölt. Ugyancsak az internetes megjelenés módszere tette lehetővé, hogy elkészíthessük a Statisztikai Szemle angol nyelvű verzióját. Ennek megfelelően az

angol nyelvű internetes változatban 2008 januárjától az írásközönségnek készül egy háromoldalas angol nyelvű összefoglalója, továbbá, ha rendelkezésre áll a szerző tanulmányának angol nyelvű fordítása, akkor ez az anyag is felkerülhet a folyóirat angol nyelvű honlapjára. A korábbi néhány soros angol nyelvű összefoglalók, valamint az angol nyelvű tartalomjegyzékek 1997-től szintén olvashatók és letölthetők a honlapról. Az elmúlt tíz év angol nyelvű külön számai külön könyvtárba rendezve itt is megjelennek.

A folyóirat fontos része a Műhely, a Fórum és a Szakirodalom c. rovat. Különösen az utóbbi rovatnak vannak jelentős hagyományai a Statisztikai Szemlénél. A KSH Könyvtár aktív közreműködésével tájékozódhat az olvasó a külföldi statisztikai tudományos eredményekről, módszertani fejlesztésekről.

A magyar nyelven olvasók tájékozódását segíti, hogy a folyóirat magyar nyelvű fordításban közzé teszi a külföldi statisztikai tudományos folyóiratok angol nyelvű tartalomjegyzékeit. Célja, hogy az olvasók tájékozódjanak arról, milyen témájú cikkek jelennek meg ezekben a folyóiratokban és ha felkeltette érdeklődésüket, elolvashassák az eredeti cikket. Itt is felmerül a szövegű fordítás kérdése, hiszen a kis nemzetek nyelvén megjelenő folyóiratok angol nyelvű tartalomjegyzéke is már fordítás eredménye. Végül szólni kell a Statisztikai Szemle olvasottságáról. A Statisztikai Szemle olvasói elsősorban azok, akik tudományos és gyakorlati munkájukban felhasználják a statisztika eredményeit, függetlenül attól, hogy a KSH keretében végzik-e munkájukat vagy azon kívül. Szintén az olvasói körbe tartozhatnak a közigazgatásban dolgozó döntéshozók, a jogszabályok kodifikátorai, akik a döntéshozók számára összeállítják a döntéshozó szükséges háttéranyagokat, tanulmányokat. A célt az olvasóréteghez tartoznak az egyetemi, főiskolai oktatók és a tanuló ifjúság is. Az olvasók közé számíthatjuk a rokon tudományok kutatóit (ilyen a szociológia, a demográfia, a közgazdaságtudomány, a történettudomány több jelentős területe), akik a statisztikai bázist megtalálják a Statisztikai Szemle cikkeiben, tanulmányaiban. Sajnos alapos felmérés még nem készült

az olvasók társadalmi-foglalkozási összetételéről, a folyóiratról alkotott véleményekről. Ugyanis hiába tudjuk, hogy egy-egy intézményhez, egyetemi, főiskolai tanszékhez eljut egy vagy két példány, azt azonban nem ismerjük valójában ott kik olvassák. Azt sem tudjuk, hogy az olvasók mennyire elégedettek a folyóirat tartalmi és formai elemivel, a közölt cikkek, tanulmányok minőségével. Még leginkább a Statisztikai Szemle szerkesztőbizottság tagjainak véleményére lehet támaszkodni: az ülések emlékeztetőiből és a jegyzőkönyveiből kitűnik, hogy a tagok sokszor fogalmaztak meg pozitív és negatív véleményeket egyaránt. 2007-től a KSH-ban folyó informatikai fejlesztés eredményeképpen a folyóirat internetes változatának látogatottsága mérhetővé vált, melynek eredményeképpen lehetőség van arra, hogy a Statisztikai Szemle főoldalának, archívum oldalának és egyes rovatainak, azon belül például egyes cikkek látogatottságát (esetszámát) mérni lehessen. A látogatásról közelebbi információt még nem tudni (pl. KSH-ban dolgozik-e, vagy hogy milyen korú, iskolai végzettségű, foglalkozású személyről van-e szó). Arra sincs mód, hogy ez a lehetőség interaktív legyen, az olvasók is reagálhassanak a cikkekre, tanulmányokra. Így is jelentős előrelépés, hogy legalább az tudható, hogy 2007-ben a Statisztikai Szemle főoldalára 8198-szor, archív oldalára 3464-szer és a cikkekre, tanulmányokra 1475-ször kattintottak rá. Az adatok értékeléséhez hozzátartozik, hogy a folyóirat havonta kb. 700 példányban jelenik meg. (Erdemes megjegyezni, hogy az 1923 és 1933 között a Szemle átlagban havi 1800 példányban, 1933 és 1943 között havi 2200 példányban, 1964-ben például 3300 példányban (30) jelent meg.) A folyóirat internetes változatának látogatottsága valószínűleg jól kiegészíti a papíralapú folyóirat olvasói körének létszámát, bár a kétfajta olvasói tábor között lehetnek átfedések.

A Statisztikai Szemle előfizetőinek többsége állami költségvetési intézmény és önkormányzat, nagyon ritka a nem jogi személyiségű egyéni előfizető és magáncég (évenként az egyetlen magánszemély szerepelt az előfizetők között). Számuk évről évre csökken, - jelenleg a Statisztikai Szemle előfizetőinek száma kb. 120 - egyre nehezebb új előfizetőt találni ez nyilván összefügg a költségvetési megszorításokkal, az internetes megjelenés terjedésével. A Statisztikai Szemle jelenlegi példányonkénti nem fedezi a folyóirat előállítási költségét, inkább jelképes értelme van, jelezve azt, hogy a lap fenntartása és kiadása anyagi erőforrást igényel. (Ismeretünk szerint ez a tudományos jellegű folyóiratoknál mindenütt így van.)

A Statisztikai Szemle azon folyóiratok közé tartozik, amelyek honoráriumot fizet szerzőiknek és lektorainak. A honoráriumok összege csak az egyik tényező a Statisztikai Szemle költségvetésében, ehhez még hozzátartoznak a nyomdaköltségek, a szerkesztőségi munkatársak személyi kiadásai, egyéb járulékos összegek (pl. fordítás, folyóirat figyelés, ennek összeállítása). További járulékos költségként jelentkezik, hogy a KSH a folyóirat szerkesztőségének rendelkezésére bocsátja egyéb infrastrukturális szolgáltatásait, a szerkesztőség elhelyezésétől, a telefonszámlán és a számítógép-használaton keresztül a postabontásig. Ez azt jelenti, hogy ha minden szóba jöhető költséget figyelembe vennénk, akkor a KSH a Statisztikai Szemle működtetésére, megjelenítésére igen jelentős összeget költ. Ennek fényében nyilvánvaló, hogy a Statisztikai Szemle kiadását csak egy olyan „tökeerős” cég tudja vállalni, mint amilyen a Központi Statisztikai Hivatal.

Jövő

A Statisztikai Szemle sok szállal kötődik a Központi Statisztikai Hivatalban dolgozó szerzőgárdához, de kapcsolatát tovább kell erősíteni a statisztikát oktató főiskolák, egyetemek tanáraival, PhD-hallgatókkal, a statisztika módszerét használó és fejlesztő tudományos intézetek kutatóival.

A jövő legnagyobb kihívása, hogy az informatika rohamos fejlődése, jelentős befolyásolja a statisztikai témájú publikációk tartalmi és formai követelményeit, a szerzők, a szerkesztőség és az olvasók kapcsolatát.(31) A folyóirat

szerkesztése - felhasználva az informatika által nyújtott lehetőségeket - könnyebbé és gyorsabbá válik, lerövidíti a cikkek, tanulmányok szerkesztésének idejét, élő kapcsolatot teremt a szerző és a szerkesztő között. Az elektronikus kapcsolattartás könnyebbé teszi a szerzőkkel történő kommunikációt, a szerkesztőség - a korábbiakhoz képest - lényegesen előkészítettebben kapja meg a cikkeket, tanulmányokat (pl. nem kell legépelni a kéziratokat), a korrekktúrálás is gyorsabb, a nyelvhelyesség-ellenőrző programok is segítik a szerkesztőket. A nyomdával történő kapcsolattartás is felgyorsult, hiszen a nyomdai technológia is változott és változik. A korábbi évtizedekhez képest a nyomda is rövidebb idő alatt állít elő egy-egy számot. (Például 1964-ben dr. Gyulay Ferenc arról panaszkodott, hogy a cikkek a beérkezéstől számítva 3-4 hónap múlva jelennek meg, és ebből 2-2 és fél hónap a nyomdai átfutás ideje.) (30)

Megváltozik a folyóirat költség szerkezete, hiszen a papíralapú folyóiratok esetében a nyomdaköltség jelentős tétel, ám ha csökken a folyóirat példányszáma, akkor a nyomdára is kevesebbet kell költeni. (Mint láttuk, ez a folyamat a Statisztikai Szemlére is jellemző volt, hiszen az 1960-as évekbeli havi 3200-ról a jelenlegi 700-ra csökkent a példányszám.)

Az elektronikus megjelenés további előnye, hogy a szerzők mellékelhetik a teljes adatállományt és a megfelelő képleteket, módot teremtve ezzel a számítások rekonstruálására és ellenőrzésére. Ez a lehetőség különösen a lektorok munkáját segítheti, hiszen így módjuk van az adott cikk mondanivalójának ellenőrzésére, a minőség javítása érdekében javaslaataik megtételére. A szerkesztők már a cikkek, tanulmányok benyújtásakor felhívhatják a figyelmet arra, hogy a szerzők a tárgynak a lehető legmegfelelőbb anyagait mellékeljék elektronikus formában. (Ezek közé tartozhat például nagyméretű bonyolult ábra, térkép, táblázat, a cikk mondanivalójának megértését segítő anyagok, számítások.) Lényeges, hogy a közölt tanulmányban kapcsolatot lehet teremteni a különböző elektronikus bibliográfiai adatbázisokkal, a szakirodalmi hivatkozásokkal az átjárás biztosítható az idézett cikkek, tanulmányok, könyvek anyagai között.

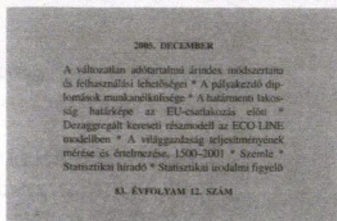
Az elektronikus megjelenés az olvasók véleményének regisztrálását és az arra való reagálást is könnyebbé teszi. Ugyanebbe a körbe tartozik, ha a szakterületet jól ismerő szakemberektől érkezik vélemény, melyet szintén össze lehet gyűjteni és az adott cikk, tanulmány mellett közölhető lehet tenni. A hibák esetleges kijavítása is megoldható, és a javított, átdolgozott tanulmányt is újra lehet közölni. (Természetesen ennek csak kivételes lehetőségnek szabad lennie, és az olvasókat pontosan tájékoztatni kell erről a körülményről.)

Mint látható, az elektronikus megjelenés nagy felelősséget ró a szerkesztőségre, mivel el kell dönteni, hogy a nagy tömegű információk közül melyek azok, amelyeket a szerkesztő megszűr, ellenőriz, nyomtatásra alkalmasnak tart és melyek azok, amelyeket ellenőrzés nélkül közöl, vagy elutasít, illetve közlésre alkalmatlannak tart.

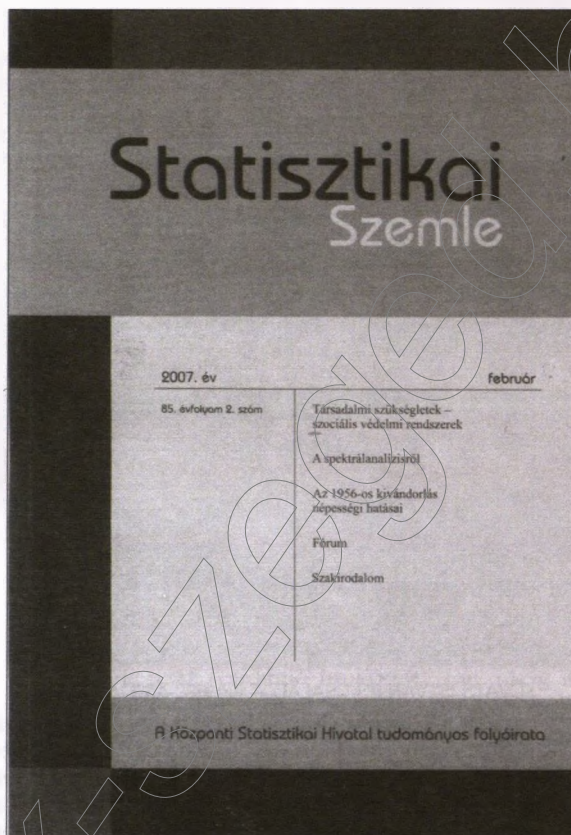
Külön feladatot jelent a papíralapú és az elektronikus változat harmóniájának biztosítása. A jelentős múlttal és tudományos tekintéllyel rendelkező folyóiratok mindegyikénél mindkét változat közlésre kerül. A Statisztikai Szemle is ebbe a kategóriába tartozik. Az elektronikus változatnak azonosnak kell lennie a papíralapú változattal, eltérés csak a háttér-információk közlésében lehet. Ezért jól el kell különíteni és megjelölni az elektronikus megjelenés során azokat az anyagokat, melyek a papíralapú változatban nem szerepelnek, továbbá ügyelni kell arra, hogy a papíralapú változatban is utalások legyenek ezekre a többletinformációkra.

Az elektronikus megjelenés jelentőségével függ össze, hogy az egész tudományos világban paradigmaváltás zajlik, mindenhol igyekeznek a papíralapú kiadványokat digitalizálni, a felhasználók számára közkincsé tenni. Különösen a számítógépen nevelkedett fiatalok körében terjed az a szemlélet, hogy ami nincs az interneten, az nem is létezik, illetve nem érdekes, e mögött persze az is tetten érhető, hogy fáradtságosabb a papíralapú információhoz

statisztikai szemle

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

jutás. Ezért ha azt akarjuk, hogy a tudományos folyóiratokat széles körben olvassák és értékeljék, a papíralapú folyóiratokat digitalizálni kell. A Statisztikai Szemle az egyik legrégebben megjelenő tudományos folyóiratok egyike, így különösen kívánatos, hogy összeköve a régmúltat a jelennek, a folyóirat minden száma teljes terjedelemben elektronikusan is olvasható legyen. A digitalizálás legfőbb céljai tehát:

- történeti, szakmai tudományos értékek megőrzése,
- értékes, egypéldányos, romló állapotú anyagok rongálódásának megakadályozása,
- a hozzáférési lehetőségek növelése.

A jelen cikk megírásának időpontjában folyik a Statisztikai Szemle digitalizálása. Megtörtént az 1923 és 1996 közötti évfolyamok számítógépre vitele (un. szkennelés). (Az 1997 évi és a későbbi évfolyamok már elektronikusan elérhetők.) A feladatok közé tartozik a számítógépre vitt állomány teljességének ellenőrzése, a keresőprogramhoz adatok kigyűjtése és a keresőprogram elkészítése. Végső cél, hogy a Statisztikai Szemle minden száma folyamatosan frissítve, elektronikusan, keresőprogrammal ellátva elérhető legyen, ezzel is szolgálva a statisztikai tudományos közéletet és a nagyközönség igényeit.

Az oly régi hagyományokkal bíró folyóiratoknál, mint a Statisztikai Szemlénél fontos, hogy a külső forma, a belső szerkesztői megoldások ne változzanak gyakran. Jelenleg formai szempontból a Statisztikai Szemle megfelel a kor követelményeinek, külső borítója, belső szerkezete, rovatai kiállják az összehasonlítást más tudományos folyóiratokkal. A Statisztikai Szemle legjobb, a jövőben is követendő hagyományai közé tartozik a folyóiratban közölt tanulmányok, dolgozatok és egyéb anyagok precíz szerkesztése, a tanulmányokban megjelenő hivatkozási listák, irodalomjegyzékek, esetleg fontosabb adatok, információk, statisztikai táblázatok ellenőrzése, nyelvhelyességi problémák megoldása, a tördelészerkesztés minden részletre kiterjedő, aprólékos végrehajtása.

A jövőben kiemelt szerkesztési célok közé tartozhat a statisztikatumomány elméleti, módszertani dolgozatainak közlése elsősorban igényes (hazai, eredeti) tanulmányok-

kal, melybe befér néhány meghatározó külföldi szerző cikkeinek publikálása is. Követendő célok közé tartozik olyan tanulmányok közreadása, amelyek hozzájárulnak a kör fontos kérdéseinek megoldásához, mind a társadalmi, gazdasági, mind a környezeti és szociális folyamatok reális ábrázolása tekintetében.

Főntos szempont olyan hazai és külföldi műhelyelemzések közreadása, amely segíti az olvasót egy konkrét statisztikával kapcsolatos módszertani és gyakorlati jellegű kérdések tisztázásában, szakmai vélemények – esetleg egymással is vitázó – megismerésében. További feladatot jelent a külföldi statisztikai irodalom magyar nyelvű összefoglaló ismertetése, ezzel is segítve a hazai statisztikusokat, kutatókat és az érdeklődő olvasókat a statisztikával kapcsolatos külföldi eredmények, tapasztalatok megismerésében, hazai közreadásában.

Követve a Statisztikai Szemle szerkesztésének legjobb hagyományait, a jövőben is tájékoztatni kell az olvasókat a statisztikai tudományos közélet legfontosabb eseményeiről, a hazai és nemzetközi (pl. Eurostat) hivatalos statisztikai szolgálatok és civil szervezetek (pl. Magyar Statisztikai Társaság) üléseiről, rendezvényeiről, az egyes tanácskozáson elhangzott előadásokról, beszámolókról. Mint látjuk a Statisztikai Szemle történetéből, hogy időnként tematikus számokat jelentet meg, egy-egy időszak fontos és aktuális kérdéseiről, problémáiról. Ezt a megjelenési formát a jövőben is folytatni kell, így – témától függően – általában évente érdemes egy-egy tematikus számot kiadni. Az angol nyelvű külön szám jelentőségéről már szólunk, különösen az elektronikus megjelenéssel párhuzamosan egyre nő a jelentősége.

Összefoglalóan elmondható, hogy a Statisztikai Szemle továbbra is figyelemmel kíséri a hazai és külföldi statisztikai tudományos kutatásokat, gyakorlati alkalmazásokat, valamint az aktuálisan felmerülő társadalmi-gazdasági folyamatokat, sok évtizedes múltjának megfelelően a jövőben is a hagyomány és a megújulás együttesének képviselője, a hivatalos statisztika és a magyar statisztikai tudomány alapvető fóruma.

Lakatos Miklós

A kőtártól a kőbárányig

A VÁRTEPLOMTÓL A MÁRIA TERÉZIA KAPUIG

KOVÁTS ISTVÁN ÉS CSALÁDJA AZ 1880-AS ÉVEKBEN

KOVÁTS ISTVÁN EMLÉKTÁBÁJA A VÁR FALÁN

A várnak a középkorban is létezett egy Tiszára nyíló, valójában sohasem használt keleti, kaputornyos kijárata. Nyilvánvalóan egy végső vészhelyzetre és a folyóval biztosítandó összeköttetés szándékával létesült, ám használatára sohasem került sor. Annyi bizonyos, a törökkor végén már befalazva találták a várat felmérő császári hadmérnökök. 1692-ben az egész keleti várfallal együtt a Tiszába dőlt. Romjának alaprajza Lambion 1695-ben készült felmérésén szerepel utoljára. A falat sietve, csak vesszőfonatos szádfallal pótolták, ami 1695-ben újból a folyóba omlott. Az új várfal 1764 és 1765 között, több mint hetven év múltán épült föl a középkori várfaltól mintegy ötven méterrel nyugatra a kazamatasorral együtt, annak dél-, és északkeleti végén a Tisza felé előreugró ágyúbástyákkal (ÉK-en az ún. Zwinger, DK-en az ún. hármás pince épülete). A barokk téglafalazással épült kazamatasor közepén alakították ki a részben ma is álló ún. Mária Terézia kaput. A várudvar felőli háromnyílású homlokzatát klasszicizáló stílusban alakították ki. A középső, legszélesebb nyílás két oldalán barokk örfülkék álltak. Tisza felőli kijáratát ugyanúgy, mint annak középkori elődjét, kapuként sohasem használták, tervezett kőkeretes diszkapuja sohasem készült el. A kazamatasorral azonos mélységű kapu három donga, illetve csehüveg boltozatú traktusból állt, melyek terét négy-négy vastos boltozattartó pillér választotta el egymástól.

A SZEGEDI VÁR - KORABELI METSZET

I. SZ. 2. SZÁZADI RÓMAI MÁRVÁNY FÉRFIFEJ

12. SZÁZADI OSZLOPFEJZET A SZŐREGI MONOSTORBÓL

A vár keleti falával együtt, a kapu Tisza felőli falsíkja részsűsen, mintegy 80 fokos szögben befelé dőlve épült meg. A kaputól északra levő falszakasz kialakításakor valószínűen beépítették a gótikus vártemplom szentélyének a nyolcszög három oldalával záródó, az épülő várfallal azonos ÉK-DNy-i irányú záró falszakaszát, így ez megőrizte a gótikus templom szentélyfalának több méter magas felmenő részletét. A kapu és az egész kortinarendszer boltozatát vastag, bombafogó és ágyúállások elhelyezésére is alkalmas több méter vastag földborítással látták el. Kezdetben legénységi kaszárnyának használták, de az építéskor elkövetett mulasztások miatt a falai annyira zizesedtek, hogy a helyiségek emberi tartózkodásra alkalmatlannak bizonyultak. Ezután lóistálló lett belőle. Mint Tömörkény írja – „Az igaz, hogy mint ilyen eléggé előkelő volt, mert nem közönséges lovak, hanem tisztai lovak laktak benne.” A Mária Terézia kapunak azonban csak egy része élte túl a várbontást. A várudvarra nyíló klasszicizáló homlokzatot ugyanis még 1882-ben elbontották, ami jól mutatja, csak a legutolsó előtti pillanatban született meg az ötlet, hogy az utókor számára valamiképp megtartsanak a már teljesen lebontott műemlékből. A Kass

szálló, a kultúrpalota és a színház között kialakított parkban, a Várkertben árválkódó várcsonk ódon hangulatú boltívei alatt közvetlen a várbontás után már kioszk, azaz vendéglő működött. Egy ideig itt kapott helyet a városi tisztviselők egyesülete, melynek elnöke, Tömörkény István – amint Móra Ferenc írja – „...esti zárás után a kultúrpalotából mindig a kiokszba ment... ..Mert így ejti a szegedi nemzet.” Ebben a minőségben szolgált a vármaradvány egészen az 1940-es évek végéig. Az ezt követő évtizedben elhagyatott állapotban romladozott. 1959-ben restaurálták, és a múzeum kezelésbe került. Az épületbelsőben várostörténeti kiállítás, Tisza felőli udvarán pedig a kőtár kapott helyet. 1999-ben került sor a vármaradvány teljes felújítására. Az épületet – amelynek teteje eredetileg földdel feltöltött ágyúállásként szolgált – tetővel fedték be, a fölhorodott földből kiszabadított boltozat fölött raktár- és konferenciahelyiséget alakítottak ki. Városfelőli oldalán, az egykori kapu lebontott nyugati vége helyén felépítették a fogadó-kiszolgáló egységeket magában foglaló, az eredeti kialakítást idéző új homlokzatot. Itt került elő az építkezések megindulása-kor a gótikus vártemplom északi fala. A

MÁRK PÜSPÖK SÍRKÖVE 1262

ROMÁN-KORI KÓFARAGVÁNYOK ÉS A KÓBÁRÁNY MÁSOLATA

ROMÁN-KORI ÉPÜLETRÉSZLETEK REKONSTRUKCIÓI 12-13. SZÁZAD

gótikus vártemplom A középkori várudvar közepén állt az impozáns megjelenésű gótikus vártemplom. Írásos feljegyzés nem maradt fenn róla. Csak később, 1794-ben említi Csete István 18. század eleji följegyzésére hivatkozva Dugonics András, hogy Szent Erzsébet temploma a várban állt. Külső képét és alaprajzát azonban jól ismerjük az 1686 és 1715 között készült katonai felmérésekről és vedutákról. A templom a nyolcszög három oldalával záródó szentélyvel, magas, karsú gótikus ablakokkal, többemeletes toronnyal, gótikus támpillérekkel jelenik meg az ábrázolásokon. Egyes vélemények szerint a torony a török uralom alatt minaretként szolgált. Az északi oldalon a szentély mellett épített torony és a feltehetően szerzetesi kórossal meghosszabbított szentély ferences-rendi alaprajzi elrendezést sejtet. Ha ez a feltételezés beigazolódná, a marianus ferencesek (a későbbi konventuális minoriták) 1318-ban említett rendházát is itt kell keresni. Jelenlegi - régészeti és művészettörténeti adatokon nyugvó - ismereteink szerint a templom a 14. század első felében épült, majd a 15. század második felében, a Hunyadiak alatt jelentősen átépítették. Hossza megközelítőleg 60, szélessége 15, a déli oldalkápolnával együtt mintegy 22 méter volt. A török uralmat viszonylag jó állapotban vészeltette át, hiszen a 18. század elején Nádasdy László csanádi püspök hosszas küzdelmet folytatott a szegedi várparancsnokkal azért, hogy ide telepíthesse a püspöki székhelyet. Az osztrák várparancsnok azonban a püspök szándékát brutális döntéssel húzta keresztül: a templomot az 1710-es évek elején földig leromboltatta. Az 1999-ben kezdődött és ma is folyó régészeti feltárás eredményei máris tisztázták a templom építéstörténetének számos fontos részletét. Ezek szerint a királyi birtokon, királyi alapítású templom a középkori Magyarország egyik legrangosabb egyházi építménye lehetett. Méreteiben és stílusában a nyírbátori és a kolozsvári Farkas-utcai gótikus templomokhoz hasonlítható. Kiemelkedő színvonalú kőfaragványai tanúsága szerint az építését és 15. századi megújítását királyi építőmesterek és kőfaragók végezték. Igen jelentősek a 15. századi átépítés során másodlagosan

TÖRÖK SÍRKÖVEK ÉS BAROKK SZOBROK

san beépített oszloptagokon előkerült Anjou-kori liliomos-indás mintájú, színes falfestés-részletek, egy feliratos, karcolt alakot ábrázoló 14. század közepéről származó vörösmárvány sírkő, valamint az oldalkápolna török korban, helyben beomlott, jól rekonstruálható, csaknem teljes gótikus csillagboltozata. Az épületbelsők padozatai alatti és a templom körüli temetkezésekből eddig közel 1000 sír került feltárássra. A temetkezések a 14. század első felétől kezdődően a 18. század elejéig folyamatosan, szinte rétegszerűen következnek egymásra. Ezek között egyházi személyek, várkatonák, várnépek, valamint a Palánk, majd a későbbi Középváros tehetősebb lakosságának, valamint az Anjou-kori kun helyőrség gyakorta díszes, ünnepi öltözetben eltemetett halottai nyugodtak. A templom feltárása előreláthatóan 2010-ben befejeződik. Az előkerült falak előzetes műemléki helyreállítása folyamatosan, a feltárással párhuzamosan halad, így Szegeden a Dömötör-torony és az Alsóvárosi templom mellett máris egy harmadik középkori műemlék-együttes bontakozik elő, válik bemutatásra alkalmassá. A Móra Ferenc Múzeum kőtára.

Az Alföld legnagyobb és legjelentősebb kőfaragványgyűjteményét a magát „szegény pórfiúból” világjárt, kiművelt építőmesterré felküzdő Kovács István (1822-1902) alapította a szegedi vár lebontásával egy időben, 1876 és 1882 között. A várfalakba a török- és barokk-korban másodlagosan beépített római-kori és középkori faragványokat saját költségén, darabonként vásárolta meg a bontást végző munkásoktól. Ezzel a becses emlékeket megmentette a pusztulástól, hiszen a bontott kőanyagot a város szekeresszám bocsátotta áruba. Az összegyűjtött leleteket rendszerezte, azonosító számmal látta el, lerajzolta, előkerülésük körülményeit följegyezte. Az összegyűjtést, azaz a Szegedi régiségek. A várfalbontás és csatorna-ásás alkalmával talált Műtég-lák és Kőfaragványok címmel készített kéziratos munkáját a faragványokkal együtt a városnak adományozta. Így került Szeged felbecsülhetetlen értékű középkori román, gótikus, reneszánsz és 17-18. századi barokk-kori építészeti emlékeinek megmentett,

tektélyes együttese a Szegedi Városi Múzeumba. A mintegy négyszáz darabból álló gyűjteménynek azonban csak egy része szerepel Kovács István kézíratos vázlatkönyvében. A kézirat egy további kötetét évtizedekkel ezelőtt Szekeres László régész még kallódni látta egy délvidéki magángyűjteményben. Így, mára már nehezen eldönthető, hogy a többi faragvány mikor került a múzeum kőtárába. A kőfaragvány-gyűjtemény egyébként 1963-ig igen hányatott sorsot élt meg. Kezdetben a Városi Könyvtár folyosóin, a könyvtár és múzeum ideiglenes Juhász Gyula utcai épületében ládákbán, a kultúrpalota megépülése után annak alagsori folyosóin kerültek raktározásra. 1938-ban Cs. Sebestyén Károly, Szeged középkori templomainak első kutatója már felhívta a figyelmet arra, hogy a múzeum folyosóján tárolt kövek szinte egyetlen dokumentumai a város középkori műveltségének. A 20. század folyamán a gyűjtemény tovább gyarapodott. A palánki, felsővárosi, dorozsmai építkezések, a szőregi monostor ásatása, a Szent Dömötör templom bontása és különösen az 1999 - 2008 között folytatott szegedi gótikus vártemplom-feltárás során előkerült faragványok gazdagították jelentősen a kőtár anyagát. 1959-ben felújították a vármaradvány épületét, s annak Tisza felőli udvarán „L” alakban kialakított féltetes folyosón nyitották meg Szeged köveinek első állandó kiállítását. A kövek válogatását, restaurálását és bemutatását a kiváló művészettörténész, Entz Géza vezette két tehetséges és jó szemű szobrászművész-restaurátor, Szakál Ernő és Kőfalvi Imre közreműködésével. A szakemberek „biztos érzéssel válogatták össze a kőhalmazokból az együvé tartozó részleteket és égett agyag elemeket. Így az egymástól eddig szétválasztott és önmagukban alig, vagy egyáltalán nem érthető töredékek szerves összefüggésbe kerültek, s belőlük ajtók, ablakok, boltozati rendszerek, támasz-

tőrendszerek egészei vagy felismerhető részletei álltak össze...” - sommázta 1963-ban a kőtár új kiállításának jelentőségét Entz Géza. Akkor a gyűjtemény egy harmad része, 22 román-kori, 49 gótikus, 5 reneszánsz és 4 barokk tárgy illetve tárgycsoport került bemutatásra. A fennmaradó kétharmad részt képező köveket a várfal mentén helyezték el. Az 1970-es évek elején az alig tíz éves, Szeged határain messze túlmutató jelentőségű kőtár legértékesebb, román-kori faragványit bemutató részét elbontották, helyet teremtve az itt kialakított fűtőközpontnak, azaz kazánháznak. 1998-ban pedig az akkori múzeumvezetés a várudvaron rendezett váriátékoknak elsőbbséget adva - úgymond - rendet teremtett a vár körül. A falak mellett raktározott faragványokat a kiállítás féltetes folyosója alatt zsúfolták össze. A féltete őrizendő tárgyak egymásra halmozva, deszkapalánkkal eltakarva várták sorsuk jobbra fordulását. A többszöri, szakszerűnek aligha nevezhető átrakodás során, mint kiderült, számos fontos faragvány kallódott el. Köztük az egyik legértékesebb, a 2. századi római útállomás létét bizonyító feliratos köemlék is erre a sorsra jutott. 2008-ban került sor a kőtár ismételt rendezésére. Az időközben megszüntetett kazánház raktárrá alakított helyiségében polcokon helyezték el a kiállításból kimaradó darabokat, valamint a másolatban kiállított faragványok eredeti példányait. Az újrendezés során visszaépítettük az elbontott részleteket, a faragványok túlnyomó részét megnyugtatóan azonosítottuk, darabonként tisztítottuk és szükség esetén konzerváltuk, a legféltettebb darabokról másolatokat készítettünk. Emellett a kiállítás eredeti rendszerének, szellemének megszemenő megőrzésével kiállítottunk néhány további köemléket is, amelyet eddig csak a szakemberek vehettek szemügyre. Így, például a római-kori márvány férfitórtre másolatát, (2. kép) a szőregi apátság-

LEVÉLDÍSZES PÁRKÁNY 14. SZÁZAD

GÓTIKUS, LÓHEREÍVES NYÍLÁS KERETE 14. SZÁZAD

GÓTIKUS SZENTSÉGHÁZ ÉS ABLAKKERET A 15. SZÁZADBÓL

ból és a dorozsmai monostorból származó 12. századi román-kori oszlopfézeteket, a szegedi kőbárányt, és Márk püspök 12. századi sírkövét. (3, 4. kép)

A gyűjtemény a római kortól kezdődően a román-koron, a gótikán és a reneszánszon át a barokk korig terjedően öleli fel Szeged építészettörténetének kiemelkedő emlékeit. Az említettekön kívül igen jelentősek a román kori palmettás díszítésű ajtókeret darabjai, a vállköveket tartó kockaoszlopfelek, a jól rekonstruálható kő ablakkeretek, vagy a gyámokra támaszkodó ívsoros párkányrészlet és a másolatban kiállított emberfejes gyámok. (5, 6. kép) Ez a faragványcsoport Entz Géza szerint jól bizonyítja, hogy „Szegeden állt egy díszes, ikerablakos toronnyal rendelkező elég nagyméretű románkori templom, amelynek faragványai a korszak kétségtelenül legmagasabb színvonalú pécsi kőfaragóműhelyhez köthetők, elsősorban a pávai kapcsolatú népoltárhoz”. A gótikus faragványcsoport túlnyomó része a 14-15. századi gótikus vártemplomból származik. A várbontás és a jelenlegi feltárások során előkerültek a rangos építmény bejáratát, csúcsíves ablakait és a templombelsőt díszítő csipkefinom faragványok.

A 14. századi körtetagos kapuzat csúcsíves töredékei, melynek megmaradt – és nem is teljes – bélétmélysége 128 cm, jól mutatják a templom tekintélyes méreteit. (7. kép) Ugyancsak a faragványok 14. századi csoportjához tartoznak még a leveles párkányok és gyámok, valamint egy finom kidolgozású lóhereíves fülke is. (8, 9. kép) Ugyanehhez az épülethez tartozott, de a későbbi gótikus átalakítás során készült egy rendkívül magas művészi színvonalú, fehér mészkőből faragott számárhátíves nyílású szentség-ház is, melynek mives kivitele budai, királyi műhelyben tanult mester keze munkájára vall. (10. kép) Különösen jelentősek Szeged művészettörténetében a várbontás során előkerült reneszánsz töredékek, hiszen az Alföldön a reneszánsz építészet emlékeiből alig-alig maradt meg egy-egy kőemlék. Ezek közül is kiemelkedik a jól rekonstruálható kőkeretes ajtó, és a fogsor-díszítésű, szimatagos párkányzatú, 16. század elejéről származó kőkereszties ablak. (11. kép) Utóbbinak további csatlakozó darabjai kerültek

elő az 1999 – 2008 között folytatott vártemplom-feltárás alkalmával. A középkori emlékek sorát török turbános sírkövek, majd ritka szépségű barokk-kori alkotások zárják. Szent Demeter és Vasas Szent Péter 18. századi szobrai Szeged 18. századi szobrászatának kiemelkedő alkotásai. Az előbbi a Szent Dömötör templom, az utóbbi valószínűen a rókusai templom épületét díszítette. (12. kép) Az újjárendezett és hosszú idő után most újra megnyitni kőtár jelentőségének méltatására ismételten Entz Géza sorait idézzük: „E beszédes kövek mostani elhelyezése nem csak szép, hanem történeti tanulságot is rejt. Amellé a XVIII. századi vármaradvány mellé került ugyanis, amely éppen arra a területre épült Mária Terézia korában, ahol hajdan a nagyszabású Erzsébet-templom gótikus épülete emelkedett. E történelmi helyről hirdeti a kőtár, hogy az Alföld városai között, a középkori Szeged építészeti szempontból is első, ahol a központi hatalom támogatásával az akkori ország legmagasabb színvonalához kapcsolódó művészet és műveltség virágzott.” A kőtár léte, az első kiállítása és mostani megújulása elválaszthatatlan Kováts István meghatározó kezdeményezésétől. Péter László még bizakodással vetette föl a Délmagyarország 1972. március 22-i számában: „megérdemelné a derék építőmester, az önzetlen hagyománymentő, hogy nevére, szerepére márványtábla emlékeztesse mindazokat, akik majd az újra megnyíló és látogatható kőtár értékes műtárgyaival, Szeged belőlük kiolvasható középkori építészeti múltjával ismerkednek.”

Több mint egy évszázadnyi mulasztás után mindez végre megvalósult: Szeged középkori építészetének, kultúrtörténetének féltett, pótolhatatlan emlékei most újra mindenki számára láthatóvá válnak. Kováts István emlékének pedig maradandóan adózunk a márvány emléktáblával, melyről a pórfiúból lett mester „Csak úgy befelé, magában” mosolygó bronz portréjának tekintete néz le ránk. Az a tekintet, amelyet eddig csak Móra Ferenc mindenre rezdülő figyelme és most Lapis András szobrászművész meglepő, Móráéval azonos utánérzése örökített meg számunkra. (13. kép) Szeged és Dorozsma vetélke-

RENEZÁNSZ AJTÓ- ÉS ABLAKKERET REKONSTRUKCIÓK

dése a kőbárányért: a harmadik „perúrafelvétel”. Kétségtelen, a kőtár és a Dél-Alföld Árpád-kori építészettörténetének egyik legbecesebb emléke az a helyi, több száz éves hagyományban „kőbárány” néven ismert Agnus Dei faragvány, amely néhány évvel ezelőtt került vissza a Móra Ferenc Múzeum kőtárába. Sokáig – már akkor is legalább harmadlagos helyén – a Dömötör-torony helyreállításakor utólag nyitott bejárata fölött ugyanúgy dacolt az időjárás viszontagságaival, mint a kutatók elszánt igyekezetével, amellyel eredetére próbáltak fényt deríteni. (14. kép) A kőbárány kalandos útja valamikor a 13. század elején indult, hiszen művészettörténeti stílusjegyeit kutatók sora elemezte, akik közül itt elég megemlíteni Reizner János, Cs. Sebestyén Károly és Bogay Tamás nevét. Ők egyöntetűen a legkorábbi, ma még nem azonosított Árpád-kori vártemplomhoz, vagy valamelyik korai szegedi templomhoz vélték tartozónak. A jeles köemlék származása azonban egyáltalán nem tisztázott. A dorozsmaiak hagyományában a középkori monostort, a szegediek szerint valamelyik itteni templomot díszítette. A kőbárány kalandos útja igazán a 18. század elején indult, pontosabban ekkor került a máig fennmaradt emlékezés látómezejébe. Ekkor figyeltek föl ugyanis a vár falába beépített Isten-báránnya ábrázolásra. Első említéséből kétséget kizáróan bizonyos, hogy 1721-ben már a vár falába másodlagosan (?) beépítve látták. Felfedezését Szeged és a német lovagrend Dorozsma és a kun puszták birtoklásáért folytatott küzdelmének köszönhetette. I. Lipót ugyanis a török kiűzését követően a kun pusztákat a lovagrendnek zálogosította el. A Neoquistica Commissio 1700 őszén, majd 1702 nyarán vizsgálta fölül Szeged birtokviszonyait, az azokat igazoló bizonyítékokkal együtt. Szeged – ragaszkodva régi kiváltságaihoz – minden eszközt felhasználva birtokai mind szélesebb körű visszaszerzésére, és lehetőség szerinti gyarapítására. Az eszközök tekintetében nem riadt vissza a csalástól sem. Miután az „elveszett” nagyobbik városi pecsét helyett 1691-ben „Liberæ Ac Regiæ” felirattal készített új pecsétet a kamatai tisztviselő nem fogadta el, Szeged egyszerű hamisításhoz folyamo-

TÖRÖK SÍRKÖVEK ÉS BAROKK SZOBROK

dott. Gondosan előkészített terv szerint halászok „véletlen rábukkantak” a szabad királyi város feliratú, 1200-ból való nagypecsétre. Ezen – minden korábbi városi pecséttel ellentétben – már egy bárány-alak is szerepelt. A bárányt 1719-ben már ott találjuk Szeged új kiváltságlevelének első oldalán a város új címerében is. Az új jelkép mélyebb értelméről bővebben csak a kun puszták és Dorozsma birtoklásáért folytatott per egyik fordulatából szerezhettünk tudomást. Ekkor ugyanis a német lovagrend harmincnégy tanút sorakoztatott föl, akik váltig állították, miszerint Dorozsma sohasem tartozott Szegedhez. A tanúk közül öten még arra is emlékeztek, hogy a dorozsmai halmon templom állott, mely a török időkben pusztult el, s „innen került a vár falába is azon kőalkatrész, melyen egy bárány ábrázolata látszik”. 1721 novemberében hallgatják ki Szeged tanúit, hús tápéi és győi lakost, akik az előbbiekkal szöges ellentétben vallják, miszerint Dorozsma mindig is Szegedhez tartozott. Ám, hogy Dorozsmán templom is lett volna, arról egyikük sem hallott. Az első tanú „nem látta soha, nem is hallotta, sem atyjától, aki 80 esztendő volt, sem másoktól, hogy dorozsmai halmon valami fennálló kápolna vagy templom, avagy kőfalat is”. A húsból mindössze két tanú vallomásában dereng valami homályos utalás az egykori dorozsmai templom léteire. A negyedik és nyolcadik tanú vallomása szerint ugyanis a „Dorozsma halmon 12 esztendő korában játszódván, valami apró kövecskéket látott volna, és több gyermek társaitól, úgy másoktól is hallotta, hogy valami épület vagy templom lett volna”. 1722. május 4-én újabb huszonnyolc tanút hallgattak ki, akik egybehangzóan állították: Dorozsma mindig Szegedhez tartozott. Egyetlen tanú vallomása azonban fölöttébb érdekes részleteket is tartalmazott. A korábbi és a huszonhét akkor kihallgatott tanú vallomásával szöges ellentétben egy ugyanis azt vallotta, miszerint „Hajnal Mihály, Makó városának lakosa... az édes atyjától, attyja pedig a fátens nagyatyjától hallotta, hogy Dorozsmán is egy templom volt, és abban a templomban báránykép faragott kővön volt és akkor, régi időben egy ember azt profetiálta és

A VÁR FALÁBÓL ÉS A DÖMÖTÖR TEMPLOM HOMLOKZATÁBÓL KIBONTOTT KŐBÁRÁNY A KÓTÁR RAKTÁRÁBAN

ROMÁN-KORI OSZLOPFŐ DOROZSMÁRÓL

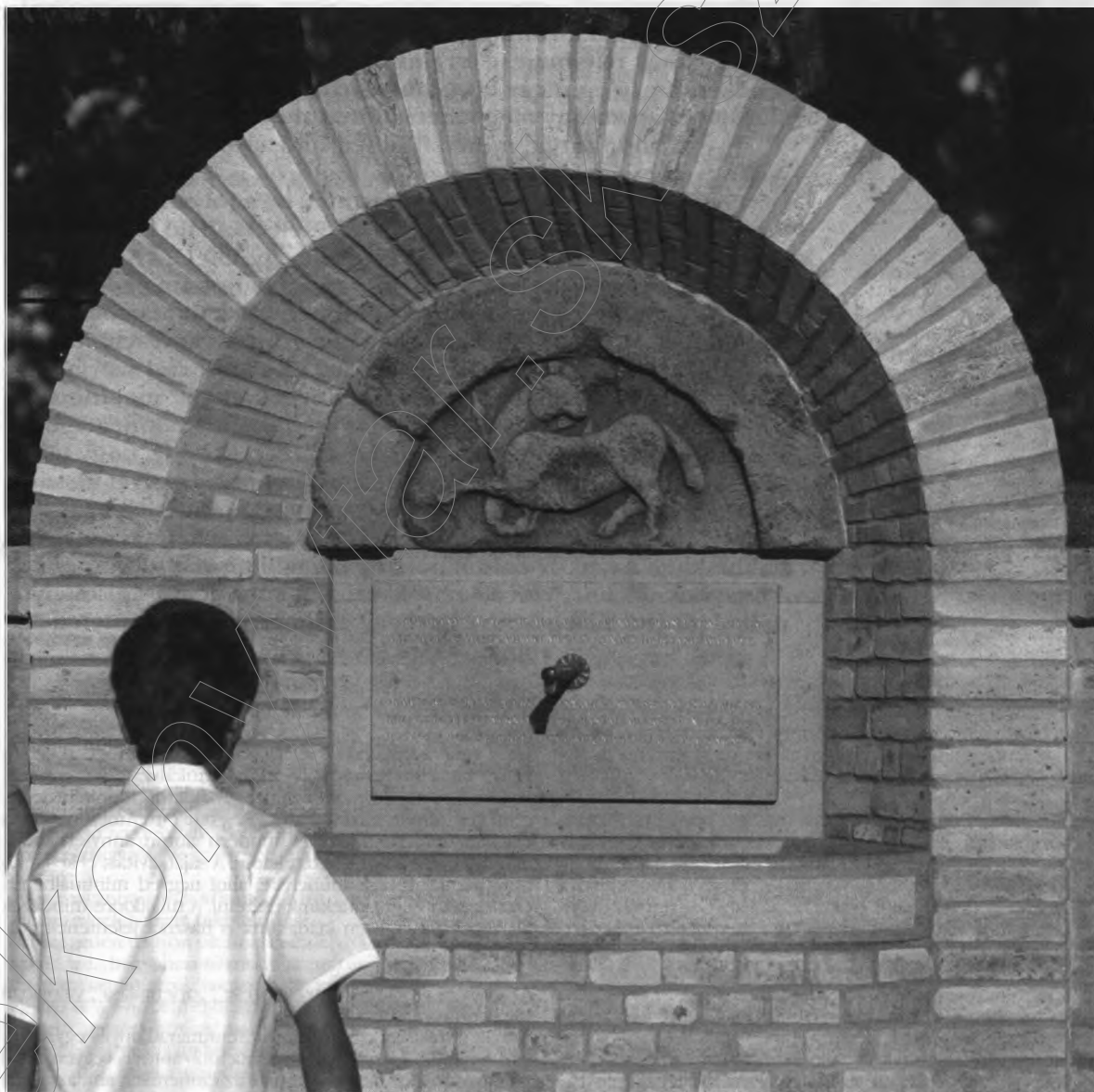
jövendölte, hogy ezen kőbárány mint címere Szeged városának a közepébe fog tételni, amint is a címere.” A magyarázatot, hogy a török lerombolta a templomot és köveit a kőbáránnyal együtt beépítette a szegedi vár falába, a tanúvallomások – egyetlen kivételével – csupán sugallni igyekeztek. Aki a legkezebbnek tekinthető történetet adta elő – és a kőbárány eredetét tekintve ez most nagyon is lényeges – a dorozsmaiak oldalán tanúskodott. A Szeged mellett felsorakoztatott tanúk 1721 és 1722-ben tett vallomásai között a vizsgált hagyomány szempontjából a lényeges eltérés abban áll, hogy egy év leforgása alatt a szegedi tanúvallomások is igazodnak a dorozsmaiakéhoz a kőbárány dorozsmai eredete tekintetében. Szeged stratégiája azonban jól tetten érhető. Erről a hagyományról ugyanis 1704-ben már tudniuk kellett, hiszen ennek ismeretében tűnhetett csak föl a hamisított és „véletlen megtalált” középkori szegedi nagypecséten a bárányalak, majd 1719-re ugyanígy kerülhetett a város megújított címerébe. A kőbárány dorozsmai eredetéről szóló hagyományt Szeged – mintegy hangsúlyozva ősi jussát – ezzel a fondorlattal használta föl Dorozsmára és a kun pusztákra formált igényének alátámasztására. A perben így mindkét fél együgyűnazon hagyományt igyekezett a maga javára felhasználni – más-más értelmezéssel. Dorozsma úgy, hogy a hagyomány báránya és a szegedi vár falába épített kőbárány azonos, s így az a középkori Dorozsma önállóságának bizonyítéka, tehát a falu sohasem tartozott Szegedhez. Szeged pedig az újonnan kreált pecsétben és címerben a bárányt a város „ősi” jelképévé tette meg. Ezzel próbálta bizonyítani, hogy már a középkori dorozsmai templom az ő jelképe szerepelt, a falu tehát egyértelműen Szeged tartozéka volt. Mindezekből a kőbárány biztos származása ugyan nem, de a hagyomány kellő régisége – úgy tűnik – elfogadható. Ugyanis, ha nem létezett volna a török uralom idejére visszamenő kőbárány-hagyomány – amit talán éppen a várfalba épített faragvány indított útjára –, a bárányalak nem került volna be sem a hamisított szegedi nagypecsétjének, sem a város új címerének jelképei közé, húsz évvel a bárány eredetét tisztázni

látszó tanúvallomások rögzítése előtt. Az 1704-ben hamisított pecsét báránya minden kétséget kizáróan az akkor már élő dorozsmai kőbárány hagyományából született, hacsak nem tesszük föl, hogy ez sem volt egyéb, mint a pecséthamisítók koholmánya. Erre a feltevésre azonban végképp kevés az alapunk. A per végül is kompromisszummal zárult, a bárány viszont továbbra is megmaradt egyaránt a vár falában és a város címerében. Mindezzel hosszú időre elült a kőbárány-vita is. Alig több mint másfél évszázad múltán, nem sokkal a szegedi vár lerombolása után azonban a korábbinál is hevesebb disputa kerekedett körülötte. A hagyományaikhoz – de főként kiváltságaikhoz szívósan ragaszkodó dorozsmaiak 1885. december 1-én a Szeged város által 1721-ben felsorakoztatott tanúvallomásokra hivatkozva – mintegy „perújrafelvételként” – hivatalos levélben kérik a vár falából immár kiszabadított domborművet, mint a szegediek által is elismert ősi jussukat. Ám az új címerhez hozzászókkott, és ahhoz görcsösen ragaszkodó Szeged ekkor már hallani sem akar a kő dorozsmai eredetéről. A kiobbant hírlapi háborúban Molnár Pál, Czímer János és Dudás Gyula még a több mint vitatható forrásértékű adatok felsorakoztatásától sem riadnak vissza. Érveik – úgy tűnik – a korabeli olvasók táborát sem győzhették meg, mert a huzavonát maga Reizner János kényszerült megfelelőbbhezvetetlen tekintélyével és roppant történeti adattárral, részletekbe menő elemzésekkel „lezárni”. A kőbárány és a kun puszták pere – című könyvével 1887-ben. A kőbárányt mindent lehengerlő igyekezetével valamelyik szegedi templomhoz próbálta kötni. Bizonyításának azonban egyetlen, de távolról sem elhanyagolható szépséghibáját vettem észre. Fő és végső érve ugyanis az, hogy a kő nem származhatott Dorozsmáról, hiszen szerinte a történeti adatok nem beszélnek ottani középkori templomról, ezért az 1721-ben elhangzott tanúvallomások „szájhagyomány” hiteltelen (!). Reizner János iránti tiszteletünkkel és jóhiszeműségünkkel csupán megkockázathatjuk, hogy a város történetírója, a Szegedre vonatkozó középkori források kitűnő ismerője figyelmét valamiképp elkerülte az, az 1237-ben kelt

oklevél, amely két ízben is szót ejtett Dorozsma monostoráról, amelynek kegyura a Dorozsma nemzetség volt. De az is nehezen hihető, miként nem ismerhette azt az 1477-ből származó említést sem, amelyből egyértelműen kiderül, hogy a dorozsmai nemzetségi monostor kéttornyú kőépülete akkor még magasan állott. A könyvvel, amelynek adatai lehengerlőnek tűnhetnek a kor olvasói számára, minden esetre sikerült oly módon pontot tenni a vita végére, hogy az utódokban föl sem merült a Reizner által felsorakoztatott bizonyítékok ellenőrzése. Az 1960-as években a mai dorozsmai templom közvetlen közelében egy házalap ásásakor korai, a 12. század végére keltezhető, díszesen faragott oszlopfőre bukkantak. (15. kép) A lelet így az említett oklevelek mellett immár kézzelfoghatóan is bizonyítja a középkori dorozsmai monostor egykori létét. A kőbárány-hagyomány valóság-magvát azonban ma már csak hinni, vagy elvetni lehet. Igaz, nem szabad elfelejtenünk, számos esetben hiteltelennak tartott mítoszok, szájhagyományok nyomát követve jutottak a régészek addig hihetetlen, meglepő felfedezésekre. Ami bizonyos: Dorozsma középkori nemzetségi

monostora a török uralom végére elpusztult. Nem csak a kun pusztákért folytatott vetélkedés perének egyes idézett tanúvallomásaiban, de már két évtizeddel korábban, 1699-ben, amikor a kun puszták templomait részletesen összeírták, semmi nyoma nem volt már a templomnak. Történetünk szempontjából lényegtelen, vajon a török uralom alatt, vagy az azt követő barokk újjáépítési láz során hordták el a tekintélyes romokat. Nagyon valószínűnek tűnik, ilyen mennyiségű építőanyagra a környéken csak a szegedi vár kijavítása vagy újjáépítése során lehetett szükség. Ugyanígy kerültek a vár falába a többi szegedi középkori templom maradványai, faragott kövei is. Csupán az a kérdés: melyik templomhoz tartozhatott a kőbárány. Az is kétségtelen: mind a kőbárány, mind a dorozsmai oszlopfő kőanyagában és stílusában különbözik a többi, a várbontás során, és az azóta előkerült szegedi kőfaragványtól. A kőbárány származási helyét azonban emellett is csak a középkori Dorozsma monostorának részletes régészeti feltárása juttathatja nyugvópontra, amely lezárhatná a több évszázada vitatott esetet.

Horváth Ferenc

Az ember, a város és az autó

PRO ÉS KONTRA GONDOLATOK

Minden évben várom az egyes autómárkák csodálatos új modelljeit, amelyeket az illetékes autószalonok vallási ceremóniát fölöző külsőségek között mutatnak be, csodálatos hölgyek társaságában. A látvány maga a harmónia, a misztérium. Milyen érdekes, évről-évre mindig van újabb és még újabb, a régi van jobb analógiára. Ami eddig valahol a karosszérián kerek volt, az most szögletes, és fordítva, mint a hasonló hangulatú divatbemutatóknál: egyszer rövid a szoknya, máskor pedig rövid, mindkettőnek örülünk. A kettő között talán a csomagolás fontosságának felismerése teremt kapcsolatot. Hasonló az is, hogy mindkettőbe beépítik az időt, ami alatt azt értem, hogy a hölgyek frizurájából ugyanúgy meg lehet határozni egy régi film elkészítési időpontját, mint a filmben futó autókból.

De csodaszépek a veterán autók, motorok is. Látszik, hogy előállításukhoz nagy erőket vontak be a folyamatba. Mindig ki kell valamit találni, hogy a termék eladható legyen, akár kell az nekünk, akár nem kell. Pár évtizede egy 180 LE-s Alfa Romeo álmaimk legszebbike volt. Erről minap azt hallottam egy autós műsorban, hogy már gyöngé, és különben is a kalaptartót rossz helyre tették. Mióta a kétpólusú világ megszűnt és kevesebb tankra van szükség, már gyártanak 500-600 LE-s motorral széria személyautót is, miközben a Citroen „rút kacsája” majdnem mindezt tudta 22 LE-vel is. Az autó ma iroda, zeneszalón, alkalmi hely romantikára, mintha a család csak azért kellene, hogy tele legyen a család kedvence. Az autó egy jelenség, amelyet kissé arnyaltabban is lehetne vizsgálni. Az autóval kapcsolatos örömek, bánatok nagyon sok embert érintenek, a téma tehát jelentős. Az alábbiakban a szakirodalom néhány megállapítását szeretném a szegedieknek leírni. Mi az a titok, mi az a különlegesség, amely nélkül jól élünk legalább 2500 évig, és amely nélkül képtelenek vagyunk élni kb. 40 éve?

Az autóval, az autózással járó hasznok

Aki autóval megy a nagyáruházba, az valóban könnyebben viszi haza a nagy árutömeget, mintha ezt járatos busszal, vagy gyalog tenné. Valóban nagyszerű az, hogy a mentő ma hamarabb képes kiérni, mint 30 évvel ezelőtt (ha van mentő, és a beindítására pénz).

Az autó és az üzemanyag hatalmas hasznot hoz a gyártóknak, az üzemanyag előállítóknak, az autózással kapcsolatban sokféle adót beszedő államnak. A haszon mértékére utal az, hogy a kőolajért háború folyik. Viszonylag könnyű megsejteni a hasznok egy részét, ha pl. csak a hazai, napi benzinforgasztásra gondolunk, és közben arra, hogy a literenkénti ár kétharmada adó.

Az autót ma már automaták gyártják, a szalag végén úgy jönnek le, mint régen a műanyag szappantartók. A robotok nem lehetnek betegek, nem követelnek magasabb bért, nem sztrájkolnak, olcsóbbak az emberi munkánál. Az autó előállításon agyon van szakosítva, itt a globalizáció nagyon érvényesül, egymás alkatrészeit össze-vissza felhasználják. Emiatt lényegi

különbség alig van az egyes típusok között.

A képlet sem túl bonyolult: kis önköltség, magas ár, nagy haszon.

De a vétel a kisebb dolog. Az álom rémálommá csak akkor válik, ha a szerencsétlen vevő birtokába jutott „csoda”. Javítani, tankolni, vizsgáztatni, parkoltatni, időnként lecserélni kell. Mindezek ára pedig az ég felé tart. Amennyiért ma egy lámpát kicserélnek egy „modern” autón, annyiért korábban egy egész autót lehetett kapni. A saját javítást el kell felejtetni, menjünk csak műhelybe, ahol negyed minimálbérért esetleg izzót fognak nekünk cserélni. A tulajdonos mindezek kiszolgáltatottja. Ezen kiadásaink is hasznot jelentenek valakiknek.

Az autó és az ember „meggyőzése”, „orientálása”, valójában meggyűrése

Annak érdekében, hogy mindez fennmaradjon, és egyre jobban működjön, mindenki naponta több autót is vegyen, majd holnap dobja el, meg kell gyűrni az embereket, ami azt jelen-

ti, hogy autófüggővé kell tenni bennünket. Autófüggővé, mint alkoholfüggővé, kábítószerfüggővé.

A meggyűrés legalább akkora tudomány, mint az autógyártás. El kell hitetni velünk, hogy a modern ember autóban születik, autóban él, autóban hal, az autó fontosabb a levegőnél, a víz-nél, az élet autó nélkül nem az, a világon minden lecserélhető, csak az autó nem, stb. Bocsánat: lecserélhető az autó, de csak autóra!

Nincs ezért olyan pillanat, amikor valamilyen módon fel nem szólítanának bennünket autovásarlásra. Céljaik elérése céljából az autót a világ minden kellemes dolgával összekapcsolják: vonzó társ, vonzó partner, gyönyörű környezet, gondtalan élet, pihenés, szórakozás, ha autó van a közelben, akkor minden nagyon „happy”. Jelzik: az autó jóval több, mint egy közönséges közlekedési eszköz! Az autóval kapok társadalmi rangot, jogot az alattam lévőknél felett, eleganciát, életstílust, világszemléletet is. Sugallják: ne legyél, nem lehetsz „lúzer”! Ha méreg drága autót nem cserélem évente, akkor abból a rossz üzletmenetemre, a közelgő csődömmre következtetnek, tehát cserélnem kell, akár akarom, akár nem, akár rossz az autó, akár jó lenne még 10 évig, azaz rendes mókuskereké ragadt hozzánk.

Az autó és a mozgáshoz való jog

Más a mozgás, és más az autóval való mozgás. A kettő teljesen más jelent. A mozgás a több, amelynek csak egy kis eleme az autóval való mozgás, hiszen mehetek tevével, tengeraltjáróval, léggömbbel, metróval, és még ezer módon, még esetleg gyalog is. Ma sokan ezt összekeverik, és mozgási jogok korlátozásáról sápitoznak, miközben csak az autóval való mozgási lehetőségük csökkenhetett.

Az autó és az idő

Az autóval gyorsan el tudunk mindent intézni, tehát az autó egy áldás – szól az elemi, cáfolhatatlannak tűnő kijelentés. Időt takarít meg nekünk. Igen, időt takarít meg nekünk többek között arra, hogy másodállással, különórákkal, más cégnek végzett munkával, mindenféle pluszmunkával megkeressük az autóra, az autózásra valót.

Összevetette már valaki az autó által megtakarított időt azzal az idővel, amely ahhoz szükséges, hogy megteremtjük az autózáshoz (beleértve a sűrű cseréhez is) szükséges pénzt? Mikor számít az időarány jónak? Az 1:2 még jó, vagy esetleg az 1:5 is? Miért nem akarjuk hozzászámítani az időmérés készítésekor az autóval nyert időt, az autó miatt kedolgozandó idővel? Pedig mind a kettő a mi időnk, nekünk pedig csak a mi időnk van!

Az autó és a tér

Nagy átlagban autóinkat naponta 2-3 órán keresztül használjuk, és 21-22 órán keresztül nem használjuk. Mindkettővel baj van, de különösen problémás az álló autó. Az autó magánérdekét szolgál, míg tárolásakor a közérdek sérül. Sérül, mert elveszi tereinket. Az álló autókat kerülni kell. Az autón kívül is vannak használati eszközeink, mint a hűtőszekrény, az asztal, a szekrény, a mosógép, a TV, a szemetes kuka, csak hogy ezeket nem a köztereken tároljuk. Vajon miért? A magánember előnye hogyan lesz a közösség terhévé? A gazdaság országokban, ahonnan autómániánk is ered, ma már a mozgó és az álló autót egyaránt a föld alá helyezik. Föld alatti autópályák, föld alatti nagy parkolók készülnek, szerte a világban. Már Budapest is tervezi az Erzsébet-hídra vezető, ma állandó dugókkal sújtott városi főút forgalmának föld alá viteletét.

Ma egy föld alatti parkoló ára azonos egy közepkategóriás új autó árával. Van olyan ország, ahol csak az vehet autót, aki bizonyítani tudja azt, hogy nem a közterületen fogja autóját tárolni. Tehát ahhoz, hogy a közérdek ne sérüljön két autó árát kellene rendelkezniünk! Fele az autóra, fele a közterületen kívüli elrakására. Mi lenne Szegeden egy ilyen helyi rendeletből?

Ma a magánhaszon a közösség kára, amit természetesen természetesen kellene tekintenünk?

Ma Szegeden nagyon olcsó a felszíni parkolás. Miért reméljük akkor azt, hogy beruházzonak megérni parkolóházat vagy mélygarázst építeni? Ha megépülne, miből térülne meg?

Nemcsak a zöld felületek szűnnek meg, hanem a járdák is. A szegedi megyei bíróság mellett, a Színház oldalán évtizede megetté a járdát az útszélesítés. A Jókai utcában a parkoló fontosabb volt, mint a „csodaszép” áruház melletti széles járda.

Nekünk ez is természetes.

A belvárosi utcákban rendre megdöntötték a kiemelt szegélyeket. Na nem azért, hogy akadálymentesítsék a járdákat és a gyalogosnak könnyebb legyen, hanem, hogy az autó fel tudjon állni.

Az utakat egyirányúsítani kellett, hogy legyen hely parkolásra. Az utakat szélesíteni kellett, sok helyen faltól falig, hogy még újabb forgalmi sávokat lehessen elhelyezni.

Az Árpád tér ma egy használt autó lerakat üde képével kedveskedik a turistáknak.

Parkoló már az alsó rakpart a Tisza mentén.

Csak az autó mindenütt.

De még nincs vége a folyamatnak. Ma Szegeden 1000 lakosra kb. 300 db személyautó jut, és már ehhez is ilyen városkép, életminőség társul. Tőlünk nyugatabbra 1000 lakosra már ma 400-500, sőt 700-800 autó jut. Tessék elképzelni, hogy mi lesz városunkban akkor, ha a városban kétszer-ennyi autó lesz, amely néhány éven belül be fog következni.

Ha egy üzlet a bejárata előtt is akar árulni a boltos, közterület használati díjat köteles fizetni. És az autós, a jelképes parkolási díjával? Miért nem tudatosítják vajon azt, hogy a vételár mellett milyen származékos költségei vannak még az autózgatásnak? Miért nem közismert az, hogy ezeket a költségeket általában nem az autósok, hanem a társadalom – tehát a nem autósok is – fizetik? A közgazdasági szakirodalomban externáliáknak nevezett költségekről miért hallunk ilyen keveset? Kiknek nem érdek az, hogy ezt a társadalom megismerje?

Az autó hatótávolsága

Minden közlekedési eszköznek van egy olyan távolság-tartománya, amelyben használatát optimálisnak gondoljuk.

Szegedről Mórahalomra nem repülővel megyünk. Nem ülünk kerékpárra, ha Szegedről Helsinkibe kell eljutni.

Ma ismerőseim az autó hatósugarát kb. a 10-700 km közötti tartományra teszik. Tehát 10 km-nél rövidebb távra nem nagyon érdemes beülni, és 700-800 km-nél messzebb sem érdemes autóval menni.

A propaganda erről hallgat, illetve természetesen azt hirdeti, hogy az autó mindenhová jó.

Azokban az országokban, ahol már 300 km/órás sebességgel járnak a tiszta vonatok, ezeket használják. Hiszen ezekben olyan szintű az utas kiszolgálása, mint a repülőgépeken. Az utas telefonálhat, számítógépezhet, ehet, ihat, alhat, pihenhet, öltönye, inga nem lesz gyűrött, izzadt, célba érkezéskor nem merül ki. Ugyan miért tartaná fontosabbnak azt a lelki, idegi igénybevételt, strapát, amely szükséges pl. egy egész napos vezetéshez, az autóval való előzésekhez, azok megúsásához. Ebben a tartományban bizony az autó vereséget szenved.

Ma Szeged várostérképét szétterítjük, és ráteszünk képeletben egy 5 km sugarú kört, alig marad ki valami alóla. Még azt kell tudnunk, hogy napi utazásain zöme 5 km-nél rövidebb. Mi azonban úgy ügyeskedünk, hogy ezeket felfűzzük, csak indokolni tudjuk magunk előtt is „korszerűségünket”, amellyel az autóhoz nyúltunk. Valóban mindenhová autóval kell mennünk a városon belül?

Más Amerika és más Európa. Ott alapesetben 50-100 km-re van a lakás a munkahelytől, de mi szerencsére Szegeden élünk.

Az autó és az embléma

Mivel minden autó négykerekű, mindben csak egy kormány és egy motor, az ajtók, a lámpák száma sem sokban különbözik. Ma már az is természetes, hogy az egyik gyár egyik termékét beépíti még 4-5 másik gyár. Az új, a mai autókban több a közös, a hasonlóság, mint a különbség.

Ma az Opel nem a németeké már, hanem az amerikai GM-é, akinek ezen kívül sok egyéb márkája van. Nyilvánvaló az, hogy a költségsökkentés miatt elkezdi ezeket egymáshoz közelíteni. Vagy gondoljunk a Volkswagen, Seat, Skoda csoportra. Szakembernek a nevek mögött nagyon hasonló autók vannak. A csoportok is használják egymás termékeit. Lassan eljutunk oda, hogy minden autó egyre egyformább lesz. Ha az egyik kitalálja a tolató radart, a másiknak is be kell építeni, mert különben lemarad, mint ahogy mind beépítette a biztonsági övet, a kipörgésgátlót, és a jó ég tudja még miféle automatikákat.

Érdeklük mégis az, hogy a mezőnyt az előbbi pontnak megfelelően mégis széthúzzák valahogyan.

Erre módot ad az autó orrán lévő embléma. Az egyes ember

ek azonosulnak az autójuk márkájával, amit márkahűségnek neveznek az okosok. Vannak Mercedes-emberek, Audi-emberek, Lada-emberek.

Nem mindegy a vételár szempontjából ez a kis semmisség, mivel a jelvény fajtájától nagyon függ a vételár. Ma már egy Volvo sem teljesen Volvo. Belül alig, kívül nagyon mások ezek a gépek, mert így lehet több pénzért eladni. Ha pedig a pénznél vagyunk nyilvánvaló, hogy ennek birtoklását tekintve nem vagyunk egyformán eleresztve.

Az autó és kasztosodásunk

Az autó nemcsak közlekedési eszköz, talán itt jutunk a legmélyebbre.

Lenézzük, megvetjük az indiai kasztrendszer merevsége, embertelensége miatt. De eközben nem akarjuk meglátni, hogy élénk áll korunk új kasztrendszerre, amely autóhasználatban jelenik meg. Magyarul: a pénzvilág logikájának megfelelően, kinek, mire telik?

Aki tényleg közlekedési eszköznek tekinti az autót, annak jó a 10 éves, használtan vett Opel is. Ők nem nagyon foglalkoznak a díszláncával, jogaik miatt ők a mai tisztátalannak tartottak, a mai érinthetetlenek, korunk páriái. A kasztrendszer csúcán van, mondjuk az Audi használók kasztja, akik más autótípust használhatnak ünnepnapra, hétköznapra, vadászatra, golfozásra, party-kra.

Az autótervezők létrehozták a gyártott autók kategóriáit. Így pl. vannak az alsó középszintű, vannak és vannak, amelyek a felső középkategóriájú tartoznak. Vannak a prémium autók, magyarul: amelynek megvételét csak kevesen engedhetik meg maguknak, amelyben még a bőr is bőrből van. Valószínű az, hogy az autókategóriákat azért hozták létre, mert a mai társadalomban is felismerték a hasonló kategóriákat, és az autókategóriák valamint az ember-kategóriák egymás tükörképei csupán. Ezután már csak azt kell elérni, hogy az alsó középkategóriájú autót az vegye meg, aki a társadalom alsó középkategóriájába tartozik, azaz ez a kaszt. Miután megvette és használja, nyilván tudatja is a többiekkel helyét a társadalmi ranglétrán, helyét a társadalmi piramisban.

Mint minden kasztrendszerben itt is van, aki nem jó helyről választ magának „feleséget”, amelyért azután el is nyeri az illó megvetést, büntetést.

Az autóval – sokan úgy vélik – jogot is vesznek, jogot is kapnak, az alacsonyabb rangú kasztba esők lenézésére, lekezelésére, emberi voltának megkérdőjelezésére. Ez a kaszt keményebb, igazságtalanabb a lenézett, megvetett indiainál.

Az ember pedig egyre magasabbra akar jutni, de mai Ikaruszunknak nem repülnie kell, hanem bemenni az Audi szalonba. Ha ez ilyen egyszerű lenne!

A jelvény alapján betagozódunk a társadalmi piramis egyes szintjeire, mivel tízszeres árú autót nem mindenki tud megvenni. Elég ránézni az emblémára, és az autó évjára, már majdnem mindent meg lehet mondani a tulajdonosról. Azt sem engedheti meg magának a normális ember, hogy évente ezt a méregdrága autót lecserélje csak azért, hogy a „klubban” ne nézzenek rá ferde szemmel. Azt sem lehet állítani, hogy idősödő honfitársaink egy új, drága autóval nehezebben jutnának alkalmi partnerhez, mint aki roncskerékpáron próbál hódítani.

A multiknál, és a hazai minisztériumokban is, beosztásához kötöttek járnak az egyes márkák, nyilván minél magasabban ül valaki a ranglétrán, annál drágább jár. Egyértelmű a hozzárendelés! Van akinek Audi, de van akinek „csak” VW Passat, (ez utóbbi azokban a körökben milyen megalázó, milyen snassz lehet).

A különbségek jelölésére, hangsúlyozására nagyon megfelelő eszköz az autó. Nem sok magyarnak lesz olyan autója mostanában, mint amelyet Obama amerikai elnök használt beiktatásakor!

Az autó és a fa

A park sokak szemében alulhasznosított terület, amely később „normális” célokra jól hasznosítható. Ilyen a parkolás. Ki kell használni belőle egy darabot, mint mondjuk az újszegedi Népkertben, a fákat pedig ki kell vágni, mert némelyik ragacsot potyogtat az autóra, a virágorok megtörnek az autók fényét, száraz ágaik ráhullva behorpasztják a karosszériát. Kiirtjuk a zöldsávokat azokban a szegedi utcákban is egyre nagyobb mértékben, ahol a régebbi földszintes házak helyére többszintes épül. Legtöbbször már az építésük során eltaka-

ritják az egész problémás felületet, amúgy meg úgy is le kell valahol állni az autóval, a földszinti garázsból is kell valahogy, tehát amúgy meg egészen érthető a dolog.

Szeged valami miatt irtózik a tereitől. Beépítjük pl. a Rákóczi teret, a Mars teret, majdnem sikerült a Szent István teret is. Lechner könyvében a mai szegedi nagykörúton faltól falig 38 m volt a távolság, amelyből csak 15 m volt a „kocsiközlekedésre” szolgáló útburkolat. Akkor a falak mellett mindkét oldalon járdák készültek 2 és 3 m szélességgel. Ezek talán még ma is így vannak. A járdák és az út, az út melletti árkok között mindkét oldalon 7 m körüli szélességű fasorok voltak tervezve.

Ma is ezek az árnyok? Ugye nem. Jó irányba megyünk?

Ma ez egy erdőnek számítana.

Milyen érdekes az, hogy másképp gondolta Lechner egyik korabeli bírálója, aki mindezt kevesellte. A Nagykörút helyén ő már akkor az előbbi út és fasorok helyett 100 m szélességű erdősávot ajánlott! Kevesellte a városban belüli parkokat.

Jogszolgáink legújabb, a Stefániai fényesdő palotája előtt még a kb. 1 m széles zöldsávocska is útban volt, illetve úttá lett. Jó példa, de remélem nem terjed.

Azóta „fejlődünk”.

Az autó és a kerékpár

A szegedi lapok egyike módszeresen és rendszeresen, a témát állandóan napirendően tartva, kerékpár és kerékpározás ellenes cikkeket, és ún. olvasói levelek közléseivel vezet felre a szegedi társadalmat. Suggallja azt, hogy csak egy közlekedési eszköz van, a személyautó. Ha bármilyen, a személyautózás korlátozására vonatkozó lépést, beavatkozást észlel, akkor pánikba esve az emberekhez fordul, a szerinte megbocsáthatatlan büntetést miatt.

Ennek a lapnak nem tűnik fel az sem, hogy a közlekedési szakma-paradigmát váltott. A mai közlekedés-szervezés elvei, céljai, prioritásai már nem azonosok a negyedszázaddal korábbiakkal! Mivel az új elveket nem ismeri, és nem is akarja ismerni, nem tűnik fel, hogy a kották – amelyekből énekelnek – elavultak. Azt hiszem, hogy ezt hívják szándékos félrevezetésnek.

Még elemi igazságok betámasztása sem várható el tőlük, mint pl.: minél több ember ül kerékpárra, annál több hely jut az autósoknak. Az autósok elemi érdeke lenne segíteni a kerékpárosokat, a kerékpározás terjedését.

Szerintük a kerékpáros a kasztrendszer alja, ha nem kaszton kívüli. Nagy kárt okoznak a tévnyak hirdetésével, az olvasók félrevezetésével. Csak remélni lehet azt, hogy más fórumokon mégis megismergetők lesznek az új tanok, és a szegedi társadalom megláthatja az alsóságát.

Elképzelhetetlen a kompromisszum a közlekedő emberek között? Tehát: az autópályákon nem kerékpározunk, a szegedi Oskola utcát viszont nem tekintjük autópályának, busszal a Belvárosi-hídon nem szorítjuk neki a kerékpározó gyerekeket a magas kiemelt szegélynek, a járda a gyalogosoké marad, mert szeretünk sétálni, nézelődni, az úton pedig együtt halad az autós a kerékpárossal.

Javasolom: a kerékpáros az az értékes ember, aki alig foglal el felületet az értékes, nagyon kevés közterületből. Igazán megbecsülés, támogatás illetné.

Az autó és a gyerek

Hátha mindenki jót akar saját gyerekeinek!

Ma a jólét egyik látható jelének vélik egyesek a reggelente az iskolába autó szállította gyerekhadat. Ki nem bosszankodott már tanítási időszakban a Hősök kapuja környékén reggel a 2-3 sávban álló, még a villamos-pályát is elfoglaló, éppen „elakadt” méregdrága autók miatt, amelyekből ugrálnak ki a magasabb kasztba tartozó gyerkőcök.

Gyermekbarát kialakításuk a szegedi utcák és terek? Utcainkat a gyerekek vagy az autósok érdekei szerint rendeztük be, alakítottuk ki? Miért nem végezzük el az utcák gyerekek szempontjait szerinti kockázat-elemzését, mint bármelyik üzemből, munkahelyen? Szegeden a gyerekekre fordítunk több gondot vagy a parkolásra, a dugók kivédésére? Szegeden fontosak-e a gyerekek alapvető jogai? Alapvető jog-e a mozgásuk, a játszásuk joga? Az autós joga vagy a gyerek joga a fontosabb? Zárjuk gyerekeinket védő karosszériába? Nézte-e már pedagógus, városrendező, városüzemeltető a szegedi utcákat a gyermek szemével, azaz kb. egy méter tíz centiméter magasságából? Letérdeltünk-e már ahhoz, hogy jobban el tudjuk képzelni az utcát úgy, ahogyan azt a gyerekek látják? Nem ellenségesek-e köztereken a gyerekeknek?

Egy városban kiderült: az általános iskolások 34%-át viszik autóval iskolába, ám csupán 15%-uk kedveli ezt a közlekedési módot. 40%-uk kerékpárral szeretne iskolába járni, de csak 3%-uk veszi tényleg igénybe ezt az eszközt. A londoni csúcsforgalom 20%-a annak tudható be, hogy a gyerekeket autóval viszik iskolába.

Az Európai Bizottság Környezetvédelmi Főigazgatóság kiadványa szerint:

A gyerekek elhízottsága nálunk is egyre nagyobb gond. Ez nem annyira az étkezési szokásokkal, hanem a testmozgás hiányával függ össze. A testmozgás beiktatása gyermekkorban a legjobb módja annak, hogy felnőtt korban is kellő mennyiségű testmozgást végezzenek. Tanulmányok mutatják, hogy a fizikai testmozgás olykor olyan hatású, mint egy pszichoterápiás kezelés. Az autóval szállított gyerek szülőitől való függősége még tizenéves korukban is megmarad, ezáltal nehezebben válnak önállóvá, csökken az új helyzetekhez való alkalmazkodó képességük.

Ha még ennyi nem lenne elég:

„A(z autóval szállított - RM) gyerekek számos lehetőségét elzalasztják a közösségi beilleszkedésnek (rendszeres összejövetel a többi gyerekkel, akikkel barátságot köthetnek, rendszeres találkozást a többi szülővel, és felnőttel az iskolába menet, a környezet felfedezését stb. Ez hátrányosan befolyásolja pszichoszociális fejlődésüket. (Kell ennél több? - RM) Az autóba zárt gyerekek közönyössé válnak és hiányzik belőlük a dinamizmus... az autóban a gyerekek ki vannak téve a vezető által átélt stressznek; a kisebb gyerekek ezenkívül olyan ingereknek vannak kitéve, amelyek túlságosan gyorsak számukra; mivel képtelenek ilyen iramban feldolgozni az ingereket, frusztrálttá és idegessé válhatnak és esetleg elveszthetik saját képességeikbe vetett bizalmukat. ... A városokban az autó uralkodó szerepe még a pszichoszociális fejlődésük alapjait is veszélyezteti. ...” Tennénk, ha tudnánk, hogy tettünket saját gyerekeinkéért?

Szegeden lenne-e valamilyen eredménye a „gyermekeket szívesen látunk” kampánynak, lehetne ezen gondolat jegyében átszervezni Szeged közterületeit?

Játszhatnának-e Szegeden az utcákon a gyerekek manapság? Van-e joga gyermekeinknek, unokáinknak Szegeden a tiszta környezethez?

„A 14 év alatti gyermek halálesetek 41%-át közúti balesetek okozzák.”

Az autó és az autó, a közlekedési dugó

Már Szeged is vannak. Közelítjük ebben is a fővárost, bár a miénk még rövidebb idejűek, még kissé kisebb terjedelműek. A dugó előtt, a dugóban már az autó akadályoz autót, a túltelített forgalomba belépő autós a többi autósnak idővesztést és így anyagi kárt okoz.

Az autó és az állam

Az állam szereti a bevételeit és látja a bajokat. A helyzet azonos a dohányzás, az alkoholfogyasztás állami megítélésével. Ezek egymás modelljeiként vehetők. Nehéz helyzetben van, mert bármit dönt, az valakinek jó, valakinek pedig rossz lesz. Most a legrosszabbat teszi, azaz egyszerre autópárti is, és autóellenes is, ami képtelenség, de legalább magyarázza a mai káoszt. Két ellentétes dolgot egyszerre itt sem lehet tenni!

Az autó miatti egyéb gondok

Az autó mellesleg káros anyagot bocsát ki, azaz terheli az egyik legfontosabbat, a jó levegőt. Lehet, hogy ez évről-évre csökkenni fog a káros anyag kibocsátás, de a kevés is sok. Egyébként meg úgymond a bűnös!

Az autó felkeveri azt a port, amely bejut tüdőnk legbelső részeibe, beszállítva a porszemeklen lévő vírusokat, baktériumokat. Az a csuda, hogy még élünk.

Az autó zajos. Gátolja az emberi szervezet pihenését, növeli feszültségét, amely mellékesen növeli a vérnyomásunkat. Innen már nem nehéz a sort folytatni.

Az autó fegyver, mellyel gyilkolhatunk. Nem az út a halálút, ahogyan a sajtó szokta írni. Én még nem láttam autómentes országutat ölni.

Csak Magyarországon egy falu népességének megfelelő számú ember hal meg évente. Ezeknek az embereknek a családjuk is nagyon nehéz helyzetbe kerül a tragédia után.

Az autó rontja a városképet. Miért kell az egész városnak használtautó kereskedésnek kinézni?

Ki tudja meddig lehetne a felsorolást folytatni.

Ha dolgozatomban nem tartalmazza is az autóval kapcsolatos valamennyi gondot, remélem, sikerült néhányra felhívni a figyelmet. Mint az elején jeleztem, a jelenség sokrétűbb, mint gondolnánk. Ezek után talán nem jelent fejlődést a városban belőli autósám növekedése.

Esetleg beszélhetnénk a konkrét szegedi problémákról, és megoldást is kereshetnénk, ehhez csak jó szándék kellene. A fejlett motorizációjú, gazdag országok társadalma is ezt teszi, és szerencsére nem eredménytelenül.

Rigó Mihály

K "A tisztelet tisztelete"

A VILÁG VALLÁSAI - KÖNYVEK A SOMOGYIBAN

A kiállítás alcíme talán félrevezető, hiszen a válogatást nem vallástörténész készítette; a látogató nem tételesen összefoglalt, szép könyvek segítségével dokumentált, egyetemes vallástörténetet talál a tárlókban, hanem térben és időben egymástól távoli korok és kultúrák vallás/hitgyakorlatával, több évezred hitvilágával kapcsolatos muzeális könyveket - tematikus csoportosításban. A kiállítás nem csupán hittudományi, hanem történeti, földrajzi, etnográfiai, művészeti tárgyú művekből válogatva mutatja be a világ vallásait, az egyes kultúrák és népek hitét, Isten-tiszteletét; tisztelve a mások tiszteletét.

A kétezer éves Pécs Európa Kulturális Főváros lesz 2010-ben. Idén ezer éves a Pécsi Püspökség, erre emlékezve A vallási kultúra éve a 2009-es felvezető év. Ehhez a programhoz kapcsolódott muzeális gyűjteményéből válogatva a Somogyi-könyvtár a jelen kiállítással. A könyvtár alapítója, Somogyi Károly esztergomi kanonok születésekor a protestáns vallást kapta, csak 9 éves korában katolizált édesapjával és fiútestvérével együtt, tehát eleve nyitott volt más vallások ideológiája és hitgyakorlata irányában. (Talán ez is szerepet játszott abban, hogy a Korán második magyar nyelvű fordításának kiadása Somogyi nyomdájában készült.) Gyűjteményének tudományos, művészi illusztrációkkal gazdagított, értékes köteteiben szinte teljességében jelen van az ökömené. Erre utal kiállítás címképeül választott fametszet is, amely Hartmann Schedel 1493-ban megjelent világrónikájából való és Jeruzsálem városát ábrázolja. Jeruzsálemet a keresztény, a zsidó és az iszlám vallás is szent városként tiszteli.

A válogatás íve az ökor isteneit bemutató kötetel kezdődik (Götterlehre für junge Leute ... Wien, 1805), melynek címlapmetszetén a teremtés előtti teljes sötétség és Chaos figurája látható. A görög és római mitológia isteneit ábrázoló, dúsan illusztrált kötetek közül a legérdekesebb Vincenzo Cartari műve, amely a történeti ismertetés után 88 mívés rézmetszetet tartalmaz. (Imagines Deorum. Mainz, 1687)

A természeti népek, ősi kultúrák isten- vagy bálványimádásában, ahogy minden vallásban közös az ember törekvése, hogy megismerje a teremtés, az örökkévalóság, a természet, a természetfeletti erők titkait, hogy elfogadja és szolgálja azt a megfoghatatlant; hogy maga is törekedjen efelé, a bizonyos fokig magasabb rendű lét felé. Hit, imádat, megismerés, engedelmisség, félelem - közös vonás mindegyikben.

A kiállítás is a nagy világvallások kapcsolódását, egymásra hatását, fontos elemeinek hasonlóságát kívánja érzékeltetni A brahmanizmus, buddhiz-

mus, kínai üniverzizmus emblematisz személyeinek, szentélyeinek, ideológiájának bemutatását szolgáló kötetek nem a gyűjtemény hittudományi anyagából kerültek a válogatásba, hanem régi útleírások, történettudományi, régészeti és nyelvészeti művek kiadásai, amelyeket látványos illusztrációk, rézmetszetű táblák egészítenek ki. A buddhista szertartások, életképek és istenségek leírásának gazdag tárháza Péter Simon Pallas (1741-1811) német zoológus és botanikus az orosz birodalomban tett expedíciójának (Reise durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs. Frankfurt - Lipcse, 1776 és Sammlungen historischer Nachrichten über die mongol'schen Völkerschaften - Szentpétervár, 1776-1801) leírásai. Külön érdekessége az utóbbinak, hogy az egyetlen európai buddhista nép, a kalmükök hitéletét és szertartásait ismerteti a második kötetben.

A másik - magyar szempontból különösen fontos mű Antonio Giorgi nyelvészeti munkája (Alphabetum tibetanum missionum apostolicarum commodo editum. Roma, 1762). Ebből a könyvből ismerte meg Körösi Csorna Sándor a tibeti nyelvet, életrajzaiban úgy szerepel, hogy haláláig 'bibliájaként' tisztelte és magával hordta ezt a művet. A kötetben két látványos rézmetszet szerepel, az egyik a teremtés, a másik az 'életkerék' (az újjászületés szabályainak) tibeti ábrázolásának másolata. A kínai vallás isteneit, szertartásait jezsuita hittérítők tudósításai és holland utazók útleírásaiban feltett metszetek mutatják be.

A zsidó vallás/gyakorlat bemutatásához az Ó-Testamentum XVI-XVII: századi, héber nyelvű kiadásai mellett a Mishnah és a Talmud is muzeális értékű kötetekkel szerepelnek. Jeruzsálem és a Szentföld gyönyörű rézmetszeten látható. (Christianus Adrichomius. Theatrum Terrae Sanctae et Biblicarum Historiarum cum Tabulis Geographicis Aere expressis. Colonia Agrippinensis, 1722). Érdekesekek a német vagy francia környezetben élő zsidó családok és közösségek szokásait, ünnepeit bemutató kötetek, ame-

lyek között életmód- és hitélet-vezetést tanító könyv is van. (Johannes Buxtorf: Synagoga Judaica oder Juden-Schül. Frankfurt - Lipcse, 1738) A válogatás híres - a túlzásba vitt orthodoxiát aprólékosan elemző - gúnyiratokat is bemutat. (Johann Andreas Eisenmenger: Entdecktes Judenthum. Königsberg, 1711; Éliás Librorius Robiik: Das Jüdische Augen-Gläser. Brünn, 1741).

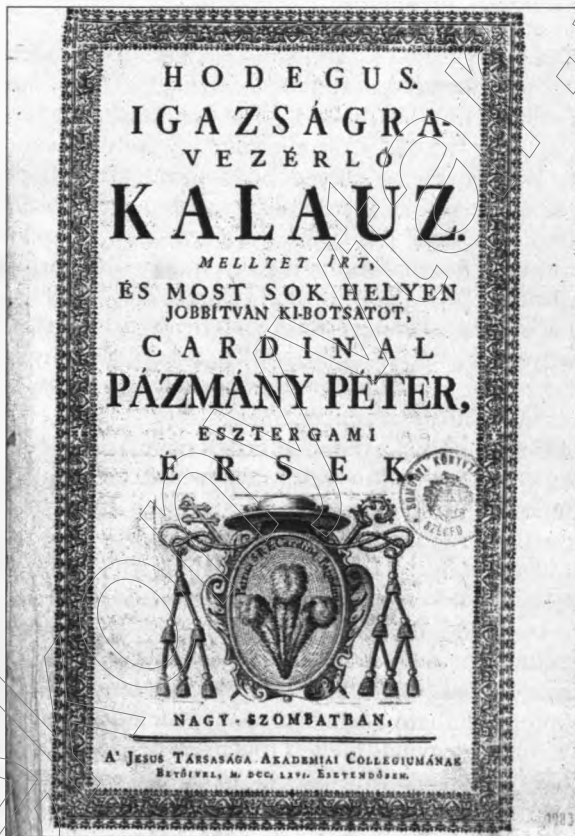
A keresztény vallás gazdag teret kapott a kiállításon. Bibliák, imakönyvek és énekeskönyvek mellett a szerzetesrendek (köztük az egyetlen magyar alapítású rend, a Pálos Rend) bemutatása is szerepel. Látványos és karikatúrisztikus metszeteket tartalmaz a kolostori életet, a szerzetesek kicsapongó életvitelét ostorozó kiadvány. (Renversement de la morale chrétienne par les desordres du monachisme. 1700)

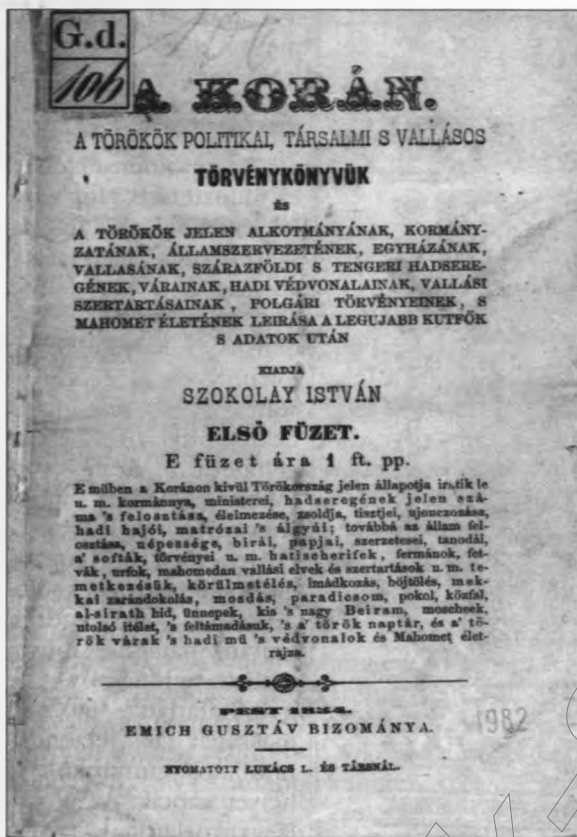
Az egyház politikáját, sorsát meghatározó zsinatok

iratainak nagy kötetei mellett a katolikus egyház hivatalos ideológiájával egyet-nem értő, korai reformerek tevékenysége (így a valdenszek élete és üldöztetése, Hús levelei és máglyahalála) is szerepelnek a tárlaton. (Leger: Allgemeine Geschichte der Valdenser ... Breslau, 1750; Johann Stumpf: Des grossen gemeinen Conciliums zu Costenz gehalten... Item von Johann Hussen vnd Hieronymo von Prag ... Zürich, 1540) A reformáció meghatározó teológusainak (Luther, Calvin) hatalmas művei mellett - az időszak nyughatatlan mozgalmasságát is jelző - indulatos gúnyiratok is helyet kaptak. Az új vallásgyakorlatot tanító katekizmusok között sze-

repél egy igen ritka könyvecske, Simon Meusel műve. (Catechisüsch Exatnen mit kurtzen fragen vndantwort ... Ursel, 1568) A katolikus egyház védelmében írt Johann Nikolaus Weislingen egy

gúnyosan vitázó, rendkívüli népszerűséget és sok kiadás megélt művet, amely magáénak tudhatja a könyvtörténet leghosszabb előszavát: a 618 lapnyi mű előtt egy 470 lap terjedelmű 'Vörred' olvasható. (Fiss Vogel oder stirb! Diliingen, 1730)

Nemcsak hitvitákban, gúnyíratokban ütköztek az új és a régi tanok. Az inkvizíció és a vallásüldözések különös kegyetlenkedésekben gazdag évtizedeket eredményeztek Európa-szerte. Két különleges 'fegyvertár' szerepel a tárlaton, mindkét kötet Somogyi Károly gyűjteményéből való. Az egyik a szent inkvizíció hivatalos, módszertani szabálykönyve (Eliseo Masini: Sacro arsenale overo pratica dell'officio della Santa Inquisitione. Genova, 1530). A másik kötet az üldözött vallás képviselőinek megkínzásának és kivégzésének -szinte határtalanul gazdag- módjait mutatja be művészi részletzeteken. A mű szerzője egy holland-angol katolikus író, Richárd Verstegan/Rowlands (1548-1640), aki az egyes (angol, holland, francia területeken történt) eseményeket, történelmi hűséggel, de versés formában ismerteti a képek előtt. A példány érdekessége, hogy az eltelt évszázadok alatt nagyon sokat és nagyon sokszor forgathatták a kegyetlenségeket ábrázoló lapokat, mert a lapszélékre vastag 'patina' rakódott fel a nem mindig tiszta vagy éppen az izgalomtól izzadó ujjokról. (Richárd Verstegan: Theatrum crudelitatum haereticorum nostri temporis. Antwerpen, 1587)

II. János Pál pápa 2000. március 12-én a Vatikánban tartott, ünnepi istentiszteleten beismerte egyháza bűneit.

Az iszlám különféle arab, latin, magyar, német Korán kiadásokkal és a XVII. századi Európa törtéretét feldolgozó kötetekkel szerepel a tárlaton. A hódoltság alatti magyar városok mindegyikében építettek maguknak a törökök mecseteket és minareteket.

Talán éppen a birodalom terjeszkedése miatt kezdett el foglalkozni a muzulmán világgal Theodor Bibliander (1504 - 1564) svájci német reformátor, teológus és orientalista, aki lefordította latinra a Koránt, ez 1543-ban meg is jelent. Az iszlámmal foglalkozó írásaiban azt szembeállította a kereszténységgel. A kiállításon szereplő főművében (De ratione communi omnium linguarum et literarum commentarius. Zürich, 1548) viszont nem a szembeállítás, hanem az egységesülés, az univerzalizmus lehetőségét tárgyalja; a nyelv és a vallás szoros összefüggése alapján, a nyelv egyesítése révén az egész emberiség egyesítését is megvalósíthatónak tartva.

A tárlókban békésen megférnek egymás mellett a különféle imakönyvek, más-más fohászokkal, imákkal, énekekkel fordultak azokból olvasva az egykori tulajdonosok az Úrhoz, néhány dolog mégis azonos mindegyikben. Titkokat is rejtenek a lapok közé zárt kéziratok, lepréselt virágok; azt is meg lehet tudni, melyik részeket olvasta, mondta különös szeretettel és hűséges rendszerességgel tulajdonosa, mert szinte már magától kinyílik ott a kötet és látható az imádkozó ujjának lenyomata is. Ugyanígy, egymás mellett foglalnak helyet a különböző vallások hitgyakorlásának szakrális terei: szentélyek, templomok, imaházak képei.

Egyet ezek közül külön is ki kell emelni, mert ez a 2000-ben Világörökséggé nyilvánított, pécsi ókeresztény sírkamrák legkorábban felfedezett részét, a Péter-Pál sírkamrát ábrázolja. A falfestmények reprodukciója Koller József művében szerepel, ő közölte először az 1782-ben fellelt, ókori műemléket. (Koller: Prolegomena in historiám Episcopatus Quinqueecclesiarum. Posony, 1804)

Természetesen színes válogatás látható a magyarországi egyházak, felekezetek múltjából is. Prédikáció-gyűjtemények, hitviták és békülések, kálvinisták és pápisták vagdalkozásai, a magyar irodalmi nyelvet gazdagító, szenvedélyes iratok tárulnak a látogató elé a kötetekben. A reformáció gyors terjedése kimozdította a latin-nyelvűségből a római katolikus papságot is, a magyar irodalom ennek köszönheti Pázmány Péter élvezetes stílusban írt műveit. A magyarországi ellenreformáció vezéralakjának személye emblematikus jelentőségű Somogyi Károly életében is. Pázmány 1570-ben, református családba született, 1583-ban katalizált, majd jezsuita iskolába járt. 1616-ban szentelték esztergomi érsekké. Fő műve, a hitvitákat tisztázó, a katolikus hitvédelem összegzését adó: Igazságra vezérlő kalauz 1613-ban jelent meg. Somogyi gyűjteményében több kiadása is megvan, de legérdekesebb az 1766-os nagyszombati kiadás példánya. A kötet végén, a záródísz alatt Somogyi Csizmazia Sándor kézzel írt, verses ajánlása olvasható.

Károly Fiamnak: Némellyben eggyez születésed 's gyermeki éved,

E főpásztor-atyának élete kezdetihez:
Buzgóságában légy hív követője, ha élted vége

felé is az ő sorsosa lenni akarsz. Szeged és környéke vallási emlékei külön fejezetet kaptak az ökömené jegyében. Az első csanádi püspök, a vértanú Szent Gellért után fennmaradt kódex, Batthyány Ignác féle kiadása, majd az 1301-ben Szegeden megtelepült ferences rend működésével, az Alsóvárosi templomban őrzött Mária kegyképpel kapcsolatos művek mellett szerepel a nemzetközi hírű református teológus, Szegedi Kis István (1505-1572) műveinek Bázelen megjelent kiadása. Az iszlám is képviselteti magát, hiszen az 1686-ból származó, Szegedet ábrázoló városképeken számos mecset és minaret is látható. A szegedi zsidók hitéletét a két tudós főrabbi: Löw Lipót (1811-1875) és Löw Immanuel (1854-1944) Somogyi-könyvtárnak ajándékozott művei reprezentálják.

A Somogyi-könyvtár Somogyi Károly (1811-1888) esztergomi kanonok 43 701 kötetes könyvadományára épül. Az Alapítványi gyűjtemény enciklopédikus könyvgyűjtemény, minden tudomány alapvető műveit tartalmazza. Bár könyvtára gyarapításakor Somogyi a könyvek tartalmi értékét tartotta szem előtt, mégis sok valódi ritkaság is található közöttük.

A kiállítás nemzetközi közönség érdeklődésére is számot tart, szinte minden náció találhat a saját kultúráját képviselő kötetre, ritkaságra. Az ismerető, hasonlóan a válogatáshoz, nem törekedett teljességre, érdekességeket kívánt bemutatni szép képek kíséretében a kiállítás anyagából.

(Az októberi kiállítás vezetőjének tanulmánya)

Szőkefalvi-Nagy Erzsébet

Karámban és magányosan

KÉT SZEGEDI KÖNYVRŐL

AZ IDEGYÖKEREZETTEKTŐL A MESSZESZAKADTAKIG

„Akadnak majd, akik szentségtörésnek fogják találni, ami pedig csak dogmatörés: időt és teret nem tisztelve, erőszakolt koncepciókkal nem bajlódva sikerült egymás mellé sorakoztatni a Városhöz kötődő alkotókat. Az idegyökerezettektől a messzeszakadtakig, a mai diákköltőktől hajdanvolt egyetemista tollforgatókig. A kötet cím nem is lehetett más: Szegedtől – Szegedig.” – írta előszavában Simai Mihály, az első Szegedtől Szegedig antológia szerkesztője 1998-ban. Pontosabban: akkor még Szegedtől – Szegedig volt a válogatás címe, ám a gondolatjel hamarosan lekopván immáron Szegedtől Szegedig antológiáról beszélünk, az idei esztendőben éppen tizenkettészer. Vagyis a reprezentatív szegedi válogatás elérte az egy tucatot. Egy tucat esztendeje létezik. Simai Mihály, Kiss Ernő, Veszélka Attila, Tandi Lajos – a tucatnyi esztendő alatti főszerkesztők. A Bába Kiadó és vezetője, dr. Majzik István – a tucatnyi kiadás sarokköve, biztos pontja, a vállalkozás motorja. Ebből a két tényből jól látható, hogy a tizenkét esztendőt egyfelől mindenképpen az állandóság jellemzi. Másfelől azonban, s ez így van rendjén, évről évre a változatosság: a szerzők változatossága. Habár ebben a vonatkozásban sem tagadhatjuk meg az antológiától az állandóság jelenlétét, amennyiben számos szerző neve évről évre feltűnik a kötetek tartalomjegyzékében. Úgy is fogalmazhatnánk: a szerkesztők hűségesek szerzőik derékhadához, s a szerzők sem okoznak csalódást a szerkesztőknek.

Amikor az Olvasó kezébe vesz egy új könyvet, először annak formájával találkozik. „A könyvből olvas az ember, olvasni pedig intim viszony. A jó szöveggel elvonul az ember. Nem szívelem például az olyan regényeket, melyek külső megjelenésére nem, vagy kevésbé fektetnek hangsúlyt.” – vallom Vass Tiborral. Tandi Lajos régi motoros a könyv-szakmában, tudja, miként kell szép könyvet alkotni. A Szegedtől Szegedig antológia mindkét kötet szép. Tipográfiája szellős, téres, az első és a második kötet borítói a szerves összetartozást hirdetik,

ugyanakkor felelnek egymásnak, játszanak egymással. Kalmár Márton fejezetnyitó grafikái nem csak abban a vonatkozásban szívet melengetők, hogy alkotójuk, a kiváló szobrászművész egy éve súlyos autóbalesetet szenvedett, hosszú ideig élet és halál között lebegett, majd felébredvén gyakorlatilag az élet minden egyes mozzanatát, köztük a rajzolást és a szobrászat technikáit is újra kellett tanulnia, hanem önmagukban, önmaguktól gyönyörűek. Ha a borító egy lehetetnyit ellenállóbb, vastagabb papírra nyomtatattik, azt mondanám: könyvészetileg csaknem tökéletes eme két kötet. – Tudom, tudom...ez anyagi kérdés. Azzal is tisztában vagyok, hogy a kiadó minden erejét megfeszítve, nem kis áldozatot vállalva jelenteti meg évről évre azt a kiadványt, amelyet Városomban, Szegeden csak az Antológiaként emlegetnek. Nem is a kiadónak üzenek, sokkal inkább a szponzorokat szólítanám meg: nyúljanak a zsebükbe mélyebben, ha lehet! Bátran megethetik: a cél nemes.

2009-ben az érdeklődők 95 alkotótól olvashatnak szövegeket a Szegedtől Szegedig antológiában. Két kötetben, négy nagy tematikus blokkban kalandozhat az Olvasó. A kötet szerkesztője a hagyományoknak megfelelően prózával indít és lírával folytat. A tavalyi évhez hasonlóan tanulmányokkal kezdi a második kötetet és az ifjú tehetségekkel zárja. 39 prózaíró, 22 lírikus, 21 tanulmány-szerző és 13 ifjú tehetség alkotásaiból épül fel a válogatás. Utóbbiak egyike drámával, kilencen kizárólag verssel, míg ketten verssel és prózával mutatkoznak be. Számomra kicsit meglepő Lázár Bence András nevével (2008 után 2009-ben is) a Startkő rovatban találkozni, jóllehet életkora folytán nagyon is illene ide, ám érett, kikristályosodott versei, nagyszámú rangos publikációja ismeretében inkább a Líra fejezetbe kíváncsozna, a felnőttek közé.

Idén olyan országos, nem egy esetben nemzetközileg is elismert nevek fémjelzik a gyűjteményt, mint Bárdos Pál, Darvasi László, Géczy

János, Király Levente, Kiss László, Podmaniczky Szilárd, Temesi Ferenc, Turi Tímea, Pintér Lajos, Rigó Béla, Simai Mihály, Weiner Sennyey Tibor, Fried István vagy Péter László. Mindannyian komolyan vették a felkérést, mindannyian tudják, a név kötelez: az antológiába küldött munkáik kiválóak.

Ugyanakkor akadnak fájó hiányok – egyfelől, gondolom, a felkérés hiánya; másfelől, gyanítom, a felkérés hiábavalósága folytán. Mindenesetre a korábban egyik-másik Szegedtől Szegedig antológiában már megjelenő Hász Róbert, Orcsik Roland, Bakos András, Sánta Gábor, Zalán Tibor, Varga Emőke, Olasz Sándor, Nagy Bandó András, Szepesi Attila, Grecsó Krisztián vagy Czilczér Olga, illetőleg a (tudtommal) az antológiák történetébe mindezidáig be nem nyomtatott Kollár Árpád, Simon Adri, Bencsik Orsolya, Lanczkor Gábor vagy Latzkovics Miklós művei megkérdőjelezhetetlenül emelnék a gyűjtemény értékét. Említettek Szegedhez kötődése széles skálán írható le, ám tagadhatatlan. Létezik olyan erős szegedi kötődéssel bíró alkotó is, aki országos, meghatározó novellaszemlében igen, a szegedi válogatásban azonban nem szerepel (Erdei Lilla). Ilyen azonban mindig akad. Nem várható el egyetlen antológiaszerkesztőtől sem, hogy napjaink kusza irodalmi dzsungelének valamennyi dzsungelharcosáról tudomással bírjon.

A hiányok számbavétele után talán azt a kérdést sem szentségtörés feltenni, hogy (a hiányok mellett is) nem túl zsúfolt-e a Szegedtől Szegedig antológia? A válogatás szempontjai, a szerkesztés keretei talán túlságosan megengedők. Az, hogy kimarad-

nak jelentős, értékes szerzők, egy ilyen léptékű kezdeményezés estében óhatatlan. Jobb, ha kimaradnak odavalók, mint ha bekerülnek olyanok, akiknek nem volna helyük egy efféle, büszkélkedős gyűjteményben. Sajnos, ezen utóbbira is lehetne a példákat sorolni. A túlságosan nagy merítés torzít és a színvonalnak sem feltétlenül használ.

Mindez, persze, nem jelenti azt, hogy a Szegedtől Szegedig antológia 2009-es merítése nem volna alkalmas a büszkélkedésre. Nagyon is az! Már az sem kis teljesítmény, hogy fel tudott kerülni a 80. ünnepi könyvhét hivatalos listájára. Még több öröm fakad magából a kötetből: a már említett jelentős alkotók, mérvadó tudósok mellett több olyan szerző is sorolható, akiknek olvasása élményszámba megy. Árpás Károly keresett-keresetlen mesélőkedve; Békési tanár úr szépirodalmi igényű emlékezése egy régmúlt gyerekkorra; Pásty Júlia sajátos délvidéki perspektívái; Veszelka Attila anekdotikus, kedélyes hangja; Rusz Sándor tőle szokatlan rövidsége; Szabó Pál formabiztonsága; Tóth Attila lenyűgöző művészet-látása, Tandi Lajos érzékeny tárgyismerete – hogy csak néhányat említsek a még említetlen értékekből. A Startkón ragadt Lázár Bence Andrásnak meg minden sorát élvezem!

Évtizedek múltán, ha lesz ember e hazában, akit érdekel a Tisza-parti Szeged, a Város antológiái sok kérdésére adnak majd választ. Mindegyik. Köztük a tizenkettedik. Mesélnek majd neki sokan, egészen pontosan kilencvenötön „az idegyökerezettektől a messzeszakadtakig...”

(Bába Kiadó Szeged 2009)

Petri Csathó Ferenc 1945. október 23-án született Szegeden. Hétesztendős korában családjával a Hortobágyra került – kitelepítettként. Később visszatért a Tisza partjára, itt végezte iskoláit (Radnóti Gimnázium, Juhász Gyula Főiskola); a Tiszatáj már 16 éves korában közölte verseit; később a megyei napilap (Csongrád Megyei Hírlap) munkatársa lett. A hetvenes években tett ugyan egy rövid kitérőt, kicsit északabbra költözvén a Tisza partján (Szolnokra), ám csakhamar visszatért a palotás városba, itt élte le csaknem egész életét. A Délmagyarország napilapos újságírójaként kereste kenyerét, közben verseit jeles folyóiratok és nívós antológiák közölték. Kötete azonban csak 50 évesen, 1995-ben, Tandi Lajos kezdeményezésére, barátai adakozó kedvének hála, magánkiadásban jelent meg, III vers címmel. Két esztendő múltán, tüdőrákban meghalt. Halálos ágyán újabb könyvbe válogatta verseit. Ám újabb könyv, második kötet tizenegy esztendőn keresztül mégsem jelent meg.

Ha vannak a modern magyar irodalomnak ködlovagai, Petri Csathó Ferenc vitathatatlanul közéjük tartozik. Sorsa, küzdelmei, pokoljárásai Cholnoky Viktort és Lászlót idézik az emberben, ám míg a Cholnoky-fivérek bizonyos mértékig elfoglalhatták megérdemelt helyüket a magyar irodalmi kánonban, Petri Csathó Ferenc kanonizációja mindmáig várat magára.

Ennek a kanonizációnak, irodalmi honfoglalásnak lehet fontos állomása, hídfeje a 2008-ban megjelent második kötet: a Rács és aranyfüst. Nem az a kötet ez, amelyet a költő szerkesztgetett magában a halállal farkasszemet nézve, ezt az egykori barát, Veszelka Attila rostálta egybe. Munkája nyomán a kéziratos hagyatékban maradt és az irodalmi lapok hasábjain megjelent opusokat jelentette meg a Bába Kiadó, s külön öröm, hogy ezúttal

Évekkel ezelőtt, Hodosi Miklós barátommal, ki a jogászkodással kötött házasságát a költészettel folytatott szerelmi viszonnal mételyezi, versekről beszélgettünk, ami hamarosan Petri Csathó Ferencbe torkollott. Miklós elmesélte: egy alkalommal, szegedi egyetemi éveinek idején megmutatta neki valamelyik friss próbálkozását, Petri elolvasta, két szót felcserélt, hármat kihúzott, egyet hozzáírt. A közepeske versike ezáltal menten költeménnyé változott. A háttér valamelyik szegedi kocsmá, az asztalon és a vérerekben cseresznyepálinka... – Legutóbb akkor jutott eszembe ez a történet, amikor a Dugonics téren, a könyvheti sátrak környékén kóborogva, egyikükben megpillantottam a Rács és aranyfüst című Petri Csathó-kötetet.

nem a barátok, tisztelők adakozásából, hanem Szeged Városa, a Szegedi Írók Társasága és a Szegedért Alapítvány támogatásának köszönhetően. Talán az utolsó pillanatok. Mikor még fellelhetők, mikor még közkinccsé tehetők. Különösen fontosnak gondolom azt, hogy a Város és a városhoz kötődő szervezetek Petri Csathó Ferenc mögé álltak. Hiszen Petri Csathó Ferenc úgy hozott létre egyetemes érvényű műalkotásokat, hogy egész életében izig-vérig szegedi maradt. Nem csak szegedi arcok (a teljesség igénye nélkül: Dér István, Novák András, Pataki Ferenc, Zoltánfy István), szegedi helyszínek (kocsmák, terek, utcák, a Tisza) hemzsegnek a versekben, de ott bujkál egyfajta szegedi életérzés, szegedi gondolkodásmód is csaknem minden sorában.

„Különleges könyvet vesz kezébe az olvasó ezzel a verseskötettel – írja Veszelka Attila a fülszövegben. – (...) A versek a fontosak, melyek most így, időrendbe sorakoztatva, hitem szerint pontosan visszatükröznek, miképpen indult az ifjú és harsány Petri Ferenc a világnak, hogy azután (Szepesi Attila szavaiival élve) megjárva a poklok legsötétebb bugyrait végül jovialis mosollyal, Petri Csathó Ferencként tekinthessen vissza önmagára és a világra...” Valóban különleges könyv ez. Személyes hangú vallomás.

Nem csak a költészet eredendő személyessége által, hanem a könyv egészét tekintve. Gondolok itt egyfelől a versek után közölt két, nagy szeretettel megírt emlékezésre: az egykori iskolatárs, Kremser Péter és a hajdani felség, Vereb Gabriella írásaira, másfelől magára az egész vállalkozásra, amely felvállalja és elvállalja Petri Csathó Ferencet. Ez a könyv: hitvallás egy ember és életműve mellett. Amellett a költő mellett, aki azt mondta egyszer a feleségének, „ő az utókornak ír. Talán egyszer majd valóban méltányolja az utókort, amit hátrahagyott.” – Most tehát rajtunk a sor! (A <http://www.spanyolnátha.hu> nyomán)

Petri Csathó Ferenc

ARANYTORONY, GOMBBAL

Hatéves vagyok Utazunk
Tenyérnyi rácson át
a leplombált vagonból
látom egy torony arany gombját
Látom már mindörökké
Ha tudnék már füttyülni
félelmemben füttyörésznek
ahogy a bölcselet egyetemi tanára
aki a vagon sarkában vizel
A himnuszt füttyörészgeti
Végtére ez jógában áll.

1980

Bene Zoltán

A ló féktávolsága

TROGMAYER OTTÓ ÚJ KÖNYVÉRŐL

Nincs műalkotás, szerzői, alkotói forgácsok nélkül. A festő vázlatok közt él, szobrász márvány szilánkon tapos, író küzd a feljegyzések, cédulák tömegével. Eddig mindez nagyon magától értetődő. Azután bekövetkezik egy fordulat, az alkotó „befut” és az utókor nehéz pénzeket fizet egy-egy valódi szilánkér, míg a porladó művész csak éhezett, képei közt. Szerencsére nem minden maradék értéktelen selejt. Jól odafigyelve, néha megcsillan valami értékes is a hagyatéék lomja közt. Gyémánt a kavics mellett.

Görög utazásunk alatt, turista szemét és márványtörmelék közül felemeltem egy korinthuszi oszlopfő, fehér márvány, stilizált medvetalp-levél, a híres akantusz darabját. Emlék, villant agyamba a felismerés, és cipeltem sok kilométeren zsákmányomat. És a vám? Ijedten eldobtam. A veszendő értékeket felismerhetjük, és meg kell becsülnünk. Ha mód van rá.

Könyvet hozott a posta néhány napja. Neves tudós barátom, újabb kötetét kaptam meg, akinek fő művét recenzeáltam évekkal ezelőtt a Szegedi Újságban. Azóta emlékeit is közé tette, most elméje apróbb remekléseivel lepett meg. Perces szösszenetek, bő intellektuális tartalommal. A nagy témák gyalu forgácsai. Szellemes felismerések, gunyoros megjegyzések, a múlt magyarságának megmentendő reliquiái, huncut magyarázatok, böszmeségek finom iróniával való feltárásai sorjáznak a szépen nyomott, jó minőségű oldalakon. Jól illenek közéjük Koncz Margit szép, szellemes grafikái.

Ami külön értéke írásainak, ami ma aktuális, a finom schillerizálás például a magyar adórendszeréről. A gonosz törpéket még képviselhetné Rumpelstilzchen és a kis Zaches. Hasonló szellemi törpéink viszont el sem férnének a kecses kötetben. Élnek, virulnak..

Nyelve, ízes, pontos szóhasználatot előnybe részesítő, népi értékeket, múlt arra érdemes nyelvi emlékeit megmenteni szándékozó, tiszta magyar nyelv. Istenem, ha tudós nem szégyell magyarul, szépen,

görcsös újatmondást, kínlódva kiizzadott, posztmodern blódlít mellőzni, akkor bizhatunk nyelvünk és magyarságunk fennmaradásában. Talán mégsem lesz igaza Görres jóslatának. Pedig jó szomszédaink drukkolnak érte. A magyar nyelvet a szerző méltó, választékos konzervatívizmussal védi. Tisztában van Roland Bartes intelmével, hogy a nyelvi szabályok felrúgása ugyanolyan romboló, mint az erkölcsi normák szétdőlése.

A kötet kettőszázöt beszélt tartalmaz. Beszélynék nevezi, a nyelvújítás korának szavával a rövid elbeszéléseket. Nagyobb részük egy-egy szónak eredetét fejt fel, és rámutat a szó helyes értelmezésére. Ezeket a szavakat a kollektív felejtés szóhalált okozó útjáról hozza vissza. Ezzel egy, generációs értelemrendszerbe tereli összes olvasóit és ezzel visszaadja szavaink emfatikus hatását. És ez megrázó. Aztán közmondásokba nyúl bele, szinonímákat felvillantva, a sokszínű nyelvünket kifejező készségére példaként. Csákány és sepregető ecset nélkül, áskál a nyelv idegen jövevényszavai közt, és a történelmünk elmerült szavai után, tollal és pennával. Nem kevésbé értékes a civilizáció által meghalasztott kézművességéből megmentett terminus technikusok összeszedése. Ez bizony leletmentés. A helyre-tett szavainkat izlelgetem és bizony sokról elhatározom, hogy használni fogom. A szép stílus megérdemli a patinás szavak csillogását elbeszélő szövegekben. A kicsillanó szó a szürke szövegnek valami klaszikus ízt ad.

Sereg „beszélye” foglalkozik a kulinárista szerző recept ajánlataival. Nem tudom, hogy Brillat-Savarin lassan elbújhat-e főzési ismeretei mellett? Aztán ha szabad egy megjegyzést felröppentem, az egész szépirodalmi munkássága, az ízes régiben izgalmas újat kínáló szellemi kulinarizmus jóleső példája. Folytatnám szívesen recenziómat, azonban azt kell mondanom, az eredetihez tessék fordulni, mert ha folytatom, esetleg túllépek könyve méreteit.

Sáry Gyula

Volt egyszer egy gyár...

ÖTVEN ÉVE ALAPÍTOTTÁK A KÁBELGYÁRAT

2009. november 1-én ünnepelte volna alapításának 50. évfordulóját az 1998-ban bezárt Szegedi Kábelgyár. Az a gyár, mely közel 40 éves működése során nagyságánál, jelentőségénél fogva a meghatározók közé tartozott a szegedi gazdaságban, mind a foglalkoztatottak számát, mind árbevételét tekintve, s az energiaipari cégek után a legnagyobb adófizető volt a 90-es évek közepén.

A Szegedi Kábelgyárat mint az egykori budapesti Kábel- és Sodronykötélgár - a későbbi Magyar Kábel Művek - szegedi telepét alapították 1959. november 1-én. Alapításában jelentős szerepe volt Szeged város akkori vezetőinek, akik jókor - mert ekkoriban kapott új lendületet a vidéki iparfejlesztés - és jó helyen - a vidéki iparfejlesztésekre vonatkozó döntések meghozóinál - ajánlották létesítéséhez a Huszár utcai lepusztult laktanya négy utcával határolt tíz holdas területét.

Az egykori huszárlaktanyából lett kábelgyár az első másfél évtized végére, a 17 000 négyzetméteres nagy termelőcsarnok teljes felépülésével elérte a telephelyi adottságaiból következően tovább már nem bővíthető teljes nagyságát.

1974-ben körülbelül ezren dolgoztak a kábelgyárban, s 20 000 tonnányi kábel és vezeték készült.

A gyár extenzív fejlesztésének lehetőségei a 70-es évek közepére megszűntek, egyrészt nem volt szabad terület újabb termelőcsarnokok építésére, másrészt pedig elfogyott Szegeden a szabad munkaerő.

A következő éveket a fejlődés egyetlen lehetőségként a technológiai és termékszerkezeti megújulás fémjelezte, melyhez 1978-tól a magyar kábelgyártás, a Magyar Kábel Művek többmilliárd forintos, banki kölcsönökre alapozott rekonstrukciós fejlesztési programja biztosította az anyagi eszközöket.

A munkaigényes gyengeáramú és híradástechnikai vezetékgyártás 1975-től fokozatosan a Szegedi Kábelgyár alárendeltségében létrehozott, 1985-től már önálló gyárként működő kisteleki gyáregységbe települt, Szegeden pedig megkezdődött az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság támogatásával a telefonkábelek gyártásának korszerűsítése.

A korszerűsítésre nagy szükség volt, mert a 70-es évek elejére a telefonellátottság alacsony színvonalú és a telefonkábel hálózat elavultsága az ország gazdasági fejlődésének gátjává vált. E gát elbontása az addig gyártott kábel típusokkal, az addig alkalmazott kábelgyártási technológiával már nem volt lehetséges.

Az első gépek még 1975-ben megérkeztek, az éppen elkészült új csarnokrészbe, 1976-ra gyakorlatilag az egész géprendszer összeállt. A gépek érkezésével párhuzamosan megindult az új, világszínvonalú gyártmányt kialakító, gyártást előkészítő fejlesztő munka is.

Az új termék, a töltött terű telefonkábel sorozatgyártása - alig elmaradva a legfejlettebb országoktól és megelőzve a volt szocialista országokat - 1977-ben megkezdődött, s gyártása ettől kezdve több mint 20 éven át meghatározója volt a Szegedi Kábelgyár történetének.

1977/1978-ban koaxiális kábel gyártórendszer létesült a legkorszerűbb gépek megvásárlásával. A koaxiális kábelek elsősorban a Szovjetunió számára készültek, az olaj és földgázszállítások ellentételezéseként. A koaxiális kábel gyártógépek és a valamivel korábban üzembehelyezett telefonkábel gyártórendszer együttesen a világ egyik legkorszerűbb hírközlőkábel üzemét alkották.

A korszerű géppark adta lehetőségeket kihasználva a töltött terű telefonkábelek gyártása mellett sorra készültek újabb korszerű postai kábel típusok s létrejött egy töltött terű telefonkábelekre alapozott új gyártmánycsalád.

Egymásután készültek a mintakábelek a legelterjedtebb külföldi előírások vagy konkrét tenderek alapján. A próbálkozásokat hamar siker koronázta, a kuwaiti előírások alapján 1982-ben készített kábelekkel hírközlőrendszer szállítási tendert nyert a magyar híradástechnikai ipar, megelőzve nyugati fővállalkozókat, élvonalbeli kábelgyártókat.

Bővült az erősáramú termékek gyártókapacitása is. A jelzőkábelek gyártási feltételei nagy teljesítményű érgyártó valamint köpenyező gép beállításával, az

erősáramú hajlékony csatlakozóvezetékek gyártási feltételei a dróthúzó üzem, a fémmű rekonstrukciója következtében javultak. A megújult technika tette lehetővé 1982-ben az első nyugatnémet, de az egész világon elfogadott minősítések elnyerését az 1 kilovoltos erősáramú kábelek területén.

A Magyar Kábel Művek 1978-tól 1982-ig tervezett, a változó pénzügyi szabályozórendszer miatt folyamatosan nehezedő körülmények között végrehajtott, egyes elemeiben 1983-ig húzódott rekonstrukciós fejlesztési programja megbízható alapokat teremtett a Szegedi Kábelgyár eredményes működéséhez is a következő 8-10 évben, lényegében egészen az 1993 végén bekövetkezett privatizációig.

A Szegedi Kábelgyár a fejlesztési program befejeztével - elsősorban töltött terű telefonkábel és koaxiális kábel gyártórendszereivel - a kábelgyártás élvonalába került.

A sikeres, jól működő Szegedi Kábelgyár 1985-ben kísérletet tett az önállósodásra. A Magyar Kábel Művek irányító felsőbb szervei azonban - hivatkozva arra, hogy a vállalat a szabályozórendszer változásai és a veszteséges külföldi vállalkozások miatt a rekonstrukciós fejlesztési programra felvett kölcsönök visszafizetésére sem képes - nem tették lehetővé azon feltételek megteremtését, melyek nélkülözhetetlenek voltak az önállósodáshoz.

A sikertelen önállósodási kísérlettel minden bizonynyal összefüggött, hogy a töltött terű telefonkábel gyártás várva várt bővítése Szeged helyett Budapesten valósult meg.

A nehéz helyzetben lévő vállalat végül - elsősorban hitelek esedékes törlesztésének némi halasztásával, a pénzügyi egyensúly megteremtésére adott újabb hitelekkel - pénzügyi mentőövet kapott. Ezek, valamint az új vállalati vezetés takarékosági intézkedései és a külföldi vállalkozások veszteségeinek felszámolása oda vezetett, hogy az 1986. év már várakozáson felül nyereséges lett, 1987 ugyanúgy s 1988-ra már az állammal szemben sem maradtak tartozások.

A vállalat helyzetének jobbrafordulásához a Szegedi Kábelgyár is tisztelegesen hozzájárult, az 1985-től 1987-ig terjedő három év alatt több mint öt milliárd forintos árbevételrel és közel egymilliárd forint gyári eredménnyel.

A termelési-árbevételi sikerekhez, a gyári nyereség növekedéséhez erőteljesen hozzájárultak a fejlesztési eredmények is, az új termékek igen jó áron voltak eladhatók.

A bővülő-töltött terű telefonkábel termékcsalád, az újabb, tőkés importot kiváltó kábel külső burkolatok, a nagyobb távolságú összeköttetésekre alkal-

mas, szabadalmi védettséget kapott körzetkábelek, a növekvő tőkés export alapfeltételeként megszerzett nyugateurópai minősítések mind-mind hozzájárultak a 80-as évek második felének, 90-es évek elejének sikereihez.

A termelési-árbevételi sikerek, az eredményesség növekedése - ha nem is látványosan - alapöt teremtettek a legszükségesebb gépi fejlesztésekre ezekben az években is.

1993 végével egy fejezet lezárult a Szegedi Kábelgyár történetében. Egy olyan, 1983-tól 1993-ig tartó fejezet addigi alig három és fél évtizedes történetéből, melyben a Szegedi Kábelgyár sikert sikerre halmozott, s az utolsó évtől eltételezve lényegében folyamatosan fejlődött, akkor is, amikor - a gazdasági rendszerváltás éveiben - már nem a gazdaság fejlődése, nem a gazdálkodó szervezetek növekvő teljesítménye volt a jellemző Magyarországon.

Ebben a 11 évben a Szegedi Kábelgyár adta a Magyar Kábel Művek gyárai által létrehozott eredmény több mint 40%-át, a Magyar Kábel Művek teljes árbevételének 30%-át a vállalati létszám 22%-ával.

Az 1983-tól 1993-ig tartó időszakra joggal mondható, hogy a Szegedi Kábelgyár az élvonalban volt. Élvoalban volt gazdálkodási eredményeivel, műszaki színvonalával - a gyár műszaki gárdája a Magyar Kábel Művek legkiválóbb gyári műszaki apparátusa volt - s nem utolsósorban az 1983. évi 50 ezer forintról 1993-ra a magyar ipar és a szegedi környezet átlagát messze meghaladó, közel 460 ezer forintba növekedett éves bérszínvonalával.

A Szegedi Kábelgyár történetének 1989-től 1993-ig tartó szakasza a változó gazdasági környezethez való sikeres alkalmazkodás, a tervgazdaságból a piacgazdálkodásra való áttérés jegyében telt el. Ennek megfelelően már 1988-tól kezdődően - elsősorban kereskedelmi és fejlesztési területen - feladatok sora került gyári hatáskörbe, s az időszak végére olyan, létszámban ugyan csökkent, de szakmai értékében és összetételében tovább erősödött alkalmazotti állomány alakult ki, mely akár a gyár önálló működtetésére is képes lett volna.

Nem volt véletlen, hogy a M u n k a v á l l a l ó i Résztulajdonosi Program 1992. végi meghirdetése után röviddel, de már 1993-ban megalakult 170 taggal a Szegedi Kábelgyár MRP szervezete.

Létrejöttét sem a vállalati központban, sem az Állami Vagyonügynökségnél nem fogadták nagy örömmel.

Minden érv mellett szölt ugyanis, hogy az elmúlt éveket vagyonesztés nélkül átvészelő, a termelés folyamatos finanszírozása érdekében azonban milli-

árdos, nyereségét és fejlesztési lehetőségeit lassan nullára csökkentő hitelállományt maga előtt görgető Magyar Kábel Műveket egyben, azaz nem gyáranként és nem MRP-s alapon kell privatizálni.

Az államnak, mint tulajdonosnak ugyanis nem az volt az érdeke, hogy több száz leendő kistulajdonosnak adjon (vagy adasson) évtizedes jövedelmének megfelelő - bizonytalan visszafizetési garanciájú - privatizációs kölcsönt. Az állam érdeke a külföldi befektetőtől azonnal befolyó többmilliárd forintos privatizációs bevétel volt.

Ennek megfelelően jelent meg 1993. szeptember 25-én a privatizációs felhívás, melynek alapján érdemben mindössze egyetlen pályázó, a Siemens tulajdonban lévő Österreichische Kabelwerke adott be vételi ajánlatot.

Az ajánlatot az Állami Vagyonügynökség 1993. december 17-én elfogadta, a szükséges szerződések az új tulajdonossal még aznap megkötöttek. Az eseményről kiadott sajtóközleményben olvasható volt, hogy a Magyar Kábel Művek privatizációjával létrejött a Dunai Kábelszövetség, a Siemens tulajdonba került térségi kábelgyártók stratégiai hálózata a Duna - medencében, mely mind a nyugati, mind a keleti piacok kiszolgálására képes, s a Siemens adta háttérrel rendelkezik a világ kábelgyártásában - elsősorban a felesleges gyártókapacitások és a csökkenő kereslet miatt - jelentkező kedvezőtlen folyamatok közepette is a túlélés lehetőségével.

A Siemens azzal számolt, hogy németországi gyáraiból a gyártást fokozatosan, a lehetőségek határáig Magyarországra telepíti.

Kiindulva a helyi adottságokból és a Szegeden felhalmozott szellemi tőkéből, gyártási tapasztalatokból, a Siemens a Szegedi Kábelgyárat egyik legfontosabb, városi környezetet nem zavaró egyetlen magyarországi telefonkábelgyártó telephelyévé kívánta fejleszteni, míg az erősáramú vezetékek és

kábelek gyártásának bővítését a jelentős szabad területekkel rendelkező városszéli (korábban Szegedhez tartozó és 1985-ben önállóvá vált) kistéleki és a balassagyarmati gyárakban kezdte meg.

A szegedi telefonkábelgyártás fejlesztése szinte azonnal megindult. Először az 1985-ben Budapestre telepített telefonkábelgyártó géppark egy része került Szegedre, majd a meglévő gépek egészültek ki nagyobb teljesítményű gépegységekkel. 1995 tavaszán új érszigetelő gépsor, majd nyáron telefonkábel töltő gépsor érkezett, ezzel a Siemens alig másfél év alatt közel 500 millió forintot költött a szegedi telefonkábel gyártás korszerűsítésére, bővítésére.

Ezzel párhuzamosan megindult az erősáramú vezetékek és kábelek gyártásának áttelepítése Kistelekre és Balassagyarmatra, az így felszabaduló területekre újabb telefonkábelgyártó berendezések voltak kilátásba helyezve ill. e területekre települt 1995 őszétől a Kistelekről Szegedre helyezett gyengeáramú vezetékgyártás.

1995. augusztusban azonban a belföldi telefonkábel rendelések nullára estek s csak hosszú hónapok múlva, s akkor sem a kívánt mértékben indultak meg újra.

Halványodtak annak reményei is, hogy a Siemens - hasonlóan az erősáramú vezetékek és kábelek gyártásának Kistelekre és Balassagyarmatra helyezéséhez - telefonkábelgyártást telepít Németországból Szegedre. A telefonkábel igények ugyanis 1996-tól váratlanul gyorsan estek vissza a mobil telefónia minden várakozást felülmúló gyors fejlődésének következtében.

Nagy, többnyire a 60-as, 70-es években, a keresletfelfutás időszakában létesült európai telefonkábel gyárak úgy zártak be egymásután, mint ahogy a meglőtt dominók borulnak.

Ebben a helyzetben - 1996 nyarán - már világosan látszott, hogy a Szegedi Kábelgyárnak nincs jövője. A

Siemens erősáramú vezeték és kábel üzletága ragaszkodott a szegedi erősáramú gyártás teljes felszámolásához, s a telefonkábelgyártás esetében sem volt esély a fellendülésre. Minden, amivel Szegedi Kábelgyár a túlélés érdekében próbálkozott - az erősáramú termékek gyártásának folytatása a tiltás ellenére, a Kistelekről átkerült gyengeáramú vezetékgyártás növelése, az autózvezetékek gyártása érdekében tett erőfeszítések - nem volt több mint a fuldokló kapaszkodása a szalmaszálba.

A Szegedi Kábelgyár önállóságának megszűntetése - 1996. október 1-től egykori gyáregysége, a Kisteleki Kábelgyár alárendeltségében hírközlőkábel termékcéntrumként üzemelt - lényegében nem volt más, mint a megfelelőbb szervezeti feltételek megteremtése a gyár bezárásához.

Mindeközben a Szegedi Kábelgyár az első Siemens-es év reményei után, az egyre bizonytalanabbá váló jövő ellenére, talán valami csodában bízva, kiválóan teljesített.

Árbevétele az 1993. évi 2,3 milliárd forintról 1996-ra közel 5 milliárd forintra emelkedett, bár a létszám ez idő alatt 500-ról 335-re csökkent, nem elbocsátások, hanem elsősorban átszervezések következtében. Az árbevétel még a Kistelekhez csatolást követő évben is meghaladta a 4 milliárd forintot. Az első év elteltével azonban - 1997. október 1-től - felgyorsultak az események, felgyorsult a gyár bezárásának folyamata. A Siemens kisteleki és balassagyarmati fejlesztései beértek, az ott gyártható erősáramú termékekből Szeged már semmi megrendelést nem kapott, a telefonkábel piac pedig egy fél gyárat sem volt képes eltartani, még a gyengeáramú vezetékgyártással kiegészítve sem, a Siemensnek pedig másik gyára is volt Magyarországon, az 1989-ben alapított Duna Kábel Kft.

Az 1997. október 1-én még 271 fős létszám 1998. márciusra - ekkor már csak négy napos, két műszakos munkarendre tellett a megrendelésekből - 245 főre csökkent. Áprilisban 86-an kaptak felmondó levelet, majd a maradék 159-nek sem kellett a munkát felvenni az 1998. augusztusi szabadságolások után.

A Szegedi Kábelgyár 39 sikeres év után, a gyárbezárások történetében igencsak szokatlan módon, gazdaságilag kiemelkedően sikeres utolsó négy év után bezárt.

Az, hogy ekkoriban Európában sok kábelgyár bezárt, az, hogy a gondokkal küzdő Siemens az után, hogy a német versenyhivatal 1997-ben 90 millió márkás büntetéssel sújtotta németországi kábelgyárait, 1998-ban megszabadult valamennyi erősáramú kábelgyártótól, néhány hónappal később, 1999-ben pedig valamennyi telefonkábel gyártótól, a volt szegedi kábelgyártókat nem vigasztalja.

Mint ahogy az sem vigasztalja, hogy a Szegedi Kábelgyár, mely létrejöttét 1959-ben a város jókor és jó helyen eljáró vezetőinek köszönhetette, tulajdonképpen azért záródott be, mert a 90-es évek közepén már rosszkor, rossz helyen volt. Rossz helyen, mert négy utcával határolt, nem mindenre alkalmas és nem bővíthető területen, s rosszkor, mert egy olyan termékcsalád, a telefonkábelek kereslete esett a vártnál sokkal gyorsabban szinte nullára, mely még a négy utcával határolt, gyakorlatilag belvárosi telephelyen is gond nélkül gyártható volt.

A gyár története olvasható lesz a szegedi önkormányzat, a Belden-Duna Kábel Kft. és a Prysmian Magyar Kábel Művek Kft. támogatásával rövidesen megjelenő Volt egyszer egy kábelgyár... c. könyvben.

Zoltánfi Zoltán

A

Vizek kutatója

ZSIGMONDY BÉLA SZOBRÁNÁL

A mai napon azért gyűltünk össze, hogy méltó módon emlékezzünk a város első artézi kútjának létesítőjére, Zsigmondy Bélára, a gépészmérnökötől fűrómérnökké lett kiváló hazánkfia-ra és a róla mintázott mellszobrot ünnepélyesen felavassuk.

Alkotása előtt ismerjük meg Zsigmondy Bélát, aki 1848. március 7-én Pesten született a neves pesti ügyvéd Zsigmondy Pál és Jármay Vilma hét gyermeke közül a harmadik. Az akkori 6 osztályos felső reáliskola elvégzése után másfél évig az Államvasutak Társaságának pesti javítóműhelyében gyakornokoskodott.

Az 1860-as évek hazánkban megindult iparosítás hatására sok magyar fiatal igyekezett külföldön műszaki ismereteket szerezni, így Svájcban, a zürichi politechnikumban. Ide jelentkezett Zsigmondy Béla is és 1867-70 között annak gépész (Mechanisch-technische Schule) -műtani hallgatója lett Nagybátyja, Zsigmondy Vilmos hatására, akinek az volt a véleménye, hogy „Ha a gyakorlat terén némi elismerést kivívnom sikerült, ezt egyes egyedül geológia- és paleontológiai tanulmányoknak köszönhetem”, ezért 1868-69. tanévtől azután geológiát is hallgatott.

Hazatérve a gépészmérnöki oklevéllel a m. kir. Földtani Intézetben kapott az igazgató, Böckh János mellett gyakornoki beosztást. Itt újabb földtani ismeretre tett szert, s amikor 1872-ben nagybátyja maga mellé vette, akkor a pesti városligeti kút létesítésébe be tudott kapcsolódni. Az eredményes munkában való részvételéért a törvényhatóság pénzjutalomban részesítette. Zsigmondy Vilmos időközben, már 1876-ban körlevélben tudatta, hogy vállalatát Zsigmondy Bélára ruhazza át. Ezután több irányú munkát végzett, így vízfeltárást, talajmechanikai munkát Szegeden, majd a fővárosban a hidak, az Országház építése előtti talajviszonyok feltárását. Olaszországban, Ausztriában, Oláhországban a cseh Teplic fürdőben ugyancsak hasonló jellegű munkája sikeresen zárult. Olaszországban mintegy 1000 m össz-mélységben 10 fúrást épített. Részt vett a fiumei, a buzási munkálatokban, és az első vízfeltáró fúrását a Pest megyei Káván, majd a gánóci fürdőn létesítette.

Kiemelkedő munkája akkor kezdődött, amikor Hódmezővásárhely vezetősége elhatározta, hogy „közegészségügye megjavítására nyilvános közhasználatra szánt artézi kutat létesít”. A fúrást nem Zsigmondy Béla kezdte, hanem csak az első eredménytelen munka után, 1880-ban neki sikerült egy 197,84 m mély kutat létesítenie (Halaváts 1890). Ez az artézi kút indította ezután el a következő sikeres munkáit, így Szentcsen, majd következtek a többiek és 40 év alatt 414 vízfeltáró fúrás, illet-

ve kút kivitelezés fűződik nevéhez.

A szegedi 1879. évi nagy árvíz katasztrófa után az újjáépítésben a körtöltés megépítésén kívül szerepelt a város egészséges ivóvízzel való ellátása. Az első terv 1883-ban készült el, amely a Maros beömlése felett a Tiszából, tehát felszíni vízből kívánta a vízellátást biztosítani. A jelentős költségek miatt ezt nem tudta vállalni a város. Ekkor a környék sikeres fúrásait figyelembe véve a város megkereste Zsigmondy Bélát és 1886-ban az artézi kút fúrásra a szerződést a közgyűlés is jóváhagyta. Rövid 10 hónap alatt elkészült a kút a Tisza Lajos körút és a Budapesti, később a Kossuth Lajos sugárút találkozásánál, a MÁV Igazgatóság előtti téren, amely 226,96 m mélységgel, 24 óránként 550 000 liter 21,2° C hőmérsékletű kissé kénes szagú vizet adott a felszín felett 1 m magasságban. A kút mellett egy nagyon szép díszes felépít-

ményt létesített Steinhardt Antal és Lang Adolf 1896-ban, amelynek oldalain több kifolyó ontotta a jó ivóvizet és ebből vezették el a gőzfürdőbe is a langyos vizet (Péter 1986). Ekkor Zsigmondy Béla 39 éves és egy ilyen fiatalkori mérnököt ábrázol - nagyon helyesen - a Tóth Sándor szobrászművész által mindannyiunk, különösképpen Szeged város polgárai részére egyrészt mementóként a szegedi nagy árvízre, másrészt az ennek hatására elkészült első artézi kútra. A kút ugyan már nincs, de azóta is a felszín alatti mélyfúrású kutak hozzák fel a lakosság részére a kifogástalan minőségű ivóvizet.

Hosszú ideig az artézi kút hirdette a nagyszerű mérnök kiemelkedő munkáját, de ezután az alkotó képmása mindenkor és mindenkinek elmondja, hogy ő adta a városnak az első egészséges ivóvizet adó kutat.

Kiemelkedő létesítményei mellett aktív részese volt a különböző hazai, mint a Földtani Társulatnak és külföldi szakegyesületek, rendezvények munkáiban, ahol a fúrástechnikában alkotott legújabb eredményeiről számolt be. A „Tecklenburg emlékérem” ezüst érmét a Bohrtechniker Versammlung tiszteletbeli tagjaként kapta meg, 1915-ben középítési tanácsosi címet adományozott neki a az Országos Középítési Tanács, a mérnökegyelet tiszteleti tagjává választotta 1916-ban.

Ezek után tiszteletünk jeléül hajtsunk fejet hazánk e kiemelkedő nagysága előtt, elismerésünket és köszönetünket fejezzük ki a városnak, hogy a megmintázását végző Tóth Sándor szobrászművész nagyszerű munkájával megajándékozta a város a mai és a jövő polgárait.

Dobos Irma

(Az Euro- és aranydiplomás geológus beszéde elhangzott a Szent István tért szoboravatón.)

Szeged

NOVÁK ANDRÁS:
LIPPAI PÁL (1990-1994)

ORR GIZELLA:
SZALAY ISTVÁN (1994-1998)

ORR GIZELLA:
BARTHA LÁSZLÓ (1998-2002)

POLGÁRMESTER- PORTRÉK

TÓTH SÁNDOR SZOBRÁSZMŰVÉSZ
ZSIGMONDY BÉLA HIDROLÓGUSNAK
EMLÉKET ÁLLÍTÓ BÜSZTJÉVEL
BEFEJEZŐDÖTT A SZENT ISTVÁN-TÉRI
MÉRNÖK-PANTEON KIALAKÍTÁSA

Borító grafika, szerkesztés és előkészítés

Nyomdamester **RealPro Studio**
alkotó technológia